

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Pedagogická fakulta

Ústav pedagogiky a sociálních studií

Diplomová práce

Bc. Markéta Doláková

Pohled současné mladé generace na seniory a život ve stáří

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a použila pouze uvedeníh pramenů a literatury.

V Přerově – Penčicích dne 28. 03. 2012

.....

Poděkování:

Děkuji vedoucí své diplomové práce Mgr. Pavle Vyhnákové, Ph.D., a to nejen za poskytnutí cenných rad a podnětů při zpracování této diplomové práce, ale rovněž za milý a vstřícný přístup. Děkuji také studentům a zaměstnancům škol, v nichž jsem prováděla výzkumné šetření pro tuto práci.

OBSAH

Úvod	6
1 Mladá generace	8
1.1 Charakteristika vývojového období adolescence.....	8
1.2 Změny doprovázející vývojové období adolescence	10
1.2.1 Změny fyzické	10
1.2.2 Změny psychické	12
1.2.3 Změny sociální	15
2 Senioři a stáří	18
2.1 Stárnutí populace	18
2.2 Charakteristika vývojového období stáří	19
2.2.1 Periodizace vývojového období stáří.....	20
2.3 Změny doprovázející stáří.....	22
2.3.1 Fyzické změny.....	22
2.3.2 Psychické změny	24
2.3.3 Sociální změny	26
2.4 Životní styl a význam aktivity ve stáří.....	27
2.4.1 Životní styl a kvalita života	28
2.4.2 Aktivita ve stáří	28
2.4.3 Příprava na stáří	30
3 Komunikace a porozumění mezi generacemi	32
3.1 Sociální percepce	32
3.2 Komunikace se seniory	35
3.3 Ageismus.....	38
3.3.1 Násilí na seniorech.....	40

4	Výzkumné šetření.....	42
4.1	Dosavadní výzkumná šetření	42
4.2	Cíl výzkumu.....	43
4.3	Výzkumné otázky	43
4.4	Metoda výzkumu	44
4.5	Výzkumný soubor a průběh výzkumu	45
4.6	Výsledky výzkumu	48
4.6.1	Přináší stáří něco pozitivního?.....	48
4.6.2	Fyzické znaky	52
4.6.3	Sociální souvislosti	55
4.6.4	Vlastnosti typické pro seniory	57
4.6.5	Vztah respondentů k seniorům	60
4.6.6	Negativní a pozitivní stereotypy.....	62
4.6.7	Prospěšnost seniorů společnosti	66
4.6.8	Věk.....	70
4.6.9	Strach ze stáří.....	72
4.7	Ověřování hypotéz	75
4.7.1	Rozdíl ve vnímání fyzických ukazatelů stáří.....	76
4.7.2	Rozdíl mezi muži a ženami ve vnímání sociálních skutečností ve stáří.....	77
4.7.3	Rozdíl ve vnímání vlastností přisuzovaných seniorům	78
4.8	Shrnutí výsledků výzkumného šetření	80
	Závěr	83
	Použité prameny a literatura.....	85
	Seznam příloh	91

ÚVOD

*„Mladá generace si i dnes váží stáří.
Ovšem jen pokud jde o víno, whisky a nábytek.“
(Truman Capote)*

Čím dál více lidí se dožívá vyššího věku, seniorů ve společnosti přibývá a hovoří se o trendu stárnutí populace. Setkávání příslušníků různých generací je každodenní záležitostí. Přestože samotný věk nevypovídá nic o kvalitách člověka, představy mladších generací o seniorech jsou často negativní, a již školou povinné děti jsou nezdědka ovlivněny množstvím stereotypních představ a negativních soudů o starších osobách. Staří je pro mladé lidi vzdálené, a tedy často nepředstavitelné či dokonce nepochopitelné. Senioři, se kterými nejsou spojeni žádným rodinným poutem, jsou jim „cizí“ a leckdy se k nim ve své bláhovosti chovají opovržlivě či posměvačně, přestože stáří a životní příběhy starších lidí mohou být nejen poučné a obohacující, ale také poutavé a zajímavé.

Stáří samotné bylo v dřívějších dobách převážně důvodem projevení úcty a respektu člověku, mladí i starší rodinní příslušníci žili pospolu, vzájemně si vypomáhali a prožívali pocit sounáležitosti. Rodina byla místem, kde děti viděly, jak se jejich rodiče starají o nejstarší rodinné příslušníky, a tedy jak budou později v případě potřeby nápomocni oni svým vlastním rodičům. Dnešní doba je jiná a tento tradiční model už v současnosti neplatí, generace se snaží být co nejvíce samostatné a na sobě nezávislé, mají odlišné hodnoty, názory, představy a přání. V důsledku toho a dalších vlivů se generace propastně vzdalují a může narůstat napětí, které poté vede k nejrůznějším generačním konfliktům. Vždyť snad každý z nás se už v životě setkal s neopodstatněnými nelichotivými poznámkami mířenými na seniory, často slyšíme nejrůznější nevhodné výroky o tom, která senioři vykořisťují stát, berou mladším pracovní místa, zabírají byty mladým rodinám a mnoho dalšího. Měli bychom si ale uvědomit, že plynutí času nelze zastavit a než se nadějeme, můžeme být terčem těchto diskriminačních připomínek my sami, ačkoli jsme se provinili pouze tím, že jsme zestárlí.

Citát uvedený výše napovídá, o čem bude pojednávat následující práce. Budeme se zabývat vztahy mezi generacemi, konkrétně vztazích dnešních adolescentů k seniorům. S touto problematikou souvisí nepřeberně mnoho pojmů, jež se pokusíme objasnit v teoretické části práce, která je rozdělena do tří kapitol. První kapitola bude pojednávat o mladé generaci, tedy adolescentech. Charakterizujeme si toto vývojové období a pokusíme

se vystihnout fyzické, psychické i sociální změny, které ho doprovází. Následně se v další kapitole zaměříme na seniory a stáří, a zmíníme se také o stárnutí populace, které je v současnosti stále diskutovanější. Uvedeme některé periodizace stáří a, stejně jako v kapitole předchozí, dotkneme se změn, které doprovází tuto životní etapu. V poslední části této kapitoly se krátce zmíníme o životním stylu starších lidí. Závěrečná kapitola teoretické části, ve snaze propojit generace zmiňované v předchozích kapitolách, bude pojednávat o komunikaci a porozumění mezi generacemi. Obecně zmíníme sociální percepci, zaměříme se na specifika komunikace se seniorskou populací. Za důležité považujeme alespoň okrajově pojednat také o ageismu, a sním souvisejícím násilím na seniorech, které, ač se o něm mluví nemnoho, je skrytou hrozbou pro starší osoby, ať už v rodinném či ústavním prostředí.

Teoretickým cílem diplomové práce je tedy pojednat, a vzhledem k omezenému rozsahu alespoň částečně charakterizovat, všechny zmíněné aspekty související s problematikou, na kterou jsme se zaměřili. Konkrétně se tedy jedná o období dospívání a stáří, o komunikaci a vztahy mezi generacemi. Závěrečná, praktická část, se pak bude snažit seznámit čtenáře s výsledky výzkumu realizovaného s cílem zjistit, jaký vztah má dnešní mladá generace ke starším osobám a stáří. Věříme, že se na následujících stránkách podaří naplnit výše uvedené cíle, a že tato diplomová práce bude alespoň malým přínosem zkoumané problematice a snad i podnětem k dalším šetřením.

1 MLADÁ GENERACE

Vzhledem k cíli práce se na tomto místě budeme zabývat některými vybranými aspekty, které se mladých lidí a jejich vývoje týkají. Tato kapitola tedy bude zaměřena na objasnění pojmu mladá generace a stručnou charakteristiku tohoto vývojového období. Důležitou součástí dospívání jsou i změny, kterými mladí lidé na cestě k dospělosti musí projít. Pro lepší pochopení problematiky považujeme za nutné některé z nich zmínit a budou tudíž obsahem několika příštích podkapitol.

1.1 Charakteristika vývojového období adolescence

Termín adolescence byl odvozen z latinského *adolescere* či *adolesco*, s významem dospívat, dorůstat, vyvíjet se či sílit, a představuje tedy sérii změn, které počínají zralostí reprodukční, postupují přes ukončení tělesného růstu a končí zralostí duševní. Jakožto termín označující určité období lidského života bylo slovo adolescence použito prvně v patnáctém století. V našich podmínkách označujeme adolescencí období dospívání a termín adolescent, který značí mladého člověka v tomto období, můžeme zaměnit s pojmenováním dospívající, dorost nebo širším, pro sociologii či pedagogiku charakterističtějším, mládež.¹

„Hlavní vývojový úkol adolescenta je vytvořit si pocit vlastní identity, přijmout normy společnosti, vytvořit si vědomí vlastní hodnoty, přijmout za své morální principy dané společnosti, postupně se stát nezávislými na rodičovské autoritě a vytvářet heterosexuální vztahy. Adolescent se tak postupně stává osobností, získává charakteristické vzorce myšlení, emoci a chování, které ovlivňují jeho interakce s prostředím.“² Úkolem adolescenta tedy je vyznat se sám v sobě, ale také najít si své místo v rámci světa.

Ukončení dětství a plnohodnotný nástup do dospělosti je v odlišných kulturách, vlivem jedinečných kulturních, historických a sociálních zvyklostí vnímáno odlišně. Například u některých přírodních národů doposud platí za dospělého ten jedinec, který dosáhl pohlavní zralosti. Prostřednictvím tzv. iniciačních obřadů a rituálů je pak takovýto jedinec během krátké doby (nejvýše několik měsíců) převeden do stádia plné dospělosti a zaujímá svou roli

---

¹ Srov. MACEK, P. *Adolescence : psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha : Portál, 1999, s. 11; KRIEGELOVÁ, M. *Záměrné sebepoškozování v dětství a adolescenci*. Praha : Grada, 2008, s. 49; PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha : Portál, 2009, s. 12.

² ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J. et al. *Přehled vývojové psychologie*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2008, s. 111

dospělé ženy či muže, a to bez možnosti významněji tyto skutečnosti ovlivnit. V moderních společnostech je dospělost určována zcela opačně, tedy především psychickou a sociální zralostí, důležitou roli sehrává také ekonomická samostatnost. V souladu s těmito skutečnostmi se dospívání prodlužuje a plná dospělost jedince se posouvá do pozdějšího věku, ačkoli se zároveň urychluje tělesný vývoj a pohlavní dospělost tedy nastupuje časněji. Nesmíme ale pominout zákonem stanovenou hranici, která datuje dospělost dosažením osmnáctého roku života, která však mnohdy není totožná s tím, kdy jedince začne za dospělého považovat vlastní sociální okolí.³

Uvádí se, že adolescenci lze ohraničit dvěma důležitými body, z nichž jedním je ukončení povinné školní docházky a druhým dosažení ekonomické samostatnosti po nástupu do zaměstnání. Je to období, kdy jsou mladí lidé ještě nevyzrálí, a to mravně i sociálně, jejich psychický i fyzický vývoj se však blíží ke konci. Uvolňují se vazby s rodiči a mladí lidé stále častěji a větší měrou preferují styk s vrstevníky, rozvíjí se jejich emocionální život. Adolescence je obdobím hledání jistot, nedůvěry k autoritám a sklonů riskovat, ale je zároveň obdobím, které značnou měrou formuje osobnost člověka.⁴

Periodizací tohoto vývojového období existuje celá řada, ale pro účely této práce postačí zmínit jen některé vybrané autory. Jelikož je období dospívání poměrně dlouhým úsekem, lze ho členit do několika etap, které různí autoři nazývají a dělí rozličně. Například Macek prosazuje v psychologii anglosaské pojetí, které zcela vynechává pubescenci, a místo ní hovoří o adolescenci rané, na kterou navazuje adolescence střední a pozdní. Časná neboli raná adolescence je datována od deseti do třinácti let, střední od čtrnácti do zhruba šestnácti let a poslední fáze, tj. pozdní adolescence se přisuzuje věku sedmnácti až dvaceti (individuálně déle) let.⁵ Pro účely této práce využijme tradiční pedagogicko-psychologické pojetí, které, jak uvádí Průcha, Walterová a Mareš ve svém Pedagogickém slovníku, vychází ze starších vývojově psychologických prací. Adolescence je v tomto pojetí chápána jako „*období mezi skončením puberty (pubescence) a nástupem rané dospělosti, tedy přibližně mezi 14. a 20. rokem věku*“⁶.

---

³ Srov. MACEK, P. *Adolescence : psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha : Portál, 1999, s. 13, 14; PLOCEK, K. *Psychologie dospívání*. Brno : Ústav pro další vzdělávání středních zdravotnických pracovníků, 1977, s. 9, 10; JANOŠOVÁ, P. *Dívčí a chlapecká identita : vývoj a úskalí*. Praha : Grada, 2008, s. 196.

⁴ Srov. SEDLÁČKOVÁ, D. *Rozvoj zdravého sebevědomí žáka*. Praha : Grada, 2009, s. 31; PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha : Portál, 2009, s. 12; MACHOVÁ, J. et al. *Výchova ke zdraví*. Praha : Grada, 2009, s. 171.

⁵ Srov. MACEK, P. *Adolescence : psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha : Portál, 1999, s. 44; PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha : Portál, 2009, s. 12.

⁶ PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha : Portál, 2009, s. 12.

Následně se budeme zaměřovat především na změny doprovázející adolescenci a adolescenty, tedy věkovou skupinu přibližně patnácti až dvacetiletých, která je stěžejní pro tuto práci.

1.2 Změny doprovázející vývojové období adolescence

Vývojové období adolescence je jednou z fází dospívání. Hlavní úlohou této životní éry je tedy ukončení dětství a příprava jedince na dospělé role. Je to doba značných změn, ať už fyzických, psychických či sociálních, které se vzájemně prolínají a podmiňují a kterými musí jedinec projít při své cestě k dospělosti. Obecně lze říci, že jde o druhé desetiletí života, u jednotlivých změn však musíme počítat s jistou individuální proměnlivostí způsobenou různou rychlostí vývoje u každého jedince.

Ačkoli literatura uvádí typické modely vývoje v této životní fázi, každý jednotlivec zažívá tyto charakteristiky individuálně a změny fyzické, psychické či sociální na něj dopadají rozprostřeny s různou intenzitou v různém čase, protože tempo těchto vývojových změn je rozdílné.⁷ „Dojde-li k narušení určitého přirozeného rozložení a normativní úkoly se nahromadí do jednoho okamžiku, je pravděpodobné, že adolescent bude prožívat krizi a že se dostane do řady konfliktních situací.“⁸

Dále se zaměříme na některé konkrétní změny, které dospívání doprovází.

1.2.1 Změny fyzické

V tomto období již fyzické změny nejsou tak významné jako v obdobích předcházejících a ve srovnání se změnami psychickými a sociálními ustupují mírně do pozadí. Přesto se na tomto místě o některých fyzických změnách zmíníme, neboť ve sféře identity adolescenta zastupují důležité místo.

---

⁷ Srov. ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J. et al. *Přehled vývojové psychologie*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2008, s. 111; VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie : dětství, dospělost, stáří*. Praha : Portál, 2000, s. 253; MACEK, P. *Adolescence : psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha : Portál, 1999, s. 44, 53; PLOCEK, K. *Psychologie dospívání*. Brno : Ústav pro další vzdělávání středních zdravotnických pracovníků, 1977, s. 8.

⁸ MACEK, P. *Adolescence : psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha : Portál, 1999, s. 53.

Na veškeré fyzické změny v období adolescence mají vliv hormonální funkce, ale nezbytně také vnější i vnitřní faktory související s prostředím. Jakožto vnější faktory vnějšího prostředí můžeme chápat například výživu, sociální podmínky, ve kterých se adolescent nachází, výchovu, stravovací návyky aj., mezi vnitřní patří nemoci, úrazy a jakékoli vady, ať už získané či vrozené. Změny se týkají výšky, tvaru, proporcí těla, váhy, druhotných pohlavních znaků a v neposlední řadě také funkcí organismu. Akceleruje tělesný růst a dozrávají pohlavní žlázy adolescenta.

Somatický vývoj se v průběhu adolescence zcela ukončuje a tělo jedince získává svou definitivní vnější podobu. Postava adolescenta v tomto období již dosahuje výšky dospělého jedince a fyzická síla, obratnost a výkonnost dosahují značné úrovně. Jedná se o období, kdy jsou jedinci schopni dosahovat vrcholných sportovních výkonů. Ustaluje se také motorická zdatnost, pohyby jsou vyvážené a dokonale koordinované.⁹

Fyzický vzhled se v tomto období stává důležitou součástí identity a vlastního sebehodnocení jedince. Pro vytvoření kladného vztahu k sobě samému je důležité posílení z prostředí, a to zvláště od významných druhých. Základy sebehodnocení jsou položeny rodiči a dále utvářeny důležitými osobami v životě mladého člověka, ať už jinými rodinnými příslušníky či vrstevníky.¹⁰

S otázkou tělesných změn, jež jsou četným předmětem zájmu mladých lidí, souvisí také jejich prožívání. Adolescenti vnímají své vlastní tělo pozitivně či negativně dle „vztahu k aktuálnímu standardu kvality“¹¹. To, jakým způsobem svůj vnější vzhled vnímají, se odráží jak na jejich zdravotním stavu, tak také v sociálních souvislostech. Naše sociální okolí je nám jakýmsi obrazem, dle kterého pečujeme o své tělo a eventuálně je utváříme do určité podoby. Dle kulturních představ o ideálu tělesné krásy muže či ženy si také adolescenti vytvářejí představu o tom, jak by měli, či neměli vypadat a této představě se snaží co nejvíce přiblížit, nepřijímají své tělo takové, jaké je, někdy až přehnaně a bez ohledu na problémy, ať už zdravotní či jiné, které jim to může způsobit.¹²

Téměř každý má potřebu kontrolovat svůj vzhled. V posledních letech jsou za jakýsi ukazatel jedinečnosti považována například tetování a piercingy, rozvíjí se estetická chirurgie a řada jiných profesí zaměřených na změny vizáže. Snahy o změnu tělesného vzhledu ale

⁹ Srov. VÁGNEROVÁ, M., VALENTOVÁ, L. *Psychický vývoj dítěte a jeho variabilita*. Praha : Univerzita Karlova, 1992, s. 110; ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J. et al. *Přehled vývojové psychologie*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2008, s. 111.

¹⁰ BLATNÝ, M. et al. *Psychologie osobnosti : hlavní témata, současné přístupy*. Praha : Grada, 2010, s. 126.

¹¹ VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie : dětství, dospělost, stáří*. Praha : Portál, 2000, s. 255.

¹² Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie : dětství, dospělost, stáří*. Praha : Portál, 2000, s. 255; PLOCEK, K. *Psychologie dospívání*. Brno : Ústav pro další vzdělávání středních zdravotnických pracovníků, 1977, s. 9; HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha : Grada, 2007, s. 45.

mohou být i život ohrožující. V dnešní době, převážně u dívek, mohou být tímto typem problému například poruchy příjmu potravy (např. mentální bulimie či mentální anorexie) a držení nejrůznějších diet. Cestou k úspěchu, ke splnění snů a ideálů se stává hubenost, která je v naší kultuře hodnocena a preferována, považována za určitý kult krásy. U chlapců se zase projevují snahy o vytváření svalové hmoty, kterého se snaží docílit cvičením a tvarováním těla, mnohdy za použití podpůrných komerčních přípravků, které mohou být tělu a zdraví nebezpečné.¹³

1.2.2 Změny psychické

Dospívání je složitou etapou života každého jedince. Jak jsme již objasnili výše, každý mladý člověk prochází v průběhu této životní etapy řadou změn tělesného rázu, které přicházejí různým tempem a v rozdílném rozsahu u každého jednotlivce. Ty mají nepopíratelně nemalý vliv i na psychiku jedinců a stejně tak, jak je v adolescenci ukončován vývoj fyzický, i ve sféře psychické by mělo dojít k jistému vyrovnání, dotvoření osobnosti do dospělé podoby.

V psychické oblasti je v této době (15 – 20+) již adolescent na vrcholu inteligence, zvládl formální logické operace, které se nadále vylepšují, abstraktní myšlení, dalším cvičením a hromaděním zkušeností dochází ke zdokonalení poznávacích funkcí. Je to období osvojování dalších rozumových dovedností a nových strategií řešení problémů. Charakteristickou pro tuto životní éru je také flexibilita. Adolescent již umí o problému uvažovat a snaží se používat nové a neotřelé způsoby jejich řešení, zaujímá vlastní postoje, bez sklonu přijímat pouze běžné či preferované způsoby řešení. Typickým je pro toto období i radikalismus a jistá nekompromisnost, skutečnosti jsou chápány jednostranně a zjednodušeně – pro nedostatek zkušeností často mladí lidé neberou v potaz kontext situace, kterou proto mnohdy řeší zbrkle a necitlivě. Kompromis jakožto řešení problému je pro ně málo přijatelný a akceptovatelnější pro ně bývají krajní řešení, která jsou jednoznačná a jasná. Postupně ustupuje převažující značný vliv emocí na myšlení, které se stává věcnějším a objektivnějším, ačkoli úsudek je v tomto věku ještě notně emocionálně ovlivňován. Emoční zkreslení úsudku funguje jako obrana v případech, kdy člověku chybí potřebná

---

¹³ HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha : Grada, 2007, s. 47-48.

jistota, způsobená u adolescentů nedostatkem vlastních zkušeností, ať už pozitivních či negativních.¹⁴

Postupem času a tím i větším množstvím životních zkušeností adolescenti více zvažují důsledky a možná rizika svých rozhodnutí, krom logických argumentů stále více nabývají na významu jejich zkušenosti, prožitky či vztahy a sociální souvislosti. Vlastní názor si adolescenti postupně vytvářejí na základě vlastních zkušeností a jistá názorová proměnlivost je výhodná v tom, že jsou schopni pod vlivem vhodných argumentů měnit své názory, myšlení se tak stává dospělejším a poznáváním vztahů a souvislostí mezi nimi si dospívající utřídí hodnotový systém a morální normy.¹⁵

Adolescent si vytváří vlastní identitu, vlastní žebříček hodnot, ačkoli je v mnohém ovlivněn sociálním a kulturním prostředím. Definuje se i příslušností k určité skupině, z nichž každá rozvíjí určité vlastnosti osobnosti a různé projevy chování. „*Vědomí skupinové příslušnosti, solidarita a vzájemná kamarádská pomoc většinou podporují pozitivní emoce a sebeúctu.*“¹⁶ Může docházet k až přemrštěné identifikaci s nějakou vrstevnickou skupinou, která může sloužit jako snadno dosažitelná náplň identity, což může vést k částečné ztrátě vlastní, mnohdy právě nabyté, identity. Jedinec se s oporou skupiny cítí silnější, je omezena jeho individuální zodpovědnost, které se cítí částečně zbaven, protože cítí oporu ze strany ostatních členů skupiny. Často se může objevovat agresivní chování, větší míra asertivity aj. Do popředí zájmu se v nynější době dostávají s problematikou part a mladých lidí související otázky sociálně patologických jevů. Sem můžeme zařadit např. užívání drog, cigaret, alkoholu, gamblerství, závislost na počítačích, krádeže, agresivní projevy aj., ke kterýmžto činnostem se mladí lidé v touze patřit do určité skupiny často přiklání, aby získali ocenění či obdiv, vydobyli si své místo mezi ostatními členy party. To souvisí s potřebou společenského ocenění a vytvářením nové identity, která bude pozitivně hodnocena. Je tedy důležité, aby rodiče i v tomto věku podporovali sebevědomí svých dětí a sledovali, jak tráví svůj volný čas. Je nezbytné, aby adolescent byl emočně angažován i v jiných vztazích a sociálních skupinách, nikoli pouze v jediné partě, která tak nad ním získává absolutní vliv. Částečným řešením těchto problémů také může být předcházení nudě, podporování kvalitních zájmů

---

¹⁴ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie : dětství, dospělost, stáří*. Praha : Portál, 2000, s. 259-261; PLOCEK, K. *Psychologie dospívání*. Brno : Ústav pro další vzdělávání středních zdravotnických pracovníků, 1977, s. 51, 52; ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J. et al. *Přehled vývojové psychologie*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2008, s. 114.

¹⁵ Srov. MACEK, P. *Adolescence : psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha : Portál, 1999, s. 58; ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J. et al. *Přehled vývojové psychologie*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2008, s. 114.

¹⁶ MACEK, P. *Adolescence : psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha : Portál, 1999, s. 102.

a plnohodnotné volnočasové činnosti, velký význam mají také pozitivní vztahy a otevřená komunikace v rodině.¹⁷

Zájmy se v tomto období stávají reálnějšími a upevňují se. Některé zanikají v průběhu adolescence zcela, jiné naopak nabývají téměř odborného charakteru. Jsou značně individualizované dle schopností a preferencí každého jedince. Adolescenti se realizují v nejrůznějších oblastech, jako např. sporty, politické, společenské či kulturní zájmy (zájem o literaturu, hudbu, film, divadlo aj., kde se mnohdy aktivně tvořivě zapojují), technika, umělecká činnost apod.¹⁸

Se zájmovou oblastí velmi často souvisí také volba budoucího povolání. Povolání jako charakteristika určující identitu a sebehodnocení souvisí také se sociální oblastí, kde určitým způsobem adolescenta prezentuje. Adolescent ovšem dosud nemusí být zcela vyhraněný a přesvědčený o tom, jaké povolání by chtěl v budoucnu dělat. Vzhledem k těmto nejasným představám, volí často částečně i pod vlivem tlaku okolí (např. preference rodičů). Jen malá skupina dospívajících má zcela jasnou představu o svých životních cílech a volba povolání je pak jen logickým vyústěním.¹⁹

Vyrovňuje se vztah mezi myšlením a afektivitou, ustupuje dřívější tendence reagovat na vnější či vnitřní události city, pocity a emocemi. Adolescent by měl být natolik zralý, aby přiznal vlastní chybu či přijal logickou argumentaci vyvracející jeho názor. Zároveň by neměl jednat ukvapeně pod vlivem emocí, protože ustupuje subjektivismus a egocentrismus a naopak nastupuje myšlení objektivní a věcné, se schopností hodnotit své okolí bez ztráty ideálů.²⁰

Adolescence je také obdobím, kdy se tříbí charakter jedince, ve kterém se projevuje vztah jedince k sobě samému i vztah k sociálnímu prostředí. Rozvíjí se volní vlastnosti, díky čemuž je u adolescentů patrná např. různá míra cílevědomosti či sebeovládání, objevují se sebevýchovné sklony a potřeba sebezdokonalování. Mladí lidé v této životní etapě jsou již

---

¹⁷ Srov. BLATNÝ, M. et al. *Psychologie osobnosti : hlavní témata, současné přístupy*. Praha : Grada, 2010, s. 170; OREL, M., FACOVÁ, V. et al. *Člověk, jeho mozek a svět*. Praha : Grada, 2009, s. 244; MACEK, P. *Adolescence : psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha : Portál, 1999, s. 102; VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie : dětství, dospělost, stáří*. Praha : Portál, 2000, s. 268-269.

¹⁸ Srov. VÁGNEROVÁ, M., VALENTOVÁ, L. *Psychický vývoj dítěte a jeho variabilita*. Praha : Univerzita Karlova, 1992, s. 112; PLOCEK, K. *Psychologie dospívání*. Brno : Ústav pro další vzdělávání středních zdravotnických pracovníků, 1977, s. 56.

¹⁹ Srov. VÁGNEROVÁ, M., VALENTOVÁ, L. *Psychický vývoj dítěte a jeho variabilita*. Praha : Univerzita Karlova, 1992, s. 112; ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J. et al. *Přehled vývojové psychologie*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2008, s. 116.

²⁰ Srov. PLOCEK, K. *Psychologie dospívání*. Brno : Ústav pro další vzdělávání středních zdravotnických pracovníků, 1977, s. 52; VÁGNEROVÁ, M., VALENTOVÁ, L. *Psychický vývoj dítěte a jeho variabilita*. Praha : Univerzita Karlova, 1992, s. 110; PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha : Portál, 2009, s. 12.

schopni ovládat a posoudit své jednání, případně předvídat jeho následky. Znakem vyvrážděného charakteru může být také vytváření systému hodnot – jedinec je schopen preferovat hodnoty společenské před osobními, což můžeme považovat za dovršení mravního vývoje.²¹

1.2.3 Změny sociální

V období adolescence dochází k obrovským změnám ve společenských vztazích, sociální vazby se rozvíjí kvalitativně i kvantitativně. Roste potřeba sociálního kontaktu a citových vztahů. Vztahy s okolím pozbývají původní napětí, což je důsledkem větší vyrovnanosti sebevědomí a stabilizace sebecitu, tj. pocitů, které má adolescent ze sebe sama, citů, které k sobě chová. Sebehodnocení, jakožto soubor soudů a názorů na sebe samého na základě porovnání s jinými osobami či nějakým ideálem nebo normou, bývá v této životní etapě často nepřiměřeně kritické, adolescenti se sebou nebývají spokojeni a stále u nich v této oblasti dochází k výkyvům, a to z důvodu rozporu mezi tím, jací jsou a chtěli by být. Jedinec pak ve snaze přiblížit se svému ideálu vynakládá úsilí, aby se zlepšil či změnil. Dosáhne-li v tomto ohledu požadovaného úspěchu, zvyšuje se jeho sebejistota. Naopak, jestliže je jedinec se sebou nespokojen a nesnaží se podniknout žádné kroky směřující k žádoucímu výsledku, může pak být nesouladem deprimován a získávat k sobě samému vysloveně negativní vztah, opovrhuje sebou a tyto stavy pak mohou vést až k narušení osobnosti.²²

Adolescent se postupně stává citově i názorově nezávislým na rodičích, psychicky se osamostatňuje a dosahuje pozice dospělého, což mu dává pocit určité společenské jistoty. Vyrovňuje se jeho vztah s rodiči a dosažením jisté samostatnosti a zralosti již nemá potřebu reagovat na ně demonstrativně, pomalu se obnovuje přátelský a důvěrný vztah. Soužití v rodině se tak stává pokojnějším a méně konfliktním, ačkoli k výkyvům může docházet stále, jelikož se adolescent pohybuje na rozhraní mezi přijímáním a odmítáním rodiny. Roli v oblasti konfliktů také sehrává fakt, že ačkoli je adolescent čím dál více akceptován jako

---

²¹ PLOCEK, K. *Psychologie dospívání*. Brno : Ústav pro další vzdělávání středních zdravotnických pracovníků, 1977, s. 57.

²² Srov. PLOCEK, K. *Psychologie dospívání*. Brno : Ústav pro další vzdělávání středních zdravotnických pracovníků, 1977, s. 53; BLATNÝ, M. et al. *Psychologie osobnosti : hlavní témata, současné přístupy*. Praha : Grada, 2010, s. 170; HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha : Grada, 2007, s. 57-58.

dospělý jedinec a je od něj tedy očekáváno s dospělostí související chování, rodiče mu často nepřiznávají větší právo o sobě rozhodovat než dříve.²³

Adolescentní období je také doprovázeno příklonem k extroverzi – stupňuje se touha po prohloubení kontaktu s jinými lidmi, roste snaha sdružovat se a vztahy s vrstevníky nabývají větší kvality, bývají trvalejší, hlubší a zralejší. Mladí lidé touží být členy různých skupin a s oblibou se pohybují v nejrůznějších sociálních situacích, protože mají potřebu citové sounáležitosti a partnerství. Sklon sdružovat se odráží i v potřebě navazovat erotické vztahy s druhým pohlavím – adolescence je obdobím prvních lásek.²⁴ Schopnost dosáhnout vztahové intimity je považována za hranici nástupu dospělosti. Vyžaduje to ovšem značnou zralost a stabilizovanou identitu, protože intimní partnerství, ačkoli na jednu stranu přináší zisk v podobě zkušeností a nových prožitků, vyžaduje také nutnost se něčeho vzdát, kteroužto zátěž nezralá identita neunes. Také z tohoto důvodu není v adolescenci zcela běžné vytváření trvalých vztahů.²⁵

Vztahy s vrstevníky mají velký význam i pro uspokojování některých základních psychických potřeb. Vágnerová uvádí např. potřebu stimulace uspokojovanou kontaktem s vrstevníky, sdílením zkušeností apod., potřebu orientace a smysluplného učení, které probíhá např. v oblasti řešení nejrůznějších situací za pomoci rozličných sociálních strategií. Vrstevnické vztahy dále uspokojují také potřebu citové jistoty a bezpečí, protože poskytují pocit akceptace, vzájemného pochopení či jistotu. Adolescenti postupně také dozrávají k potřebě partnerského vztahu, a to na úrovni psychické, fyzické i sociální.²⁶

Ke konci vývojového období adolescence nastupuje většina adolescentů do ekonomicky aktivního života, do zaměstnání, a musí tedy přijmout svou profesní roli a pro široké sociální okolí právě tato změna znamená definitivní dosažení dospělosti.²⁷

Přesto, že se mnohde uvádí, že se v adolescenci ukončuje vývoj člověka, není to přesné. Jedinec pouze dosáhl zralosti a dospělosti, ale i nadále se po ukončení tohoto vývojového období rozvíjí psychické a fyzické funkce i sociální dovednosti. Člověk se neustále mění,

---

²³ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie : dětství, dospělost, stáří*. Praha : Portál, 2000, s. 263-264; VÁGNEROVÁ, M., VALENTOVÁ, L. *Psychický vývoj dítěte a jeho variabilita*. Praha : Univerzita Karlova, 1992, s. 112.

²⁴ Srov. VÁGNEROVÁ, M., VALENTOVÁ, L. *Psychický vývoj dítěte a jeho variabilita*. Praha : Univerzita Karlova, 1992, s. 110, 111; ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J. et al. *Přehled vývojové psychologie*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2008, s. 116; PLOCEK, K. *Psychologie dospívání*. Brno : Ústav pro další vzdělávání středních zdravotnických pracovníků, 1977, s. 53.

²⁵ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie : dětství, dospělost, stáří*. Praha : Portál, 2000, s. 268; PLOCEK, K. *Psychologie dospívání*. Brno : Ústav pro další vzdělávání středních zdravotnických pracovníků, 1977, s. 53.

²⁶ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie : dětství, dospělost, stáří*. Praha : Portál, 2000, s. 285-287.

²⁷ Srov. MACEK, P. *Adolescence : psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha : Portál, 1999, s. 131; VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie : dětství, dospělost, stáří*. Praha : Portál, 2000, s. 294.

zraje, učí se a tím se i dále vyvíjí. Zjednodušeně by se dalo říci, že vývoj člověka není zcela ukončen nikdy.²⁸

---

²⁸ Srov. OREL, M., FACOVÁ, V. et al. *Člověk, jeho mozek a svět*. Praha : Grada, 2009, s. 243-244.

2 SENIOŘI A STÁŘÍ

Následující kapitola bude pojednávat o seniorech a stáří. Tato problematika nabývá v posledních letech na významu a je stále diskutovanější v souvislosti se stárnutím populace, o kterém se okrajově zmíníme. Budeme se zabývat charakteristikou období stáří a jeho periodizací. Definujeme si některé základní změny, ať už fyzické, psychické či sociální, ke kterým u seniorů dochází. Krátká podkapitola bude věnována životnímu stylu seniorů.

2.1 Stárnutí populace

S tím, jak se v posledních desetiletích zlepšuje úroveň lékařské péče i existenční podmínky a zároveň se snižuje porodnost, přibývá v populaci stále rychleji počet osob dožívajících se vyššího věku, kdy se již stáří projevuje svými nepříjemnými důsledky. Mění se věková struktura obyvatelstva a téměř ve všech státech (ať už ve větší či menší míře) se do popředí dostává problematika *stárnutí populace*²⁹, kdy stáří se stává výzvou ovlivňující kvalitu života jednotlivců i rozvoj celé společnosti.³⁰

Na úrovni jednotlivce je stárnutí chápáno jako biologický proces a prosté zvyšování věku. V demografickém smyslu je ale charakterizováno změnami ve věkové struktuře obyvatelstva, při nichž „obyvatelstvo starších věkových skupin roste početně rychleji než zbytek populace a výsledkem je růst podílu staršího obyvatelstva (konvenčně vymezeného věkovou hranicí 65 let) v celkové populaci“³¹. Oproti západoevropským zemím nastoupilo stárnutí české populace mírně zpožděně, a ačkoli je obyvatelstvo České republiky nyní historicky nejstarší, jeho věková struktura patří stále k evropskému průměru. Uvádí se, že starší lidé (tedy ve věku šedesát let a více) tvoří téměř dvě pětiny z celkového počtu

---

²⁹ „Zatímco v roce 2001 počet obyvatel Česka starších 60 let ještě nedosáhl dvoumilionové hranice, od roku 2008 vzrostl na 2, 26 mil., což představovalo již téměř 22 % obyvatelstva. Protože do této věkové skupiny přicházejí od roku 2005 početně silné poválečné ročníky narozených v druhé polovině 40. a počátkem 50. let, které dosáhnou hranice 65 let po roce 2010, a dále rostě naděje dožití seniorů, tempo stárnutí od vrcholu věkové pyramidy se v blízké budoucnosti ještě zrychlí.“ BURCIN, B., FIALOVÁ, L., RYCHTAŘÍKOVÁ, J. et al. *Demografická situace české republiky : Proměny a kontexty 1993 – 2008*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2010, s. 111.

³⁰ Stárnutí od vrcholu věkové pyramidy, které bylo zmíněno výše, znamená, že se důsledkem snižování úmrtnosti ve starším věku se urychluje početní růst kategorií starších lidí. Roste tedy počet lidí v produktivním věku a seniorů, a zároveň klesá podíl dětské složky v populaci. Srov. KALIBOVÁ, K., PAVLÍK, Z., VODÁKOVÁ, A. *Demografie (nejen) pro demografy*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2009, s. 214-215.

³¹ KALIBOVÁ, K., PAVLÍK, Z., VODÁKOVÁ, A. *Demografie (nejen) pro demografy*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2009, s. 214.

obyvatel a dá se očekávat, že podíl starších lidí bude dále narůstat. Zvyšující se počet seniorů znamená růst nákladů na zdravotnictví, protože tato věková skupina potřebuje více zdravotnických služeb (příkladem mohou být lékaři, nemocnice, pečovatelské služby, pečovatelé, diagnostická zařízení, rehabilitační zařízení a lázně, farmaceutický průmysl, lékárny aj.), které se snaží vyhovět nárokům rozšiřujícího se trhu a zvyšující se poptávky. V souvislosti se zvyšujícím se počtem seniorů, se tak začíná věnovat stále větší pozornost, péče a podpora lidem v tomto životním období.³²

Starším lidem a stáří je věnována nezanedbatelná míra pozornosti i v oblasti společenského výzkumu. Stolleis uvádí, že „*starí lidé jsou zkoumáni jako voliči, příslušníci určité generace, konzumenti spotřebního zboží a televizních programů, jako zákazníci cestovních kanceláří nebo klienti sociálních a lékařských zařízení. Stavitelé měst a architekti pracují společně se sociology a pedagogy na konceptu bydlení, které by vyhovovalo stáří a všem jeho potřebám*“.³³

2.2 Charakteristika vývojového období stáří

Stáří je poslední etapou v životě člověka, ačkoli samotný přirozený proces stárnutí začíná v případě některých funkcí už od dětství a trvá po celý život. Stárnutí je tudíž celoživotním procesem a výsledkem geneticky podmíněných involučních procesů a dalších souvisejících faktorů (např. choroby, životní styl a podmínky, změny sociálních rolí apod.). Stáří můžeme označovat termínem třetí věk, důchodový věk, můžeme se setkat s pojmenováním životní podzim či s ekonomicky orientovaným označením věk postproduktivní či poproduktivní, někdy také ekonomicky postaktivní věk. Stejně tak existují různá označení osob nacházejících se v období stáří. Setkáváme se např. s označením *geront*, *senescent*, *starý*, *důchodce* apod., které ale starší lidé vnímají negativně a často jsou pro ně nepřijatelné až urážlivé, se silně negativním nábojem. Jakožto významově neutrální termín, který nahradil i jiná terminologická vymezení a rozšířil se do nejrůznějších vědních disciplín, je používán pojem *senior*. Ze samotného názvu vyplývá, že označuje člověka v celém období

---

³² Srov. MÜHLPACHR, P. *Gerontopedagogika*. Brno : Masarykova univerzita, 2009, s. 7 – 16; SÝKOROVÁ, D. *Autonomie ve stáří : kapitoly z gerontosociologie*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2007, s. 40; ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. Praha : Portál, 2004, s. 332; GRUSS, P. (ed.). *Perspektivy stárnutí : z pohledu psychologie celoživotního vývoje*. Praha : Portál, 2009, s. 178-179.

³³ STOILLES, M. Historie a sociální relativita stárnutí. In GRUSS, P. (ed.). *Perspektivy stárnutí : z pohledu psychologie celoživotního vývoje*. Praha : Portál, 2009, s. 171-172.

stáří – tj. v období sénia a není nikterak emočně zatížený, pročež byl příznivě přijat i mezi samotnými seniory.³⁴

2.2.1 Periodizace vývojového období stáří

Periodizací vývojového období stáří existuje nemalé množství, pro účely naší práce si ale zmíníme jen některé. Protože tato členění vycházejí pouze z kalendářního věku, je nutné uvědomit si, že jde pouze o rámcovou kategorizaci a konkrétní osoby se mohou tomuto členění v nejrůznějších ohledech vymykat.³⁵ Jak podotýká Mühlpachr, i přes řadu společných rysů se senioři „*velmi liší jak ve své zdatnosti a životních podmínkách, tak ve svých potřebách a nárocích*“³⁶.

V souvislosti s členěním období je vhodné zmínit, že můžeme rozlišovat různé typy věku: „*Normální zdravý člověk má svůj kalendářní věk, který je daný počtem prožitých let a věk biologický, který se individuálně může lišit od věku kalendářního. Tempo procesu stárnutí je ovlivňováno nejen genetickými a biologickými změnami, ale i změnami psychickými a sociálními. Tyto změny vyvolávají změny funkční, a proto můžeme hovořit o věku funkčním.*“³⁷ Kalendářní (též chronologický či matriční) věk je tedy ten, který jednoduše změříme, je dán datem narození a je lehce srovnatelný a využitelný pro limitování různých norem. *Biologický věk* je důsledkem prodělaných chorob, působením prostředí, způsobem života a involučních i jiných fyziologických dějů. A konečně *funkční věk* je dán souhrnem biologických, psychologických a sociálních charakteristik a označuje určitou úroveň výkonnosti organismu člověka. Někdy může být kalendářní věk nedostatečným ukazatelem věkové identity jedince, protože někteří lidé se mohou snažit svůj chronologický věk skrývat a odmítat jej jako neadekvátní. Zde můžeme hovořit o věku *subjektivním*, pocitovém či osobním, který nemusí objektivně odrážet situaci a skutečné možnosti starého člověka, ale říká nám, jak jedinec sám hodnotí svůj věk, jak starý si připadá, jak se cítí, jaké má sebevědomí. Dále můžeme vymezit *sociální věk*, jakožto předpoklad, že v různých etapách

---

³⁴ Srov. JESENSKÝ, J. *Andragogika a gerontagogika handicapovaných*. Praha : Karolinum, 2000, s. 279; ČORNANIČOVÁ, E. *Edukácia seniorov*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1998, s. 26-27; ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. Praha : Portál, 2004, s. 332; KOZÁKOVÁ, Z., MÜLLER, O. *Aktivizační přístupy k osobám seniorského věku*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, s. 6.

³⁵ Srov. MÜHLPACHR, P. *Gerontopedagogika*. Brno : Masarykova univerzita, 2009, s. 20.

³⁶ MÜHLPACHR, P. *Gerontopedagogika*. Brno : Masarykova univerzita, 2009, s. 37.

³⁷ ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J. et al. *Přehled vývojové psychologie*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2008, s. 131.

života je pro jedince typický určitý životní styl. Jedinec pak může mít např. životní styl typický pro mladší jedince a jeho kalendářní věk tedy bude vyšší než sociální; zahrnuje vztahy, aktivity a jeho kvalitu ovlivňuje ekonomická a sociální situace (ve stáří se tudíž spojuje s důchodovým věkem, který zahrnuje omezení kontaktů, změny v sociálních rolích a změnu ve výši příjmu starého člověka).³⁸

Začátek stáří ohraničila Světová zdravotnická organizace, opírajíc se o patnáctileté periody lidského života, dosažením šedesátého roku věku (v návaznosti na stárnutí populace se ale hranice stáří posouvá k věku pětadesátému). Jak uvádí Vágnerová, od 60 do 75 let se jedná o období raného stáří. V této době již evidentně dochází ke změnám souvisejícím se stárnutím, které ale ještě nejsou natolik rozsáhlé, aby starším osobám znemožňovaly činný a samostatný život. Po 75. roce života se pak jedná o období pravého stáří, kterého už se část starých lidí nedožívá, a stoupají rizika spojená s vyšším věkem. Typickými zátěžovými situacemi v tomto věku jsou nemoci, zhoršení zdravotního stavu, hospitalizace, úmrtí partnera, vynucené přemístění do některého z typů ústavní péče. Je nepochybné, že proces stárnutí probíhá zcela odlišně u každého jedince a kalendářní věk tedy nemusí v mnoha případech hrát rozhodující roli a např. osmdesátiletý senior může být mnohem aktivnější a vitálnější, než spousta šedesátníků.³⁹

Dalším známým rozčleněním období stáří je Příhodova periodizace v jeho Ontogenezi lidské psychiky, stáří nazývá *seniem* a dělí jej do tří kategorií: senescence (60 – 75 let), kmetství (75 – 90 let) a patriarchum (nad 90 let). Dle Nakonečného se stáří dělí na počáteční (60 – 75 let) a pokročilé stáří (od 75 let výše). Goldmann, a podobně též Mühlpachr, hovoří o tom, že se v sociálně zdravotní oblasti prosazuje nové dělení období na mladší stáří (65 – 74 let), stáří (75 – 84 let) a kmetství nebo též *senium* (85 a více let).⁴⁰

Tvaroh k periodizaci tohoto vývojového období přidává ještě období *přípravy na stáří*, které by mělo začínat padesátým rokem. Od šedesáti je to pak rané stáří, od pětasedmdesáti

---

³⁸ Srov. JESENSKÝ, J. *Andragogika a gerontagogika handicapovaných*. Praha : Karolinum, 2000, s. 279, 283; PACOVSKÝ, V. *Geriatry : geriatrická diagnostika*. Praha : Scientia medica, 1994, s. 12-13; VIDOVIČOVÁ, L. *Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti*. Brno : Masarykova univerzita, 2008, s. 70-71.

³⁹ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie II. : dospělost a stáří*. Praha : Karolinum, 2007, s. 299; DESSAINTOVÁ, M.-P., *Nezačínajte stárnout*. Praha : Portál, 1999, s. 11; ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. Praha : Portál, 2004, s. 331; MÜHLPACHR, P. *Gerontopedagogika*. Brno : Masarykova univerzita, 2009, s. 20; VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie : dětství, dospělost, stáří*. Praha : Portál, 2000, s. 492.

⁴⁰ Srov. MÜHLPACHR, P. *Gerontopedagogika*. Brno : Masarykova univerzita, 2009, s. 21; ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J. et al. *Přehled vývojové psychologie*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2008, s. 130; GOLDMANN, R. a kol. *Vybrané kapitoly ze sociálních disciplín*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2007, s. 56.

asi do pětadesáti hovoří o ustáleném stáří a nad devadesát let se potom jedná o období kmetské neboli období gerontů.⁴¹

Nad devadesát (někdy nad pětadesát) let věku se jedná o pokročilý věk, který označujeme jako *dlouhověkost*. Jedná se o jedince s výhodnou kombinací dědičných faktorů a vlivů prostředí, kteří snáze překonávají různé zátěže. Dlouhověcí lidé tvoří jen nepatrnou část populace, ale vlivem zvyšování životní úrovně, lékařského pokroku a změnami ve způsobu života jejich počet mírně stoupá.⁴²

Protože se jedná o problematiku rozsáhlou, není v našich silách pojednat v této práci o všech jejích souvislostech, v následující kapitole proto vystihneme pouze některé ze základních změn (fyzických, psychických a sociálních), jež se dotýkají seniorů a stáří.

2.3 Změny doprovázející stáří

V období stáří dochází již k patrným změnám, které jsou výsledkem stárnutí. Involuční změny, ať už fyzické či psychické, se začínají projevovat postupně a nemusí být ještě tak patrné, aby staršího člověka omezovaly v aktivním a nezávislém životě. Postupem času jsou tyto změny stále více evidentní a starý člověk vykazuje snížení duševních i tělesných sil, stáří je zjevné na zevnějšku, v gestech, chůzi. Mění se citlivost některých smyslů, involuci podléhá vnímání atd.⁴³

Je zřejmé, že stáří s sebou přináší řadu změn, které, ač jsou zákonité, probíhají u jedinců značně individuálně, nastupují v různém věku a mají jiný průběh. Každý člověk stárne svým vlastním tempem, které souvisí s mnoha faktory.

Na následujících stránkách se některé změny pokusíme stručně vystihnout.

2.3.1 Fyzické změny

Stárnutí sebou přináší zhoršení fyzického stavu, které se děje u každého člověka individuálně a souvisí s genetickými předpoklady a důsledky vlivů prostředí. O genetických

---

⁴¹ Srov. TVAROH, F. *Všichni stárneme*. Praha : Avicenum, 1983, s. 29.

⁴² Srov. MÜHLPACHR, P. *Gerontopedagogika*. Brno : Masarykova univerzita, 2009, s. 21; PACOVSKÝ, V. *Geriatric : geriatrická diagnostika*. Praha : Scientia medica, 1994, s. 83.

⁴³ Srov. VAGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie II. : dospělost a stáří*. Praha : Karolinum, 2007, s. 299; HAŠKOVCOVÁ, H. *Fenomén stáří*. Praha : Havlíček Brain Team, 2010, s. 31.

dispozicích lze říct, že mají zakódovaný začátek stárnutí, jeho postup i pravděpodobnou délku života. Dědičné předpoklady tedy ovlivňují rychlost a průběh procesu stárnutí. Výsledkem působení vnějších faktorů, které měly v průběhu života jedince vliv na celý organismus, je aktuální zdravotní stav jedince, který tak může být horší, než by se dalo očekávat na základě genetických předpokladů, a to dle toho, jaké vlivy v minulosti na jedince působily. Zhoršení zdravotního stavu a úbytek kompetencí je typickým znakem stáří. Zdraví nabývá jiné dimenze a je chápáno spíše jako zachování autonomie starého člověka, jeho subjektivního pocitu pohody a radosti ze života, než jako nepřítomnost choroby.⁴⁴

Na první pohled jsou viditelné *změny fyzického vzhledu*. Může se jednat o šedivění a vypadávání vlasů, změny pružnosti kůže, zvráštění, opotřebování a ztráta chrupu atd., které nenastupují u všech lidí ve stejnou dobu. Vlivem postupného úbytku kostní a svalové hmoty a zmenšováním celkového objemu tělesné vody dochází ke snižování tělesné hmotnosti, což může být zapříčiněno také tím, že starší lidé mohou mít sníženou chuť k jídlu a pocit žízně, nedoplňují dostatek tekutin, protože mohou trpět dehydratací. Zmenšuje se i váha vnitřních orgánů, snižuje se průtok krve některými orgány, jako je např. mozek, ledviny či srdeční sval.⁴⁵

Mění se tělesné proporce, výška, šířka ramen a pánve aj. Pohyby seniorů jsou výrazně pomalejší, což je způsobeno úbytkem svalové výkonnosti, snížením motorických dovedností jedince a také změnami chrupavky, která postupně ztrácí svou pružnost, kosti vykazují výrazně větší lomivost a případné zlomeniny se proto velmi obtížně hojí.⁴⁶

Zhoršuje se vnímání zevními smysly – tj. sluch, zrak, čich, chuť a hmat. „*Smysly slouží mozku jako nástroje kontaktu s okolním prostředím, z čehož logicky vyplývá, že jakýkoli úpadek smyslů přímo ovlivňuje funkci mozku. Stárnutím podmíněné zhoršování vnímání zbavuje mozek možnosti plně prožívat okolní svět.*“⁴⁷ Sluch i zrak se postupně snižuje po celé období stáří; častá je nedoslýchavost, klesá vnímavost pro vysoké tóny, u zraku se snižuje zraková ostrost, rozpoznávání barev, snižuje se akomodace, mění se vnímání intenzity světla, zmenšuje se zorné pole apod. Už méně pozornosti je věnováno oslabením ostatních smyslů,

---

⁴⁴ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie : dětství, dospělost, stáří*. Praha : Portál, 2000, s. 448; VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie II. : dospělost a stáří*. Praha : Karolinum, 2007, s. 402.

⁴⁵ Srov. ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J. et al. *Přehled vývojové psychologie*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2008, s. 131; VENGLÁŘOVÁ, M. *Problematické situace v péči o seniory : příručka pro zdravotnické a sociální pracovníky*. Praha : Grada, 2007, s. 18; STUART-HAMILTON, I. *Psychologie stárnutí*. Praha : Portál, 1999, s. 27-31.

⁴⁶ Srov. MÜHLPACHR, P. *Gerontopedagogika*. Brno : Masarykova univerzita, 2009, s. 23; VENGLÁŘOVÁ, M. *Problematické situace v péči o seniory : příručka pro zdravotnické a sociální pracovníky*. Praha : Grada, 2007, s. 18.

⁴⁷ STUART-HAMILTON, I. *Psychologie stárnutí*. Praha : Portál, 1999, s. 27.

jelikož tolik nesouvisí s činností psychiky. Je nutné uvědomit si, že všechny smyslové orgány mají ve stáří nižší rychlost přenosu informací, které jsou tak méně přesné, omezené v rozsahu, je jich celkově méně a díky zpomalení nervového systému potřebují delší dobu na cestu do mozku. Celkově klesá citlivost na podněty, rozlišovací schopnost a ostrost vnímání je nižší. Pakliže je ale úbytek vnímání větší, může docházet až k duševním poruchám.⁴⁸

2.3.2 Psychické změny

V séniu se mění některé *psychické funkce*, a to buď vlivem změn biologických, nebo psychosociálně podmíněných. Změny podmíněné biologicky mohou být pouhým důsledkem stárnutí (patří sem např. zhoršení paměti a vybavování si, myšlení, změny v citovém prožívání, motivaci atd.) nebo mohou být vyvolané určitým chorobným procesem. U psychických změn může být těžké odlišit involuční změny související s věkem od těch, které jsou součástí či následkem nějaké duševní poruchy. S postupujícím stářím se mění také struktura i některé funkce mozku, což se pak projevuje v psychické oblasti formou zpomalení reakcí, změnami v prožívání, neschopností uvažovat o více faktech najednou, zhoršením tzv. *fluidní inteligence*⁴⁹ aj. Duševní činnost seniorů je zpomalena, jsou opatrnější, přesnost je pro ně významnější než rychlost. Starší lidé často hůře chápou nové situace, špatně se učí novým věcem, mají problémy s přizpůsobením se a jakékoli větší životní změny pro ně mohou znamenat trauma a psychické vypětí. Psychické změny mohou záviset rovněž na psychosociálních faktorech jako je například životní styl, individuální návyky jednotlivců, *kohortová zkušenost*⁵⁰ aj., nicméně neméně důležitou roli hrají i stereotypní postoje společnosti, ovlivňující k přijetí určitého, od seniorů očekávaného modelu chování.⁵¹

---

⁴⁸ Srov. MÜHLPACHR, P. *Gerontopedagogika*. Brno : Masarykova univerzita, 2009, s. 23; ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J. et al. *Přehled vývojové psychologie*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2008, s. 131; PACOVSKÝ, V. *Geriatric : geriatrická diagnostika*. Praha : Scientia medica, 1994, s. 23; VENGLÁŘOVÁ, M. *Problematiké situace v péči o seniory : příručka pro zdravotnické a sociální pracovníky*. Praha : Grada, 2007, s. 18; STUART-HAMILTON, I. *Psychologie stárnutí*. Praha : Portál, 1999, s. 27, 31.

⁴⁹ *Fluidní inteligenci* můžeme označovat to, co je nám vrozené, je nezávislá na tom, co jsme se již v průběhu života naučili, jaké jsou naše zkušenosti. Je to přirozená schopnost řešit problémy, bystrost, pružnost, která je nám při narození dána, a kterou lze dále rozvíjet tréninkem, učením, osvojováním znalostí a dovedností. Jejím opakem je *inteligence krystalická*, založená na tom, co se jedinec naučil, co si osvojil; je výsledkem všech vrozených vloh a zkušeností, které člověk získal v průběhu celého svého života. Tento druh inteligence, na rozdíl od fluidní inteligence, od asi 30 let až do stáří stoupá. Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. *Psychologie moudrosti a dobrého života*. Praha : Grada, 2009, s. 38; ŘÍČAN, P. *Psychologie osobnosti*. Praha : Grada, 2010, s. 83; LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. Praha : Grada, 2006, s. 204.

⁵⁰ Seniori, jakožto příslušníci jedné generace mohou být rozdílní než např. lidé středního věku, což může být zapříčiněno i skutečností, že byli vychováni jiným způsobem a jinak se psychicky vyvíjeli, získali podobnou sociální zkušenost, působili na ně obdobné vlivy prostředí a přijali např. jinou představu o stáří, než mají lidé

Pro stáří je typické zhoršení paměti, a to především krátkodobé. Jsou zpomaleny a utlumeny procesy ukládání a vybavování si informací. Hovoří se o tom, že úbytek paměti závisí nejen na biologických změnách, nýbrž i na genetických předpokladech, aktuálním zdravotním stavu, životních stereotypech atp. Souvislost může mít i výše dosaženého vzdělání, kdy paměť funguje lépe u lidí s vyšším vzděláním, kteří mají paměť trénovanější a její funkce se tak uchovávají delší dobu a jsou narušeny menší měrou. Přesto senioři neztrácejí schopnost učit se, tato schopnost se pouze postupně snižuje a trvá delší dobu, než jsou informace zpracovány. Nové informace mohou seniory zatěžovat a vyvolávat u nich jakýsi pocit ohrožení a dezorientace, dávají proto přednost rutině, stereotypu a je snížena samotná potřeba učit se.⁵²

V předcházející podkapitole jsme zmínili, že se zhoršuje vnímání sluchem, zrakem, čichem, chutí a hmatem. Příjem důležitých podnětů může být do určité míry narušen, což může ovlivňovat i další poznávací procesy. Zrakové a sluchové funkce bývají involucí postiženy zřejmě nejznatelněji, starší člověk musí vynakládat větší pozornost, aby viděl a slyšel vše, co potřebuje, s čímž bývá spojena větší unavitelnost, napětí a emoční rozladění. Často se lidé se špatným zrakem či sluchem stahují do ústraní, aby se vyhnuli obtížím a námaze při vnímání, které jim činí větší potíže než dříve. To ale může vést k dalšímu podnětovému strádání a rozsáhlejší ztrátě kompetencí.⁵³ Je zřejmé, že toto chování může vést k omezení či ztrátě společenských kontaktů a souvisí i se sociálními změnami, které doprovázejí stáří, a o nichž budeme pojednávat v další podkapitole.

Psychická involuce velice často souvisí s psychickými poruchami, ke kterým vede zvýšená duševní citlivost některých seniorů, jejich zranitelnost, závažná onemocnění, izolace, relativní závislost, eventuální snížené sebehodnocení související s odchodem ze zaměstnání a penzionováním, nesoběstačnost, prudké změny nálad, smutek, stresy a ztráty, samota apod. Citová složka života starších lidí není jednotná a nelze obecně říci, že citová labilita je obecným projevem stárnutí; naopak, značná část populace seniorů vykazuje citovou vyrovnanost a pocit pohody, protože se již naučili zvládat své emoce. Nárůst četnosti duševních chorob je nejzřetelnější u neuróz, depresivních onemocnění a demencí, ačkoli vzestupnou tendenci mají i další duševní poruchy; všechny mohou být propojeny i s jinými

---

středního věku v současnosti. Srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. Praha : Portál, 2004, s. 337; VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie II. : dospělost a stáří*. Praha : Karolinum, 2007, s. 317.

⁵¹ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie : dětství, dospělost, stáří*. Praha : Portál, 2000, s. 450-451; MŮHLPACHR, P. *Gerontopedagogika*. Brno : Masarykova univerzita, 2009, s. 25.

⁵² Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie : dětství, dospělost, stáří*. Praha : Portál, 2000, s. 452-453, 457; ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J. et al. *Přehled vývojové psychologie*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2008, s. 137.

⁵³ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie II. : dospělost a stáří*. Praha : Karolinum, 2007, s. 319-320.

vadami či poruchami a stoupá tak i počet kombinovaných postižení. V návaznosti na duševní onemocnění se zvyšuje i možnost suicidálního chování.⁵⁴

Je zřejmé, že duševní vývoj je tedy ovlivňován nejen biologickými faktory, ale také sociálními (může se jednat o ztrátu sociálních rolí, ztrátu autonomie a závislost na ostatních, menší míru sociálních kontaktů, změny v sociálním postavení, ztrátu zálib, hodnot, ideálů, nejrůznějších cílů atp.). Všechny tyto změny pak kladou vyšší nároky na seniory, kteří se musí adaptovat novým okolnostem, ačkoli jejich přizpůsobivost je ve stáří značně snížena a starý člověk dává přednost stereotypu. Je ovšem nutné podotknout, že ne všechny psychické změny se zhoršují. Často se u seniorů zvyšuje vytrvalost a trpělivost, mají větší pochopení pro motivy svých vrstevníků, zlepšuje se rozvaha a stálost v názorech a vztazích, vlivem celoživotních zkušeností senioři lépe chápou vlastní emoce, akceptují je, zvládají apod.⁵⁵

2.3.3 Sociální změny

Ve stáří dochází k množství změn v sociální oblasti, senioři mívají méně sociálních kontaktů a bývají soustředěni převážně na sebe, své zdraví a své nejbližší okolí. Významným sociálním mezníkem je odchod do důchodu. Senioři se v souvislosti s penzionováním pohybují v rámci omezeného množství skupin, především v rodině (zastávají tudíž převážně role rodiče, prarodiče, příbuzného aj.). Další důležitou skupinou jsou pro seniory známí a přátelé, se kterými starší lidé sdílí společné činnosti, zážitky, hodnoty apod. Příkladem specifické skupiny mohou být senioři jakožto obyvatelé určité instituce, např. domovů důchodců, oddělení LDN v nemocnicích aj., kde spolu starší lidé sdílí totéž prostředí i jistý styl života. I v sociální oblasti se projevuje upřednostňování známého před neznámým a starší lidé preferují kontakty se známými lidmi. Vztahy s nejbližšími mají pro seniory velký

---

⁵⁴ Srov. JESENSKÝ, J. *Andragogika a gerontagogika handicapovaných*. Praha : Karolinum, 2000, s. 280; MÜHLPACHR, P. *Gerontopedagogika*. Brno : Masarykova univerzita, 2009, s. 26; Říčan, P. *Cesta životem*. Praha : Portál, 2004, s. 339 ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J. et al. *Přehled vývojové psychologie*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2008, s. 138; VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie II. : dospělost a stáří*. Praha : Karolinum, 2007, s. 336, 340.

⁵⁵ Srov. ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J. et al. *Přehled vývojové psychologie*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2008, s. 135; VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie II. : dospělost a stáří*. Praha : Karolinum, 2007, s. 335; PACOVSKÝ, V. *Geriatric : geriatrická diagnostika*. Praha : Scientia medica, 1994, s. 24; MÜHLPACHR, P. *Gerontopedagogika*. Brno : Masarykova univerzita, 2009, s. 26.

význam, mohou na nich být až závislí, a to především pro pocit příslušnosti k nějaké skupině, hlavně k rodině.⁵⁶

Ve stáří se mění i samotný vztah ke společnosti, kdy si staří lidé uvědomují, že mladší generaci nerozumí, což dále vede k posílení vazby na generaci vlastní, která má podobné postoje, zkušenosti a u které senior nalézá větší porozumění a naplňuje potřebu bezpečí a jistoty. Zmiňme také, že úbytek společenských kontaktů působí mnohdy neblaze i na duševní a tělesné funkce seniora a naopak.⁵⁷

Jesenský souhrnně uvádí, že: „*S prací je spojeno nejenom materiální zabezpečení člověka, v ní dochází k seberealizaci a rozvoji tvůrčích sil, k vytváření společensky uznávaných hodnot. S prací je spojený růst statusu a prestiže člověka.*“⁵⁸. Zaměstnání hraje v životě člověka významnou roli, určuje denní režim, do určité míry vytyčuje prostředí, ve kterém se pohybujeme aj. Často je ztráta zaměstnání chápána jako pokles společenského postavení, což mohou vnímat ztelněji především muži, protože ženy neztrácejí svou ústřední roli v rodině ani v pokročilejším věku. Protože v dnešní době má práce významné postavení v životě lidí, je tím, co představuje životní program. Její ztráta pak pro seniory může znamenat *krizi životního programu*, tedy stav, kdy práce již není hlavní náplní jejich dní a neví, co si s přebývajícím volným časem počít.⁵⁹

O životním programu starších lidí a jejich životním stylu budeme blíže pojednávat v následující podkapitole.

2.4 Životní styl a význam aktivity ve stáří

Životní styl si volíme sami, je svobodným rozhodnutím každého člověka, které významně ovlivňuje jeho život. Do určité míry determinuje zdraví jedinců, je ovšem nutné, aby lidé byli obeznámeni s tím, co zdraví upevňuje a podporuje, či mu naopak škodí. Změnou životního stylu a eliminací nevhodných návyků, lze udržet zdraví co nejdéle.⁶⁰

---

⁵⁶ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie II. : dospělost a stáří*. Praha : Karolinum, 2007, s. 350, 413; VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie : dětství, dospělost, stáří*. Praha : Portál, 2000, s. 459.

⁵⁷ Srov. ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J. et al. *Přehled vývojové psychologie*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2008, s. 139; VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie II. : dospělost a stáří*. Praha : Karolinum, 2007, s. 350, 356; VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie : dětství, dospělost, stáří*. Praha : Portál, 2000, s. 457.

⁵⁸ JESENSKÝ, J. *Andragogika a gerontagogika handicapovaných*. Praha : Karolinum, 2000, s. 283.

⁵⁹ Srov. ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J. et al. *Přehled vývojové psychologie*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2008, s. 139; JESENSKÝ, J. *Andragogika a gerontagogika handicapovaných*. Praha : Karolinum, 2000, s. 283.

⁶⁰ Srov. MACHOVÁ, J. et al. *Výchova ke zdraví*. Praha : Grada, 2009, s. 16; ČELEDVÁ, L., ČEVELA, R. *Výchova ke zdraví : vybrané kapitoly*. Praha : Grada, 2010, s. 53.

2.4.1 Životní styl a kvalita života

Chceme-li hovořit o životním stylu, nejdříve je nutné obecně vymežit, co tento pojem znamená. Pedagogický slovník definuje životní styl jako „*typický způsob uspořádání činností, jednání lidí, vztahů, vědomí hodnot, norem a věcného prostředí ve společnosti, které je integrací životních způsobů jedinců*“⁶¹. Jedná se o specifický typ chování s ustálenými zvláštnostmi jednání, způsobů, zvyků, sklonů, je projevem lidské individuality a závisí na objektivních možnostech a subjektivních motivech daného jedince.⁶²

Životní způsob je pak jakási ustálená forma života v určitém životním období, která se projevuje typickými zvyklostmi, postupy, množstvím času, které je různým činnostem věnováno, způsoby mezilidské komunikace, vztahy ve společnosti aj. Životní způsob určují životní podmínky, tradice, hodnotová orientace jedince, materiální podmínky, osobnost člověka, rodinné, pracovní, politické a kulturní zvláštnosti, činnosti ve volném čase atp.⁶³

S životním stylem souvisí rovněž pojem *kvalita života*, kterou lze chápat jako míru duševní vyrovnanosti, seberealizace, životní spokojenosti či nespokojenosti, zahrnuje tělesné zdraví, mezilidské vztahy, uspokojující trávení volného času atd. Pedagogický slovník uvádí definici kvality života, a to dle Světové zdravotnické organizace, která říká, že „*jde o jedincovo individuální vnímání své pozice v životě, v kontextu kultury a systému hodnot, v němž jedinec žije. Vyjadřuje vztah jedince k vlastním cílům, očekávaným hodnotám a zájmům. Zahrnuje komplexním způsobem somatické zdraví, psychický stav, úroveň nezávislosti na okolí, sociální vztahy, přesvědčení, víru – a to vše ve vztahu k hlavním charakteristikám prostředí*“.⁶⁴

2.4.2 Aktivita ve stáří

Výše jsme poznamenali, že starší lidé mohou prožívat tzv. krizi životního programu. Ta souvisí se ztrátou *prvního životního programu*, který zahrnuje nejprve vzdělávání a profesní přípravu, později aktivity spojené převážně s vykonáváním samotné profese,

---

⁶¹ PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha : Portál, 2009, s. 390.

⁶² Srov. PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha : Portál, 2009.

⁶³ Srov. PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha : Portál, 2009, s. 390-391; BALOGOVÁ, B. Kvalita života seniorov. In MÜHLPACHR, P. *Schola gerontologica*. Brno : Masarykova univerzita, 2005, s. 159-162.

⁶⁴ PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha : Portál, 2009, s. 139.

ekonomickou aktivitu. Tento program je vlastně naplněn rolí zaměstnance, o kterou přicházíme penzionováním, a od známého se musíme adaptovat na něco, co neznáme, dostáváme se do situace, kdy musíme změnit své dosavadní zvyky, do určité míry musíme přebudovat svou identitu. Odchod do starobního důchodu tak přináší změny rolí, finančního zajištění, životního způsobu. Dochází k odpoutávání se od sociálních kontaktů, u mnoha seniorů se snižuje fyzická aktivita aj. Zároveň se ve stáří zvyšuje prostor volného času, který je třeba kvalitně využít a prožít, tj. najít si *druhý životní program*, kterým vyplníme čas získaný ukončením pracovní aktivity. Jak podotýká Haškovcová, nemělo by se ale jednat o program náhradní, který vynahrazuje něco, co jsme ztratili, nýbrž program a čas strávený kvalitně a smysluplně, který je naplňující a radostný. Důležité je věnovat se zálibám, aktivitám, které staršího člověka baví, které dělá rád. Je třeba udržovat a rozvíjet rodinné a společenské vztahy, prostřednictvím kterých se člověk cítí vážený, uznávaný, prospěšný, milovaný. V neposlední řadě je důležité snažit se o dodržování zásad zdravého životního způsobu, jakožto prostředku udržení si soběstačnosti až do vysokého věku.⁶⁵

Abychom mohli mluvit o skutečném druhém životním programu, je nutné, aby činnosti, kterým se starší lidé věnují, byly významné nejen z hlediska pohledu samotného jedince, ale byly určitým způsobem propojeny se společností – je nezbytné, aby starší člověk měl pocit, že dělá něco, co je okolím uznávané, pro někoho obohacující a prospěšné. U žen je tato potřeba mnohdy naplněna starostí o rodinu a domácnost. Muži bývají často činní v nejrůznějších organizacích, uplatňují se jako vedoucí kroužků atp.⁶⁶

Důležité ve stáří je vyplnění volného času, kterého někdy může starému člověku zbývat mnoho, ačkoli je samozřejmé, že někteří lidé mají více koníčků a oblastí zájmů, než jiní. Mnohdy se také setkáváme s názorem, že staří lidé potřebují klid a odpočinek. Nečinnost ale může vést k nudě a tím zhoršení nálady, přemrštěnému zájímání se o své nemoci, neduhy, o svou situaci, která nemusí být vždy utěšující. Činnosti, ať už fyzické, psychické či sociální, a hodnotný program jsou tudíž pro staršího člověka nezbytné, neboť mají pozitivní vliv na jeho celkový stav a působí jako prevence snižování výkonnosti a zhoršování zdravotního stavu.⁶⁷

---

⁶⁵ Srov. KOZÁKOVÁ, Z., MÜLLER, O. *Aktivizační přístupy k osobám seniorského věku*. Olomouc : Univerzita Palackého, s. 13; STUART-HAMILTON, I. *Psychologie stárnutí*. Praha : Portál, 1999, s. 170; HAŠKOVCOVÁ, H. *Fenomén stáří*. Praha : Havlíček Brain Team, 2010, s. 80, 167-179; ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. Praha : Portál, 2004, s. 332; Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, s. 346-348.

⁶⁶ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Fenomén stáří*. Praha : Panorama, 1990, s. 138-141.

⁶⁷ Srov. KOZÁKOVÁ, Z., MÜLLER, O. *Aktivizační přístupy k osobám seniorského věku*. Olomouc : Univerzita Palackého, s. 18-19; ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. Praha : Portál, 2004, s. 332; Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, s. 346-348; ŠTILEC, M. *Program aktivního stylu života pro seniory*. Praha : Portál, 2004, s. 12.

Významným prostředkem předcházení zdravotním obtížím může být pohyb, který přináší příjemné prožitky a uvolnění. Přiměřenými pohybovými aktivitami lze zachovat nezávislost jedince a jeho samostatnost. Tělesná zdatnost může pomoci vyhnout se některým psychosomatickým poruchám, pozitivně působí na rozumové funkce i psychickou odolnost atp. Pro věkovou skupinu seniorů jsou vhodné pomalé pohyby, a to nejen celého těla, nýbrž i částí (např. cviky rukou, nohou, prstů, mimických svalů aj.), pozitivní vliv mají masáže, doteky, automasáže, vhodná je chůze, jakožto přirozená forma pohybu. Kladný vztah k pohybu a kladné pocity, které jej doprovázejí, se přenášejí do dalších činností, které senior vykonává, do jeho myšlení, vztahů atp.⁶⁸

2.4.3 Příprava na stáří

Jak jsme již zmínili výše, stárnutí probíhá u různých lidí zcela odlišně a kalendářní věk nemusí být identický s biologickým věkem jednotlivce. Lidé stejného kalendářního věku se liší i kvantitou a kvalitou involučních změn a svým zdravotním stavem. Přestože se ve stáří vlivem sociálních, psychických i tělesných změn často výrazně mění životní styl, je důležité zachovat si zdravý způsob života, vyhýbat se činitelům, které mohou stárnutí urychlovat a zaměřit se na činnosti zpomalující proces stárnutí. I lidé v pozdním věku tak mohou být fyzicky i psychicky dostatečně výkonní, soběstační, a tedy nezávislí na péči svých blízkých či sféře sociálních služeb.⁶⁹

Je ale vhodné, ba přímo nutné, začít se na stáří připravovat včas. Příprava na stáří, jak uvádí Haškovcová, je pojímána jako „*komplex výchovných, organizačních i sociálně ekonomických opatření směřujících k vytváření příznivých podmínek jak pro etapu přechodu z aktivní ekonomické činnosti do období důchodového věku, tak i optimálních podmínek pro aktivní prožívání tohoto období*“.⁷⁰

Příprava může probíhat různě dlouhou dobu, nejčastěji se hovoří o dlouhodobé, střednědobé a krátkodobé. Dlouhodobá příprava probíhá celoživotně. Jsou to např. naše představy o stáří, vztahy, způsoby myšlení, ale i současný styl života, který velkou měrou ovlivňuje, jak bude naše stáří vypadat. Střednědobá příprava by měla začít již kolem

---

⁶⁸ Srov. ŠTILEC, M. *Program aktivního stylu života pro seniory*. Praha : Portál, 2004, s. 22; ŠTILEC, M. *Pohybově-relaxační programy pro starší občany*. Praha : Karolinum, 2003, s. 20-29.

⁶⁹ Srov. ROSLAWSKI, A. *Jak zůstat fit ve stáří*. Brno : Computer Press, 2005, s. 9-10; KOZÁKOVÁ, Z., MÜLLER, O. *Aktivizační přístupy k osobám seniorského věku*. Olomouc : Univerzita Palackého, s. 13.

⁷⁰ HAŠKOVCOVÁ, H. *Fenomén stáří*. Praha : Panorama, 1990, s. 142.

pětačtyřicátého roku života jedince a zahrnuje preventivní zdravý životní způsob, vyrovnání se se stářím jako nedílnou součástí života, tvorbu druhého životního programu, pěstování zálib a rozvíjení hodnotných vztahů v rámci rodiny i společnosti. Krátkodobá příprava je pak realizována nejméně tři až pět let před nástupem do důchodu. Člověk by se v této době měl seznámit s problémy, jež mohou stáří doprovázet, doporučuje se přizpůsobit bydlení aj. Stále častěji jsou přípravě na stáří věnovány semináře, kde odborníci z nejrůznějších oborů poskytují konzultace, různé kurzy či přednášky, a poradenskou činnost lidem, kteří se připravují na penzi.⁷¹

Zvýšenou pozornost stáří a jeho kvalitě věnuje i vláda, která v této souvislosti vydává dokument *Národní program přípravy na stárnutí*. Program se zabývá podporou zaměstnávání seniorů, zdravotní a sociální péčí a jejich kvalitou, celoživotním vzděláváním seniorů aj., a prostřednictvím nejrůznějších resortních opatření se snaží vytvořit pro starší občany „*podpůrné, integrující a vstřícné prostředí*“⁷².

---

⁷¹ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Fenomén stáří*. Praha : Panorama, 1990, s. 143 – 144; ŠTILEC, M. *Program aktivního stylu života pro seniory*. Praha : Portál, 2004, s. 14, 21; ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. Praha : Portál, 2004, s. 332; Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, s. 348.

⁷² *Kvalita života ve stáří : Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012*. Praha : Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2008, s 11.

3 KOMUNIKACE A POROZUMĚNÍ MEZI GENERACEMI

Tato část bude věnována vzájemným vztahům mezi lidmi, mezilidské komunikaci, vztahům mezi generacemi. První podkapitola má obecně pojednat o sociální percepci a postojích, druhá se bude zabývat komunikací se seniory a některými jejími specifiky. Další část bude zaměřena na negativní postoje společnosti k seniorům, ageismus. V této souvislosti se okrajově zmíníme o násilí, které je na seniorech mnohdy pácháno. Toto považujeme za nutné zmínit proto, že se jedná o jev, který, ačkoli je rozšířený, se tabuizuje a přehlíží.

3.1 Sociální percepce

Působení lidí na sebe navzájem, společné vykonávání činností, poznávání se a vzájemné vztahy mezi nimi můžeme označit jako *sociální styk*. V jeho rámci můžeme rozlišovat tři stránky. První z nich je stránka *komunikativní*, kterou chápeme jako výměnu informací mezi lidmi. Dále sem patří stránka *interaktivní*, jakožto vzájemné působení lidí na sebe navzájem, jež nezahrnuje pouze prosté vyměňování informací, nýbrž také společnou činnost či nejrůznější aktivity. Vnímání, poznávání a chápání člověka člověkem, tedy *sociální percepce*, pak představuje třetí stránku sociálního styku.⁷³

Percepci neboli vnímání definuje Průchův Pedagogický slovník jako „*proces získávání a zpracování podnětů, informací, které neustále přicházejí jak z okolního světa, tak z vnitřního světa daného člověka.*“⁷⁴ Vnímání není pouze smyslové, tj. zrakem, sluchem, čichem, chutí a hmatem, ale je také záležitostí „*kognitivních a motivačních procesů, vlivu sociálního prostředí, výcviku*“⁷⁵. Činnost poznávání druhých lidí, jednání s nimi, jejich vzájemná interakce se nazývá sociální percepce. Psychologický slovník uvádí, že sociální percepce je „*vnímání osob a mezilidských vztahů; vliv na jeho rozvoj mají klíčové osoby z nejbližšího, postupně i širšího společenského okolí; k výraznější změně dochází záměrným vzděláváním, psychoterapií a mimořádnými zážitky*“⁷⁶. Je to vnímání lidí a mezilidských vztahů, které je značně subjektivní a významně ovlivněné emocionálně, způsob sociální percepce je podmíněn i vlivy kulturního a sociálního prostředí a důležité místo má předchozí zkušenost samotného jedince, v níž se odráží obraz jeho samotného, obrazy podstatných

⁷³ Srov. MAREŠ, J., KŘIVOHLAVÝ, J. *Sociální a pedagogická komunikace ve škole*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1990, s. 11.

⁷⁴ PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha : Portál, 2009, s. 340.

⁷⁵ Tamtéž, s. 340.

⁷⁶ HARTL, P. *Stručný psychologický slovník*. Praha : Portál, 2004, s. 254.

osobností v jeho dosavadním životě i postoje k širšímu sociálnímu okolí. Informace či jejich části jsou při sociálním vnímání doplňovány a hodnoceny na základě zkušeností, ovlivňovány vlastními očekáváními a představami dle toho, jak nám osobně to vyhovuje, jsou naučené a závislé na míře informovanosti, motivaci aj. Lze sem zahrnout i vytváření nových poznatků nebo představ, ať už o lidech či událostech.⁷⁷

„Naučené predispozice k celkově příznivé nebo nepříznivé reakci na daný objekt, osobu či událost“⁷⁸ se nazývají *postoje*. Jak vyplývá z definice, postoje jsou naučené, konzistentní a souvisí s příznivými či nepříznivými reakcemi. Jsou součástí osobnosti jedince a získáváme je v průběhu života, a to prostřednictvím vzdělávání nebo širších sociálních vlivů, jako jsou např. sociální kontakty, veřejné mínění atp. V obdobných či stejných situacích uspořádáváme své názory, pocity i způsoby jednání do trvalého, ustáleného způsobu reagovat na předměty, situace, osoby či sebe sama. Postoje ovlivňují naše chování a mohou se projevovat na úrovni myšlenek a názorů, v emocionálních reakcích, v jednání a sklonech k chování. Jejich prostřednictvím dochází k úbytku nerozhodnosti a váhání v jistých situacích, jedinec reaguje méně často improvizovaně; naopak, jeho chování se stává předvídatelné, šablonovité. Roli zde hrají dřívější zkušenosti z podobných situací, které nám slouží jako jakýsi rámec, schéma, dle kterého do určité míry posuzujeme, uspořádáváme informace. Postoje souvisí s jednáním – způsob jednání determinují, ale zároveň jednání má vliv na postoje (především v případech jednání v rámci určité role).⁷⁹

V sociální percepci hraje důležitou roli očekávání vnímajícího, tzn. vlastní předpoklad a ovlivnění tím, jak by měly informace vypadat. Rychlý, automatický způsob zpracovávání informací, který tak mnohdy podává zkreslený obraz skutečnosti, se nazývá *stereotypizace*. Jedná se o navyklý způsob jednání, v sociální rovině jsou to úsudky o osobnostních rysech či tělesných charakteristikách skupin lidí. Je to zjednodušené, iracionální posuzování lidí, skupin nebo objektů na základě povrchních charakteristik, tradic či historicky zakořeněných předsudků, jakási zkratka ve vnímání, zaujetí stereotypního postoje např. vůči národům, rasovým skupinám, lidem odlišné sexuální orientace, náboženství, sociální vrstvy, určitého

---

⁷⁷ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. *Já a ty : O zdravých vztazích mezi lidmi*. Praha : Avicenum, 1986, s. 23-24; HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha : Portál, 2000, s. 442; MIKULÁŠTÍK, M. *Komunikační dovednosti v praxi*. Praha : Grada, 2003, s. 56-57; VYKOPALOVÁ, H. *Vybrané kapitoly ze sociální psychologie v kontextu komunikace*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2000, s. 10.

⁷⁸ HAYES, N. *Základy sociální psychologie*. Praha : Portál, 2009, s. 95.

⁷⁹ Srov. MIKULÁŠTÍK, M. *Komunikační dovednosti v praxi*. Praha : Grada, 2003, s. 63-64; VYKOPALOVÁ, H. *Vybrané kapitoly ze sociální psychologie v kontextu komunikace*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2000, s. 63, 69; HAYES, N. *Základy sociální psychologie*. Praha : Portál, 2009, s. 95-96; HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha : Portál, 2000, s. 442; NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. Praha : Academia, 2009, s. 242.

povolání, s rozdílným životním stylem apod. Na jednotlivé příslušníky takovýchto skupin často nahlížíme jako na nositele všech vlastností, které jsou skupině obecně připisovány a přehlízíme individuální vlastnosti jedince a to, jaký člověk skutečně je.⁸⁰ Zvláštním druhem stereotypu je předsudek. Předsudky jsou nepodložené, na okamžité situaci nezávislé, emočně (příznivě či nepříznivě) zabarvené postoje, které člověk zaujímá předem, bez skutečné zkušenosti či bez ohledu na ni.⁸¹

Praško a Prašková uvádějí, že na setkání s druhým člověkem se lze dívat jako na třístupňový proces. První jeho částí je *vnímání sociální situace* a je pro ni důležitá dovednost sociální percepce, která je nutná k pochopení a přiměřenému přijetí informací, a tím i nalezení vhodného způsobu sociálního chování. Jakmile nějakým způsobem porozumíme situaci, musíme si ujasnit, kterou cestu zvolíme k dosažení žádoucího cíle. Tato etapa vyžaduje *dovednost vnitřního zpracování* (tj. vyhodnocení možných řešení, jejich předností a nedostatků, pravděpodobných důsledků, na jejichž základě se rozhodujeme, co v dané situaci uděláme nebo řekneme, jakou cestu zvolíme). Po vnímání a zpracování situace je pro výměnu informací podstatná *dovednost vyjadřování se*. To znamená vyjádření obsahu sdělení (verbální komunikace), ale také způsob sdělení (tzn. neverbální projevy jako např. mimika, gestika, vzdálenost, oční kontakt, postoj, ale také tempo řeči, hlasitost, tón, plynulost aj.).⁸² Zmíněné komponenty sociální interakce přehledně prezentuje tabulka níže.

<p>1. <i>Vnímání sociální situace</i> (<i>percepční dovednosti</i>)</p>	<p>a) <i>Naslouchání druhému – slovní i mimoslovní obsahy,</i> b) <i>zhodnocení kontextu,</i> c) <i>možnosti vlastního zkreslení díky náladě nebo předpojatosti.</i></p>
---	--

⁸⁰ Srov. MIKULÁŠTÍK, M. *Komunikační dovednosti v praxi*. Praha : Grada, 2003, s. 57; VYKOPALOVÁ, H. *Vybrané kapitoly ze sociální psychologie v kontextu komunikace*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2000, s. 10, 63-64; DEVITO, J. A. *Základy mezilidské komunikace*. Praha : Grada, 2008, s. 91; HAYES, N. *Základy sociální psychologie*. Praha : Portál, 2009, s. 74; HARTL, P. *Stručný psychologický slovník*. Praha : Portál, 2004, s. 262, 253.

⁸¹ ALLPORT, G. W. *O povaze předsudků*. Praha : Prostor, 2004, s. 38; Velký sociologický slovník. s. 875; HARTL, P., HARTLOVA, H. *Psychologický slovník*. Praha : Portál, 2000, s. 464.

⁸² Srov. PRAŠKO, J., PRAŠKOVÁ, H. *Asertivitou proti stresu*. Praha : Grada, 2007, s. 16-17.

2. <i>Zpracování situace</i> (kognitivní dovednosti)	a) <i>Krátkodobé a dlouhodobé zájmy,</i> b) <i>vnitřní formulace odpovědi – několik možností,</i> c) <i>zvážení dopadu na druhého a důsledků jednotlivých možností,</i> d) <i>výběr optimální odpovědi.</i>
3. <i>Vyjádření se</i> (expresivní dovednosti)	a) <i>Slovní obsahová složka,</i> b) <i>formální paralingvistická a mimoslovní složka.</i>

Tab. Složky sociální interakce.⁸³

3.2 Komunikace se seniory

Každé lidské chování má charakter sdělení. I když člověk nemluví, vždy nějakým způsobem komunikuje se svým okolím, např. gesty, výrazem tváře, postojem, vzdáleností od druhého, pohledem atd. Komunikaci můžeme definovat mnoha způsoby, od prostého přenosu informací z jednoho bodu do druhého, po široce chápané obohacování lidí, prožívání určitých situací ve vzájemném kontaktu nebo pouze přihlížení komunikaci beze slov. Jak uvádí Vybíral, komunikací či komunikační výměnou lze rozumět *sdělování*, ale také *sdílení*. Komunikace je vždy ovlivňována a vytvářena aktéry, kteří k ní přispívají, jsou její součástí a zároveň jsou jí ovlivňováni.⁸⁴

Nejrůznější faktory, a to nejen biologické a psychologické, ale samozřejmě také sociální, kterým se budeme blíže věnovat nyní, mohou do určité míry ovlivňovat spokojenost a pocit pohody člověka, jeho zdravotní stav, kvalitu života atp. Jednou ze složek kvality života je proces *naplňování potřeb* každého jedince. Vzájemnými vztahy mezi lidmi, kontaktem, mezilidskou komunikací jsou naplňovány sociální potřeby každého člověka. *Sociální potřeby* zahrnují dílčí potřeby, jako např. potřebu informovanosti (jedná se o informace z blízkého i vzdálenějšího okolí, zprávy o blízkých lidech atp.), potřebu náležitosti k nějaké skupině (ať už rodině či skupině přátel), potřebu lásky či potřebu vyjádřit se a být vyslechnut (mít možnost s někým rozmlouvat, sdělovat své myšlenky, přání).⁸⁵

⁸³ PRAŠKO, J., PRAŠKOVÁ, H. *Asertivitou proti stresu*. Praha : Grada, 2007, s. 17.

⁸⁴ Srov. VYBÍRAL, Z. *Psychologie lidské komunikace*. Praha : Portál, 2000, s. 17-18, 67, 75.

⁸⁵ Srov. ŠTILEC, M. *Program aktivního stylu života pro seniory*. Praha : Portál, 2004, s. 19; PICHAUD, C., THAREAUOVÁ, I. *Soužití se staršími lidmi : praktické informace pro ty, kdo doma pečují o staré lidi, i pro sociální a zdravotnické pracovníky*. Praha : Portál, 1998, s. 39; ŠAMÁNKOVÁ, M et al. *Lidské potřeby ve zdraví a nemoci : aplikované v ošetrovatelském procesu*. Praha : Grada, 2011, s. 31.

Komunikace s různými věkovými skupinami může mít určité specifické znaky, je do jisté míry závislá na aktuální fyzické i psychické situaci jedince, předchozích zkušenostech, vzdělání, temperamentových a charakterových vlastnostech. Změny, k nimž ve stáří dochází, a které byly popsány ve druhé kapitole této práce, mají vliv i na komunikaci. V této souvislosti zmiňme z tělesných změn poruchy smyslových funkcí, zejména zraku a sluchu, z psychické oblasti změny nálad či duševní onemocnění, jakož i např. ochotu samotného seniora komunikovat atp. Dorozumívání starých lidí tedy může ovlivňovat např. zhoršený sluch, horší krátkodobá paměť, změny poznávacích procesů, aj., mohou se objevit potíže s porozuměním i s vlastním vyjádřením sdělení (často mají starší lidé pomalejší tempo řeči než mladší osoby, hůře si vybavují slova atd.).⁸⁶

V interakci se seniory je pro zefektivnění komunikace třeba dbát na to, abychom situaci přizpůsobili svůj vlastní komunikační styl. Např. při komunikaci se seniorem, který nedoslýchá, je nutné soustředit se na to, abychom se druhému dívali do tváře, mluvili pomalu, přiměřeně hlasitě, dobře artikulovali, nebyli příliš daleko, ani moc blízko. Někdy starší člověk potřebuje delší dobu na odpověď, je tedy nutné být trpělivý a přizpůsobit se jeho rytmu.⁸⁷

Senioři rádi hovoří o tématech, která se týkají minulosti, jejich vlastního života a událostí, které pro ně byly důležité. Vyprávějí, co jim život přinesl, hodnotí a vyrovnávají se s tím, řeší své problémy a mají potřebu vypovídat se ze svých trápení a bolestí. Porovnávají, jak vypadal svět dříve s tím, jaký je nyní. Staří lidé jsou rádi, když se jich mladší generace ptají o radu. Proces komunikace se v tomto směru jeví jako prostor k obohacování, mezigeneračnímu propojení, kdy se jedna generace od druhé může mnohému naučit.⁸⁸ Přesto z tohoto vztahu nezdědka vyvěrají překážky, které komunikaci ztěžují, a to buď vyplývající z osobnostních předpokladů jednotlivců, nebo překážky na úrovni mezigenerační. Na úrovni jednotlivců se konkrétně může jednat např. o neochotu spolupracovat, dále o egocentrismus, lenost, uspořádání životních hodnot, charakterových vlastností či projevů, jako je netrpělivost, malichernost, snaha ponižovat druhého či urážlivost atp. Z překážek vzájemné komunikace mezi generacemi lze jmenovat věkovou diskriminaci, dřívější zkušenosti a prožité události, společenské poměry, ve kterých člověk prožil převážnou část života, představy o slušnosti a vhodnosti, vzdělání a životní zkušenosti, současný zdravotní stav aj. Tyto i jiné překážky je

⁸⁶ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie II. : dospělost a stáří*. Praha : Karolinum, 2007, s. 416; POKORNÁ, A. *Komunikace se seniory*. Praha : Grada, 2010, s. 54-57.

⁸⁷ Srov. POKORNÁ, A. *Komunikace se seniory*. Praha : Grada, 2010, s. 61; PICHAUD, C., THAREAUOVÁ, I. *Soužití se staršími lidmi : praktické informace pro ty, kdo doma pečují o staré lidi, i pro sociální a zdravotnické pracovníky*. Praha : Portál, 1998, s. 84-85.

⁸⁸ Srov. PLAŇAVA, I. *Průvodce mezilidskou komunikací : přístupy – dovednosti – poruchy*. Praha : Grada, 2005, s. 111; MATOUŠEK, O., KODYMOVÁ, P., KOLÁČKOVÁ, J. (eds.). *Sociální práce v praxi : specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha : Portál, 2005, s. 170.

nezbytné překonávat, a tím směřovat k lepšímu porozumění a harmonickému fungování vztahů mezi příslušníky různých generací.⁸⁹

Generace se od sebe vzájemně něčemu učí, jedná se o oboustranné sdílení a výměnu informací – starší předávají mladším své životní zkušenosti, hodnoty, morálku, mladší naopak učí starší novým technologiím, postupům, trendům aj. Přesto se od sebe generace „vzdalují“. Dříve tradiční soužití více generací již v dnešní době není tak časté, naopak, jedinci jsou častěji odděleni od svých orientačních rodin, a současná rodina je tudíž charakteristická menší závislostí na okruhu příbuzných, samostatným bydlením a ekonomickou nezávislostí. Zvyšuje se mezigenerační nezávislost, kdy generace navzájem nechtějí zasahovat do svých záležitostí, přesto si nadále vzájemně poskytují nejrůznější služby či potřebnou pomoc. Společné soužití více generací má své výhody i nevýhody. Vztahy jsou méně poznamenány každodenními starostmi a problémy, které by vznikali při společném soužití, oddělené bydlení více respektuje potřeby a zájmy lidí různých věkových skupin. Mezigenerační vzájemné vztahy díky trendu odděleného bydlení, který nepreferují pouze mladí lidé, nýbrž i senioři, jsou méně ohroženy na kvalitě, na druhou stranu ale může tento trend znamenat zpřetrhání sociálních vazeb a citového pouta mezi jedinci.⁹⁰

Vícegenerační rodina se skládá z prarodičů, rodičů a dětí, a pakliže funguje správně, měli by v ní všichni její členové prožívat pocit bezpečí, pochopení, měli by si vzájemně pomáhat, je-li to třeba. Rodina má být místem, které poskytuje zázemí a jistotu. Prohlubováním názorových rozdílů mezi generacemi (může se jednat o rozdílnost ve vnímání hodnot, rodiny, společnosti, světa či jiných aspektů života), ale i díky individualizovaným modelům rodinného chování (vícegeneračních soužití v jedné domácnosti ubývá, převládá soužití jednogenerační, případně dvougenerační) může docházet k oslabení vzájemných citových vazeb mezi členy, důsledkem čehož může ubývat důvěrnější komunikace mezi generacemi a jedinci se tedy mohou odcizovat. Také z toho důvodu je třeba učit se přijímat i ty názory, s nimiž nesouhlasíme, snažit se upevňovat rodinné svazky a nezapomínat na důležitost lidských vztahů.⁹¹

Mezigenerační konflikty údajně patří k nejčastějším sporům hned po problémech manželských. Je však zdůrazňováno, že tyto problémy nevyplynou primárně z rozdílnosti

⁸⁹ Srov. JIRÁSKOVÁ, V. *Mezigenerační porozumění a komunikace*. Praha : Eurolex Bohemia, 2005, s. 62-63.

⁹⁰ Srov. DE SINGLY, F. *Sociologie současné rodiny*. Praha : Portál, 1999, s. 53-54; HAŠKOVCOVÁ, H. *Fenomén stáří*. Praha : Havlíček Brain Team, 2010, s. 78; KLEVETOVÁ, D., DLABALOVÁ, I. *Motivační prvky při práci se seniory*. Praha : Grada, 2008, s. 81.

⁹¹ Srov. KLEVETOVÁ, D., DLABALOVÁ, I. *Motivační prvky při práci se seniory*. Praha : Grada, 2008, s. 80; ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. Praha : Portál, 2004, s. 332; Olomouc : Univerzita Palackého, 2006, s. 35; RABUŠICOVÁ, Milada, KAMANOVA, Lenka, PEVNÁ, Kateřina. Učení v rodině v mezigeneračním pohledu. *Pedagogická orientace*, 2010, roč. 20, č. 4, s. 95-97.

povah jedinců, nýbrž z vzájemné předpojatosti generací, z jejich zkresleného názoru na sebe navzájem, na rodinné soužití, na životní hodnoty i na okolní svět. Vznik konfliktních situací je podporován také přemírou kritičnosti či představami o „správném“ způsobu života, trávení volného času, vedení domácnosti apod.⁹² Všechny generace jsou na sobě vzájemně závislé. Prostřednictvím mezigeneračních vztahů dochází k předávání hodnot, zkušeností, kultury, tradic aj., jsou důležité pro jednotlivce i celou společnost a ovlivňují kvalitu života v každém životním období. Stáří přináší množství hodnot a populace starších lidí má významné a jedinečné postavení. Národní program přípravy na stárnutí uvádí, že je potřebné, aby generace mladých lidí měla pozitivní přístup ke starším lidem a ke stáří, aby jejich přínos (duchovní, ekonomický, sociální a kulturní) byl chápán jako cenný a celá společnost aby směřovala k větší mezigenerační soudržnosti a odstranění věkových bariér.⁹³

3.3 Ageismus

Jak jsme již uvedli, předpojaté postoje vůči určitým skupinám lidí se nazývají předsudky. Souvisí s nimi diskriminační chování – může se jednat o takové způsoby chování, kterým jsou ponižováni či nějakým způsobem znevýhodňováni lidé na základě příslušnosti k určité skupině, a to bez ohledu na osobní vlastnosti, kdy je člověku odepřen princip rovného přístupu. Diskriminace lidí na základě příslušnosti k věkové skupině a předsudky vůči nim, jsou označovány termínem *ageismus*.⁹⁴

Souhrnně jsou termínem *ageismus* označovány předsudky vůči lidem určitého chronologického věku, především se však užívá v souvislosti se staršími lidmi. Lze rozlišovat další dílčí projevy *ageismu*, jako např. „*adultismus* (zvýhodňování dospělých proti dětem); *jeunismus* (zvýhodňování mladých proti starým); *adultocentrismus* (přehnaný *egocentrismus* dospělých); *adultokracie* (dominantní sociální pozice dospělých proti nedospělým); *gerontokracie* (forma vlády významně starších, než je zbytek dospělé populace); *chronocentrismus* (přesvědčení, že určitý stav vývoje lidstva je nadřazený předchozím

---

⁹² Srov. JIRÁSKOVÁ, V. *Mezigenerační porozumění a komunikace*. Praha : Eurolex Bohemia, 2005, s. 26; CIBULEC, J. *Soužití tří generací*. Praha : Práce, 1980, s. 180.

⁹³ Srov. *Kvalita života ve stáří : Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012*. Praha : Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2008, s 13-14; ŠTILEC, M. *Pohybové-relaxační programy pro starší občany*. Praha : Karolinum, 2003, s. 14.

⁹⁴ Srov. NOVOSAD, L. *Poradenství pro osoby se zdravotním a sociálním znevýhodněním : základy a předpoklady dobré poradenské praxe*. Praha : Portál, 2009, s. 32; DEVITO, J. A. *Základy mezilidské komunikace*. Praha : Grada, 2008, s. 136.

epochám – časům); v extrémních podobách pak pedofobie (strach z dětí a nemluvňat); efebiofobie (strach z mláde) a gerontofobie (strach ze stáří a starých lidí)“⁹⁵.

Pojem ageismus vychází z anglického slova age – věk, stáří. Poprvé byl použit v USA roku 1968 R. N. Butlerem, ředitelem Národního institutu pro stárnutí. Vystala tak potřeba definování tohoto pojmu a postupně vznikala další nová vymezení. Základním prvkem vznikajících definic byly stereotypní postoje, předsudky a diskriminace založená na věku (např. Butler 1975, Thompson 1997, Palmore 1999, Levyová a Banaji 2002 atp.).⁹⁶ Jednoznačná definice neexistuje, za nejkompexnější se však považuje vymezení Vidovičové, a to toto: „*Ageismus je ideologie založená na sdíleném přesvědčení o kvalitativní nerovnosti jednotlivých fází lidského životního cyklu, manifestovaná skrze proces systematické, symbolické i reálné stereotypizace a diskriminace osob a skupin na základě jejich chronologického věku a/nebo na jejich příslušnosti k určité kohortě/generaci.*“⁹⁷.

Diskriminace, která je založena na věku, je zcela neopodstatněná, poněvadž věk nehraje roli ve kvalitě jedince a představuje připsaný status, který je úsilím jedince zcela neovlivnitelný. Palmore uvádí shrnutí některých z hlavních původců ageismu, mezi které patří např. strach ze stárnutí a smrti, představa nevyhnutelnosti nemocí (fyzických i duševních), ošklivost, předpoklad mladších, že starší lidé jsou pro svůj zdravotní stav neschopni věnovat se jakýmkoli činností a z tohoto předpokladu plynoucí pocit zbytečnosti starších osob. Další zdrojem ageismu může být domněnka o chudobě starších lidí či mínění, že senioři žijí osaměle a izolovaně. Ageismus, jakožto proces stereotypizování a diskriminace lidí pro jejich věk, se vyznačuje širokým spektrem projevů od přímé averze vůči starším lidem, až po vyhýbání se kontaktu s nimi. Mezi zdroje a zároveň také projevy věkové diskriminace může patřit jazyk, který v běžné řeči pro starší osoby nezřídka používá pohrdavé termíny, dále humor, kde je věk často zesměšňován, umění, literatura či média, která seniory označují stereotypně a často diskriminačně. Je uváděno, že média mají nezpochybnitelnou roli při tvorbě ageistických postojů (některými výzkumy bylo zjištěno, že senioři jsou v médiích prezentováni podstatně méně než jiné věkové skupiny a pakliže se o nich mluví, pak častěji negativně a v souvislosti s trestnými činy, ekonomickými problémy společnosti nebo jsou zobrazováni jako nemocní, závislí či nesoběstační lidé). Základem nepříznivého přijímání

---

⁹⁵ VIDOVIČOVÁ, L. *Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti*. Brno : Masarykova univerzita, 2008, s. 112.

⁹⁶ Srov. JIRÁSKOVÁ, V. *Mezigenerační porozumění a komunikace*. Praha : Eurolex Bohemia, 2005, s. 21; POKORNÁ, A. *Komunikace se seniory*. Praha : Grada, 2010, s. 69; VIDOVIČOVÁ, L. *Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti*. Brno : Masarykova univerzita, 2008, s. 111.

⁹⁷ VIDOVIČOVÁ, L. *Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti*. Brno : Masarykova univerzita, 2008, s. 113.

stáří může ovšem být i prostý fakt, že starých lidí je „hodně“ a jejich podíl i počet dále narůstá.⁹⁸

Ageismus se projevuje v rozmanitých podobách, v nejrůznějších oblastech. Obecně se jedná o neúctu a negativní stereotypy ve vztahu ke starším lidem. Mezi představy o stáří patří mínění, že staří lidé jsou všichni stejní, stejně jako je stejné stáří mužů a žen, časté jsou také domněnky, že staří lidé nemají čím přispět společnosti, že je stáří křehké a vyžaduje péči. Hojně rozšířený je i názor, že jsou starší lidé ekonomickou zátěží pro společnost. Často jsou senioři spojováni s charakteristikami jako např. neaktivní, sobečtí, egoističtí, bezohlední, pohodlní aj., ačkoli tyto znaky nelze zobecnit, protože jsou na věku nezávislé. Ageismus se objevuje v oblasti bydlení, na trhu práce, za formu diskriminačního chování vůči seniorům lze také považovat zákony o odchodu do starobního důchodu či věkové limity pro výkon určitých povolání. Za extrémní formy ageismu pak považujeme týrání a zneužívání seniorů.⁹⁹

3.3.1 Násilí na seniorech

Stále častěji se setkáváme s různými formami násilí. To se týká samozřejmě i seniorů, kteří jsou častými oběťmi kriminality a jednou z jejich nejrizikovějších skupin. Definice Světové zdravotnické organizace široce popisuje násilí jako „*úmyslné použití či hrozbu použití fyzické síly nebo moci proti sobě, jiné osobě, proti skupině či komunitě, a to síly (moci), která má, nebo s vysokou pravděpodobností bude mít, za následek poranění, smrt, psychickou újmu, poruchu vývoje či osobnosti*“¹⁰⁰. Je tedy zřejmé, že se nejedná pouze o fyzickou formu napadání, ale i o psychické či sociální útoky, a dále také o násilí mediální, institucionální (také systémové týrání), sexuální, rasové aj., které může mít různou délku trvání, od jednorázového útoku až po dlouhodobé špatné nakládání s druhým člověkem. Hovoříme-li tedy o násilí, je nutné vždy tento pojem rozšířit o vymezení toho, o kterou jeho formu se konkrétně jedná.¹⁰¹ Souvisejícím pojmem je *týrání*, které dle Haškovcové lze

---

⁹⁸ Srov. VIDOVIČOVÁ, L. *Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti*. Brno : Masarykova univerzita, 2008, s. 120, 125-126, 139; POKORNÁ, A. *Komunikace se seniory*. Praha : Grada, 2010, s. 70.

⁹⁹ Srov. POKORNÁ, A. *Komunikace se seniory*. Praha : Grada, 2010, s. 71; DEVITO, J. A. *Základy mezilidské komunikace*. Praha : Grada, 2008, s. 136; JIRÁSKOVÁ, V. *Mezigenerační porozumění a komunikace*. Praha : Eurolex Bohemia, 2005, s. 23.

¹⁰⁰ HAŠKOVCOVÁ, H. *Manuálek o násilí*. Brno : Národní centrum ošetřovatelství a nelékařských zdravotnických oborů, 2004, s. 13.

¹⁰¹ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Fenomén stáří*. Praha : Havlíček Brain Team, 2010, s. 309; HAŠKOVCOVÁ, H. *Manuálek o násilí*. Brno : Národní centrum ošetřovatelství a nelékařských zdravotnických oborů, 2004, s. 13-14, 22-25.

vymežit jako „zlé nakládání s druhou osobou, které se vyznačuje značným stupněm bezcitnosti a hrubosti, a které u oběti vyvolává pocity hlubokého příkoří“¹⁰².

K násilí na seniorech dochází buď v domácím prostředí, nebo v nejrůznějších ústavních zařízeních, je tedy zřejmé, že pachatelé jsou nejčastěji blízké osoby seniorů nebo profesionální pečovatelé, kteří by měli být starším lidem nápomocní. Starší člověk se ale většinou snaží utajit, že se k němu někdo chová násilně, obzvláště v případě, že se jedná o člena jeho vlastní rodiny, protože to považuje za svoje vlastní selhání a rodičovskou prohru. Konkrétně se může jednat např. o hrubé nadávky, urážky, kritizování, zesměšňování, omezování běžných aktivit a společenských kontaktů, vyhrožování, finanční a majetkové zneužívání, omezování vlastnických práv, nedobrovolné převody majetku, zanedbávání potřeb staršího člověka, neposkytnutí pomoci, odpírání péče a mnoho dalšího.¹⁰³

Občanské sdružení Život 90, v návaznosti na šíření násilí na seniorské populaci a nízký zájem společnosti o závažnost tohoto jevu, vydalo publikaci *Stop násilí na seniorech*, která má upozornit na násilí na seniorech jako na aktuální problém společnosti, kterému je třeba věnovat větší pozornost. Násilím, které je páčáno mezi blízkými osobami, tedy i násilím na seniorech, se zabývá rovněž například organizace Bílý kruh bezpečí. Jedná se o problematiku, která stále není v povědomí společnosti příliš rozšířena, ačkoli je závažná a vyžaduje si větší pozornost. Na nebezpečí upozorňuje i Národní program přípravy na stárnutí, který v této souvislosti vyzdvihuje prevenci orientovanou na snížení rizikových faktorů a větší zaměření pozornosti na nevhodné chování ke starším lidem.¹⁰⁴

---

¹⁰² HAŠKOVCOVÁ, H. *Manuálek o násilí*. Brno : Národní centrum ošetřovatelství a nelékařských zdravotnických oborů, 2004, s. 13-14.

¹⁰³ Srov. *Stop násilí na seniorech*. Praha : Život 90, 2006, s. 4-7; BOHÁČKOVÁ, K. Násilí na seniorech očima poskytovatele sociálních služeb. In *Násilí na seniorech*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2002, s. 28.

¹⁰⁴ Srov. *Kvalita života ve stáří : Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012*. Praha : Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2008, s. 48.

4 VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ

V této části se seznámíme s cíli výzkumu, výzkumnými otázkami, použitou výzkumnou metodou i vzorkem respondentů, a samozřejmě také s výsledky realizovaného výzkumu.

4.1 Dosavadní výzkumná šetření

Přestože se jedná o problematiku obsáhlou, stále se netěší takové míře pozornosti, kterou by si zasloužila. Na tomto místě stručně zmíníme pouze některé výzkumy zaměřené na seniory. Studii zaměřenou na život ve stáří realizovala ve spolupráci s dalšími odborníky v roce 2002 Kuchařová. Orientovala se ve svém šetření na oblast ekonomické aktivity, příjmů a ekonomické situace seniorů po odchodu do starobního důchodu. V souvislosti s přechodem do této „důchodové“ fáze života se zaměřila na psychologické aspekty pro staršího člověka a vnímání stáří samotnými seniory. Část její práce mimo jiné pojednávala o mezigeneračních vztazích a pomoci mezi generacemi.¹⁰⁵

Výzkumem z oblasti mezigenerační solidarity se v roce 2004 zabýval Možný, který provedl šetření napříč generacemi. U žen spojených pokrevním svazkem (tj. dcery, matky a babičky), se soustředil na solidaritu těmito ženami poskytovanou i obdržovanou. Hodnotil i frekvenci kontaktu, typ poskytované pomoci a vnímání zátěže této pomoci. Zjištěné údaje pak porovnával se srovnatelnými daty z mezinárodního projektu.¹⁰⁶

Z pohledu veřejnosti zkoumali roku 2003 seniory a sociální opatření ve stáří Rabušic a Vidovičová. Oba zmínění autoři se dále podíleli na výzkumu věkové diskriminace a ageismu v České republice, který nesl název „Ageismus 2003“, později rozšířen navazujícím výzkumem „Ageismus 2007“.¹⁰⁷

Stáří a stárnutí se v posledních letech stává oblastí, ke které větší měrou již také odborníci stále častěji obrací svou pozornost. Námí provedený výzkum bude pouze malým náhledem do rozsáhlé oblasti, které je (a do budoucna stále více bude) třeba věnovat notnou pozornost a dále ji empiricky ověřovat dalšími šetřeními v této oblasti.

---

¹⁰⁵ Srov. KUCHAROVÁ, V. *Život ve stáří : Zpráva o výsledcích empirického šetření*. Praha : VÚPSV, 2002. [online].

¹⁰⁶ Srov. MOŽNÝ, I. et al. *Mezigenerační solidarita : Výzkumná zpráva z mezinárodního srovnávacího výzkumu „Hodnota dětí a mezigenerační solidarita“*. Praha: VÚPSV – výzkumné centrum Brno, 2004. [online].

¹⁰⁷ Srov. VIDOVIČOVÁ, L. *Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti*. Brno : Masarykova univerzita, 2008, s.62

4.2 Cíl výzkumu

Hlavním cílem průzkumu bylo zmapovat, *jaký má současná mladá generace vztah k seniorům a jejich životnímu stylu, a jaké činitele tento vztah ovlivňují*. Tento cíl jsme se pokusili naplnit stanovením dílčích výzkumných cílů.

Byly stanoveny dílčí *popisné* výzkumné cíle, a to:

1. Zjistit, jaký mají adolescenti vztah ke starším lidem.
2. Objasnit, koho si adolescenti představují pod pojmem „senior“.
3. Zjistit, jaká věková hranice podle adolescentů určuje stáří.
4. Zmapovat, jaké fyzické faktory či psychické vlastnosti si studenti nejčastěji spojují se seniory nebo stáří.
5. Zjistit, vnímají-li adolescenti fakt, že budou za čas také staří.

Abychom zjistili, co může dále ovlivňovat vztah adolescentů k seniorům, stanovili jsme také několik *relačních* výzkumných cílů:

1. Objasnit, je-li rozdíl ve vnímání starších osob dívkami a chlapci.
2. Zjistit, jestli se liší vztah k seniorům u adolescentů žijících ve městech a na vesnicích.
3. Objasnit, zda vztah adolescentů k seniorům závisí na tom, mají-li tyto generace společné bydliště.

4.3 Výzkumné otázky

Pro naplnění výše uvedených cílů výzkumu bylo třeba zodpovědět výzkumné otázky:

1. Jaký je obecně vztah dotázaných studentů k seniorům?
2. Co se dotazovaným adolescentům asociuje, když se řekne „senior“?
3. Jakým věkem by adolescenti ohraničili počátek stáří?
4. Co typického se adolescentům vybaví ve spojitosti s pojmem senior či stáří?
5. Bojí se dotázaní adolescenti stáří?

Relační výzkumné cíle jsme se pokusili naplnit potvrzením či vyvrácením těchto hypotéz:

H₁: To, jak adolescenti vnímají seniory, je ovlivněno pohlavím.

H₂: Místo bydliště má vliv na to, jaký vztah mají adolescenti k seniorské populaci.

H₃: Vztah adolescentů k seniorům je ovlivněn společným bydlením adolescenta se seniorem.

4.4 Metoda výzkumu

Pro náš kvantitativně orientovaný výzkum jsme se rozhodli využít metody *dotazníku*. Jedná se o předem formulované otázky, které jsou v písemné podobě předkládány respondentům za účelem zjistit specifické údaje, mínění, názory, postoje atp. Výhodou dotazníkové metody je, že jejím prostřednictvím lze relativně rychle získat množství dat od mnoha respondentů. Jako nevýhoda bývá uváděn fakt, že dotazník často nezjišťuje to, jací dotazovaní skutečně jsou, nýbrž spíše to, jak sami sebe prezentují, jak chtějí být viděni.¹⁰⁸

Dotazník se skládá z jednotlivých otázek, obecněji je lze označit jako položky. Položky mohou mít různou formu – můžeme rozlišovat *otevřené* položky, *polozavřené* nebo *uzavřené*. Otevřené položky nenabízejí žádné možnosti odpovědí, respondent se může volně vyjádřit, čímž lze lépe postihnout skutečné mínění respondentů a sledované jevy. Tato volnost může být problematickou při vyhodnocování získaných dat, která musejí být dále tříděna, aby se velký počet rozličných odpovědí převedl do menších kategorií, čímž jsou ale data do určité míry zkreslována. Otevřené otázky je vhodné využít především v *předvýzkumu*; zde zjištěné frekventované odpovědi lze poté zařadit jako nabízenou možnost uzavřené odpovědi. Uzavřené položky předkládají dotazovaným určité předem připravené odpovědi. Výhodou tohoto typu je jednodušší vyhodnocování odpovědí a také větší ochota při vyplňování (snaha respondentů spolupracovat a písemně se vyjadřovat je u otevřených otázek často menší). Za nevýhodu můžeme považovat předpřipravené odpovědi, které nemusí přesně odrážet názor respondentů. Je vhodné uzavřené otázky doplnit i nabídkou „*jiná odpověď*“, kterou respondenti mohou zvolit v tom případě, kdy jim nevyhovuje žádná nabízená možnost.¹⁰⁹

Uzavřené položky lze dále dělit podle počtu možností odpovědí. Pokud lze odpovědět pouze jednou ze vzájemně se vylučujících odpovědí (tj. např. ano – ne), pak se jedná o položku *dichotomickou*. Pakliže je nabízeno více odpovědí než dvě, hovoříme o položkách *polytomických*. Zvláštním druhem jsou *škálové položky*, kde respondent na předložené škále vybírá určitý bod, kterým vyjadřuje stupeň svého souhlasu či nesouhlasu s uvedeným tvrzením.¹¹⁰

---

¹⁰⁸ Srov. MAŇÁK, J. et al. *Kapitoly z metodologie pedagogiky*. Brno : Masarykova univerzita, 1994, s. 50; CHRÁSKA, M. *Metody pedagogického výzkumu : základy kvantitativního výzkumu : vědecký výzkum a analyzování, statistické metody, výhody a nevýhody kvantitativního přístupu, měření v pedagogickém výzkumu, metody zpracování výsledků, sběr dat*. Praha : Grada, 2007, s. 163-164.

¹⁰⁹ Srov. CHRÁSKA, M. *Metody pedagogického výzkumu : základy kvantitativního výzkumu : vědecký výzkum a analyzování, statistické metody, výhody a nevýhody kvantitativního přístupu, měření v pedagogickém výzkumu, metody zpracování výsledků, sběr dat*. Praha : Grada, 2007, s. 164-165.

¹¹⁰ Srov. tamtéž, s. 166-167.

Strukturovaný dotazník¹¹¹, který byl použit pro kvantitativní šetření v našem výzkumu, obsahoval otázky uzavřené, škálové, několik polozavřených k doplnění vlastní odpovědi a pouze jedinou volnou otevřenou otázku. Respondenti tedy odpovídali převážně přiřazením číselné hodnoty určitému výroku – tj. prostřednictvím využití škálových položek. U některých z otázek dostali prostor pro doplnění či upřesnění své odpovědi.

4.5 Výzkumný soubor a průběh výzkumu

Výzkum probíhal ve dvou fázích. Nejprve byl realizován *předvýzkum*, a to tak, že 25 studentům třetího ročníku humanitně zaměřené střední školy, byl rozdán dotazník s volnými možnostmi odpovědí. Předpokládali jsme, že studenti na takovém typu školy budou s danou problematikou již seznámeni, a budou tedy schopni na otázky odpovědět volně, pouze na základě vlastního úsudku. Jejich odpovědi byly zpracovány a nejčastější z nich zařazeny jako možnosti výběru do dotazníku, který byl poté rozdán výzkumnému souboru v rámci samotného *výzkumu*.

Výběr dotazovaných byl záměrný – jednalo se o dvě celé třídy studentů třetích ročníků. Všichni respondenti byli obeznámeni s tím, že vyplňování dotazníku závisí pouze na jejich dobrovolnosti, věděli také, že je dotazník anonymní, a že data, která budou získána, budou využita výhradně pro účely této práce.

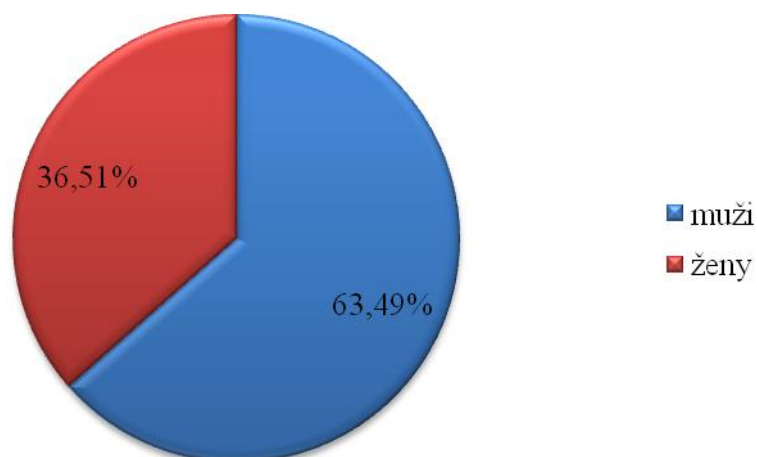
Respondenti vybraní pro účely tohoto výzkumného šetření jsou studenti dvou středních škol v Přerově. Jedná se tedy o adolescenty narozené v letech 1993 či 1994. Celkem bylo dotázáno 63 osob, z toho 40 chlapců a 23 dívek. Protože jsme se hodlali zaměřit na činitele, které mohou ovlivňovat vztah adolescentů k seniorům, bylo nutné získat vzorek respondentů zahrnující muže i ženy, osoby z města i vesnice a také jedince, kteří mají i nemají osobní zkušenost společného bydlení se seniorem.

Data týkající se počtů i procentuálního rozložení pohlaví respondentů jsou shrnuta v tabulce a grafu.

	muži	muži %	ženy	ženy %	celkem	celkem %
Celkový počet respondentů	40	63,49%	23	36,51%	63	100,00%

Tab. 1. Pohlaví respondentů.

¹¹¹ Viz příloha č. 1.

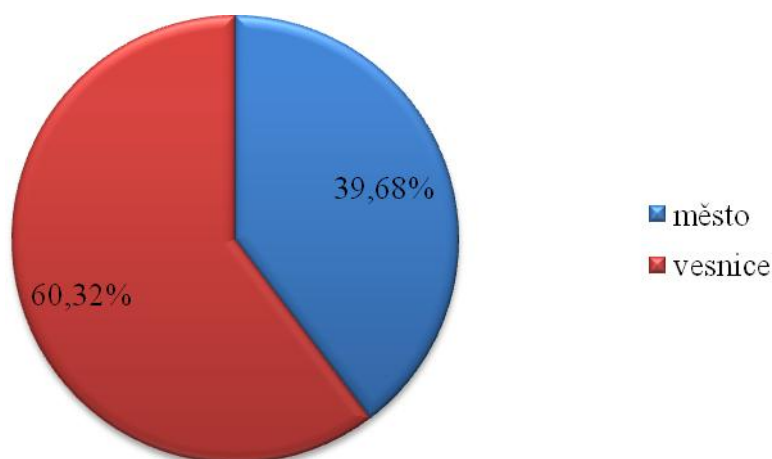
Graf 1. Pohlaví respondentů.

V našem případě se výzkumného šetření zúčastnilo celkem 63 respondentů, z toho 40 osob, tedy asi 63 % z celkového počtu, bylo mužského pohlaví. Zbýlých 37 % procent respondentů, tj. 23 osob, byly ženy.

Dále jsme zjišťovali bydliště respondentů. Tuto položku považujeme za nezbytnou v případě, že se zaměříme na zjišťování rozdílů ve vztahu k seniorům u osob, které bydlí na vesnici či ve městě.

Bydliště	celkem	celkem %
město	25	39,68%
vesnice	38	60,32%
Σ	63	100,00%

Tab. 2. Bydliště respondentů.

Graf 2. Bydliště respondentů.

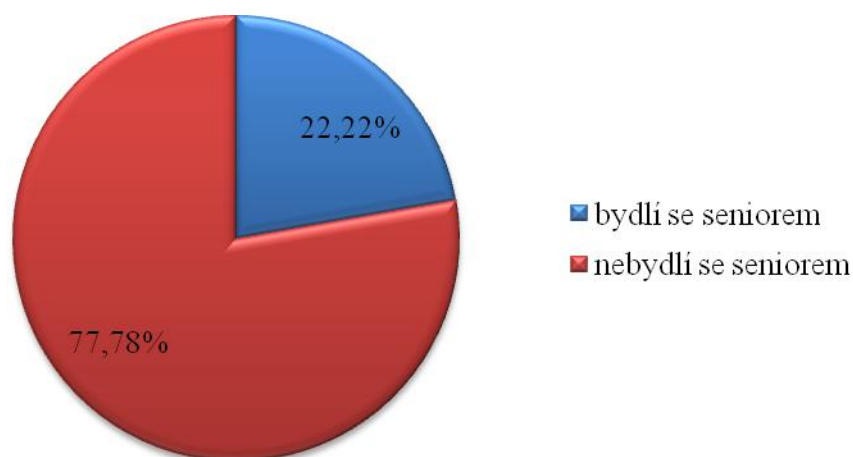
Z celkového počtu oslovených respondentů jich převážná část, tedy celých 60,32 % bydlí na vesnici. Zbýlých 39, 68 % dotazovaných žije ve městě.

Zajímali jsme se i o to, bydlí či nebydlí respondenti společně se seniory. Předpokládáme totiž, že společné soužití může mít vliv na to, jaký mají dotazovaní vztah ke stáří či seniorům, a že stereotypní názory či postoje, které lidé mnohdy mají vůči ostatním (v našem případě vůči seniorům), se vlivem přímé osobní zkušenosti nemusí vůbec vytvořit.

Následující tabulka a graf souhrnně uvádí počty respondentů, kteří žijí nebo nežijí ve společné domácnosti se seniory, i jejich procentuální rozložení v provedeném výzkumu.

Společné bydliště se seniorem	celkem	celkem %
respondent nebydlí se seniorem	49	77,78%
respondent bydlí se seniorem	14	22,22%
Σ	63	100,00%

Tab. 3. Soužití s příslušníkem seniorské generace.

Graf 3. Soužití s příslušníkem seniorské generace.

Dotazované osoby ve větší míře nesdílí se staršími lidmi společné bydliště. Téměř 78% dotazovaných uvedlo, že se svými prarodiči nebydlí, pouze asi 22% bydlí. Domníváme se, že tato skutečnost souvisí s tím, že trend společného bydlení více generací již pomalu upadá a naopak se stále více rodin snaží o bydlení samostatné.

Další otázky v dotazníku se již týkaly toho, jaký mají studenti vztah ke stáří a k seniorům – zjišťovali jsme se proto např., zda si myslí, že stáří přináší něco pozitivního,

koho si představují jako seniora, zda si myslí, že jsou senioři prospěšní pro společnost, jaké jsou dle jejich mínění typické vlastnosti seniorů aj. Možnosti výběru u jednotlivých otázek jsou často stereotypními výroky, se kterými se často lidé ztotožňují, aniž by nad danou problematikou hlouběji uvažovali. Chceme tedy zjistit, zda mají takovéto stereotypní představy o stáří utvořeny i mladí lidé, kterých jsme se dotazovali, nakolik jsou v souvislosti s pohlavím, bydlištěm či tím, jestli mladí a staří lidé sdílí společné místo bydliště.

Dotazník, byl studentům obou tříd rozdán na počátku vyučovací hodiny. Předpokládali jsme, že jeho vyplnění potrvá méně než 15 minut, tento předpoklad se ale ukázal jako mylný, a některým dotazovaným trvalo jeho vyplňování i celou půl hodinu.

4.6 Výsledky výzkumu

V této části budeme prezentovat výsledky výzkumného šetření. Předtím ale považujeme za nutné na tomto místě zmínit, že zjišťování postojů či vztahů je velmi složité, komplikované a nelze je zcela jednoznačně zjistit.

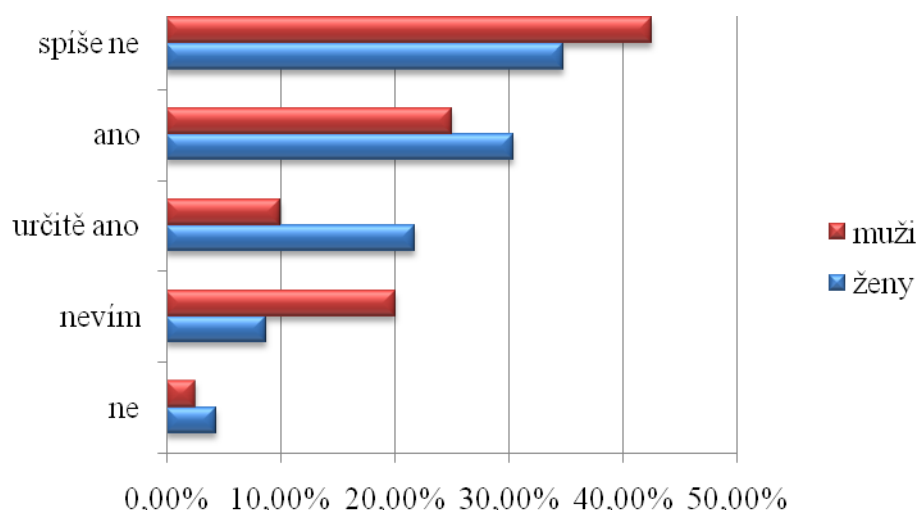
4.6.1 Přináší stáří něco pozitivního?

Snažili jsme se zjistit, zda respondenti shledávají na stáří nějaká pozitiva. Tuto položku dotazníku jsme rozdělili tak, že v první části porovnáваме názor mužů a žen, ve druhé rozdíl v názoru u osob z města a z vesnice a poslední názory osob, které žijí či nežijí se seniory.

Přináší stáří něco pozitivního?	ženy	ženy %	muži	muži %	celkem	celkem %
ne	1	4,35%	1	2,50%	2	3,17%
spíše ne	8	34,78%	17	42,50%	25	39,68%
nevím	2	8,70%	8	20,00%	10	15,87%
ano	7	30,43%	10	25,00%	17	26,98%
určitě ano	5	21,74%	4	10,00%	9	14,29%
Σ	23	100,00%	40	100,00%	63	100,00%

Tab. 4. Pohled na pozitiva stáří ve srovnání mužů a žen.

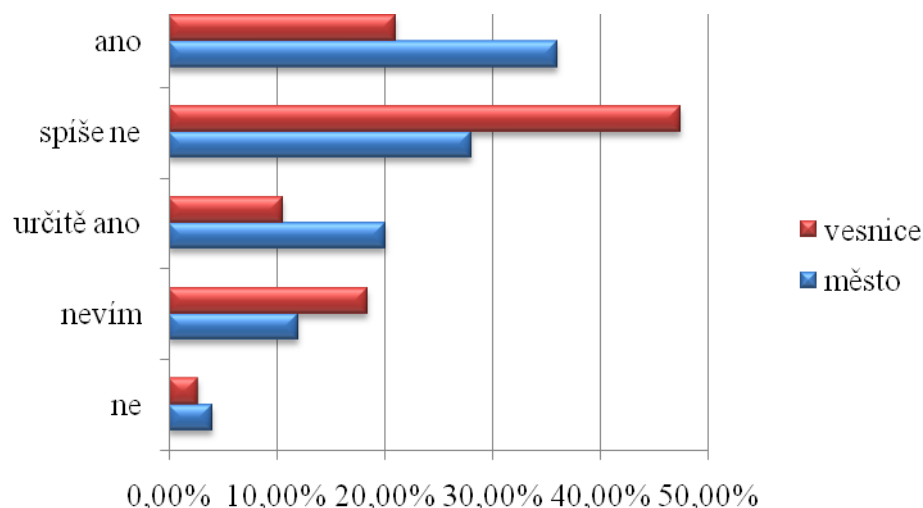
Graf 4. Pohled na pozitiva stáří ve srovnání mužů a žen.

Snázili jsme se zaměřit na zjištění rozdílu mezi muži a ženami. Zjistili jsme, že mezi oběma skupinami není výraznější rozdíl ve vnímání pozitiv ve stáří. Nejčastější odpověď obou pohlaví byla *spíše ne*, tuto možnost zvolilo 42,50 % respondentů mužského pohlaví a 34,78 % žen. Vyrovnaný výsledek byl též u odpovědi typu *ano* (muži 25,00 %, ženy 30,43 %) a *ne* (muži 2,50 %, ženy 4,35 %). Rozdíl ale vidíme u odpovědi *nevím*, kterou volili častěji muži (20,00 %) než ženy (8,70 %). Naopak odpověď *určitě ano* převládala u respondentů ženského pohlaví. Tuto odpověď uvedlo 21,74 % žen a 10,00 % mužů.

Následující tabulka uvádí početní i procentuální shrnutí odpovědí respondentů, kteří žijí na vesnici nebo ve městě. Chceme zjistit, jsou-li u těchto skupin osob výrazné rozdíly ve vnímání a hodnocení pozitiv a negativ ve stáří.

Přináší stáří něco pozitivního?	město	město %	vesnice	vesnice %	celkem	celkem %
ne	1	4,00%	1	2,63%	2	3,17%
spíše ne	7	28%	18	47,37%	25	39,68%
nevím	3	12,00%	7	18,42%	10	15,87%
ano	9	36,00%	8	21,05%	17	26,98%
určitě ano	5	20,00%	4	10,53%	9	14,29%
Σ	25	100,00%	38	100,00%	63	100,00%

Tab. 5. Pohled na pozitiva ve stáří u osob z města a vesnice.

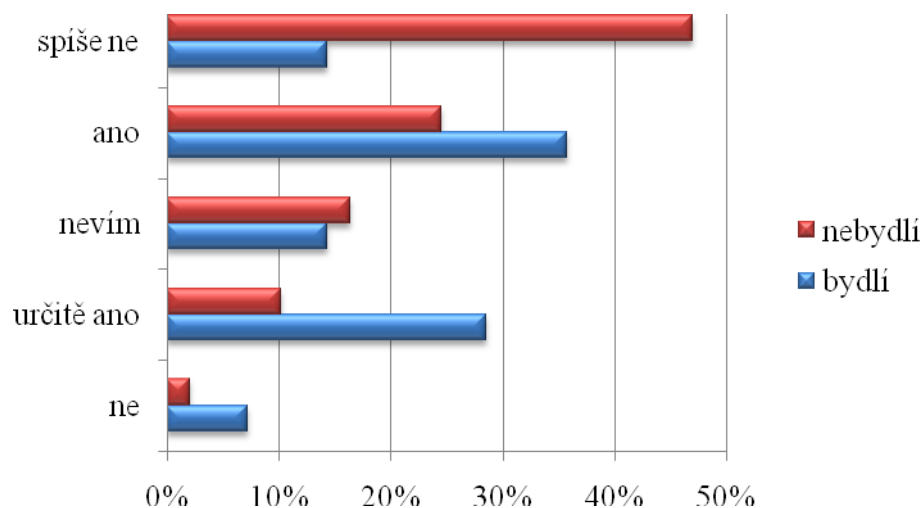
Graf 5. Pohled na pozitiva ve stáří u osob z města a vesnice.

Pokud se pokusíme o srovnání u osob s bydlištěm ve městě či na vesnici, vidíme, že větší procento osob žijících na vesnici uvádí, že stáří *spíše nepřináší žádná pozitiva*, celkem se jednalo o 47,37 % respondentů. Naopak respondenti z města uváděli jako nejčastější odpověď *ano* (celých 36,00 %). Nejnižší procento odpovědí získala možnost *ne*, ke které se z celkového počtu respondentů přiklonil pouze jeden respondent z města a jeden z vesnice.

Další oblast našeho zájmu se týká toho, můžeme-li nalézt nějaké rozdíly v chápání stáří osobami, které mají vlastní zkušenost společného soužití se staršími lidmi a těmi, které se staršími lidmi nebydlí. Domníváme se, že tato zkušenost může mít vliv na posuzování stáří a na představu o tom, co sebou přináší stáří pozitivního a co negativního.

Přináší stáří něco pozitivního?	bydlí	bydlí %	nebydlí	nebydlí %	celkem	celkem %
ne	1	7,00%	1	2,00%	2	3,00%
spíše ne	2	14,00%	23	47,00%	25	40,00%
nevím	2	14,00%	8	16,00%	10	16,00%
ano	5	36,00%	12	24,00%	17	27,00%
určitě ano	4	29,00%	5	10,00%	9	14,00%
Σ	14	100,00%	49	100,00%	63	100,00%

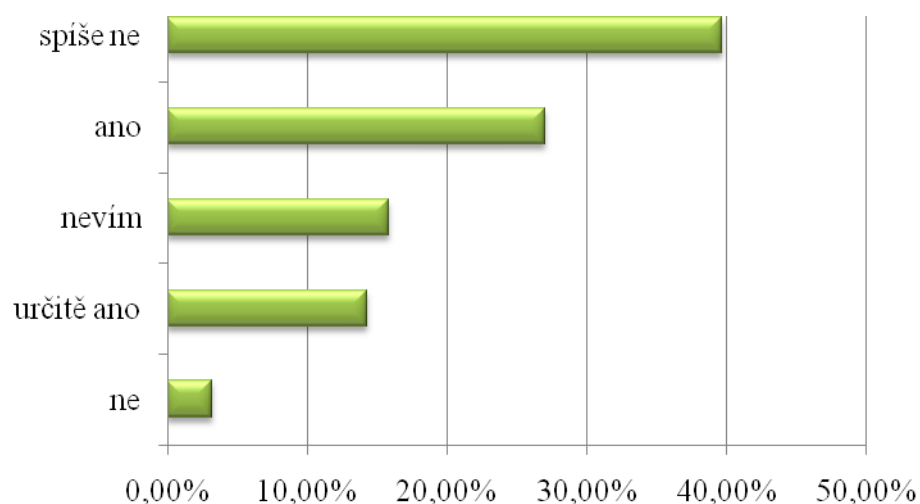
Tab. 6. Pohled na pozitiva ve stáří u osob, které bydlí či nebydlí se seniory.

Graf 6. Pohled na pozitiva ve stáří u osob, které bydlí či nebydlí společně se seniory.

Další srovnání u této položky nabízí pohled na osoby, které žijí či nežijí společně se seniory na společném místě bydliště. U osob, které společně se seniory nebydlí, byla převažující odpovědí možnost *spíše ne*, ke které se kloní 47,00 % respondentů. Naopak, u osob se seniory žijícími se nejvíce vyskytovala odpověď, že stáří *je pro člověka pozitivní*. Dvě nejčastější odpovědi byly *ano* (36,00 %) a *určitě ano* (29,00%). Přibližně stejný počet procent získala odpověď *nevím*, kterou označilo 14,00 % respondentů, kteří se seniory bydlí a 16,00 % těch, kteří nebydlí.

Souhrn odpovědí všech respondentů je procentuálně znázorněn v následujícím grafu.

Graf 7. Názor respondentů na pozitiva stáří.

Jestliže se zaměříme na odpovědi všech respondentů, zjistíme, že jakožto nejčastější odpověď na otázku, zda stáří přináší člověku něco pozitivního, uvedla převážná část dotazovaných, že *spíše ne*. Tuto odpověď označilo v dotazníkovém šetření 39,68 % osob. Další nejčastěji označovanou odpovědí byla možnost *ano*, ke které se přiklání 26,98 % respondentů. Podobný procentuelní výsledek získala možnost *nevím*, a to 15,87 %, a možnost *určitě ano*, se kterou souhlasí 14,29 % dotazovaných. Jen pouze dva respondenti z celkového počtu, tedy 3,17 %, odpověděli, že stáří dle jejich mínění žádná pozitiva *nepřináší*.

U otázky, která zjišťovala, zda se mladí lidé domnívají, přináší-li stáří nějaká pozitiva, byla možnost rozšíření o vlastní zdůvodnění odpovědi. Této možnosti využila asi jen polovina respondentů. Jako pozitiva stáří nejčastěji studenti uváděli *životní zkušenosti, jiný pohled na svět a moudrost*, která stáří doprovází. Dalším často uváděným pozitivním aspektem byl *volný čas* a tedy prostor pro koníčky, vykonávání činností, které starší osoby baví, nebo těch činností, které dříve pro nedostatek času např. realizovat nemohli. Několik respondentů také uvedlo, že určitým pozitivem ve stáří je *odpočinek a klid*, méně stresových situací v tomto životním období. Několik odpovědí prezentovalo názor, že se respondent na stáří těší, protože bude mít *velkou rodinu a vnoučata*, o která se bude starat. Jako negativa, která by mohla doprovázet stáří, byl uváděn fakt, že senioři mají tolik volného času, že neví, čím ho naplnit, proto často upadají do *nečinnosti*. Jeden z respondentů uvedl, že se mu jako negativní na stáří jeví, že mají senioři *špatnou pověst*.

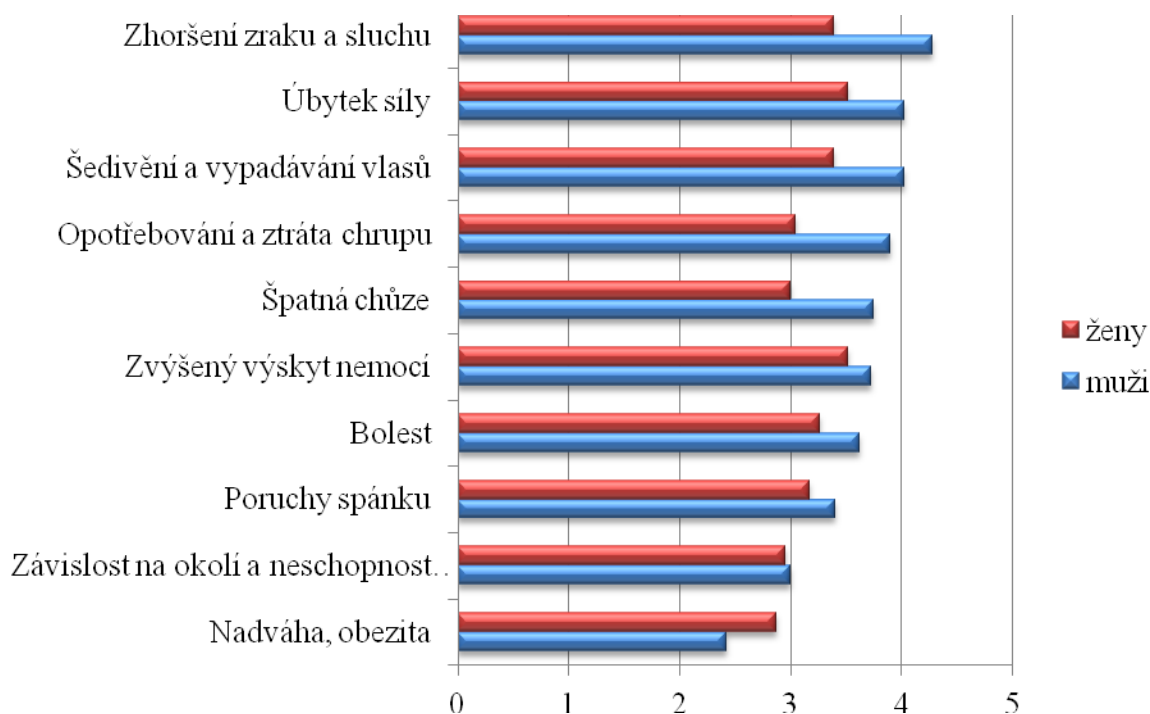
4.6.2 Fyzické znaky

Chtěli jsme zjistit, jaké fyzické charakteristiky, jsou pro adolescenty typickým ukazatelem stáří. Data, která se nám podařilo získat v předvýzkumu, jsme seřadili do tabulky, která uvádí průměrné skóre mužů, žen i celkové. Jak již bylo zmíněno, čím blíže se výsledná hodnota blíží 1, tím menší je souhlas s tvrzením. Naprostý souhlas je pak vyjádřen číslicí 5.

Fyzické znaky charakteristické pro seniory	muži	ženy	celkem
zhoršení zraku a sluchu	4,28	3,39	3,95
úbytek síly	4,03	3,52	3,84
šedivění a vypadávání vlasů	4,03	3,39	3,79

zvýšený výskyt nemocí	3,73	3,52	3,65
opotřebování a ztráta chrupu	3,90	3,04	3,59
bolest	3,63	3,26	3,49
špatná chůze	3,75	3	3,48
poruchy spánku	3,40	3,17	3,32
závislost na okolí a neschopnost postarat se o sebe	3	2,96	2,98
nadváha, obezita	2,43	2,87	2,59

Tab. 7. Fyzické ukazatele stáří v pohledu mužů a žen.

Graf 8. Fyzické ukazatele stáří v pohledu mužů a žen.

Pro respondenty z řad mužů je nejtýpickejším ukazatelem fyzického stáří *zhoršení zraku a sluchu*, a to s hodnotou 4,28 bodů. Další znaky následovaly v pořadí *šedivění a vypadávání vlasů* a *úbytek síly* (totožných 4,03 bodů), *opotřebování a ztráta chrupu* (3,90), *špatná chůze* (3,75), *zvýšený výskyt nemocí* (3,73), *bolest* (3,63), *poruchy spánku* (3,40), *závislost na okolí a neschopnost postarat se o sebe* (3). Z uvedených znaků se mužům průměrně nejméně typickým ukazatelem stáří jeví *nadváha, obezita*, která získala bodové skóre 2,43.

Stejně jako u respondentů mužského pohlaví je z tělesných znaků pro stáří nejvíce charakteristické *zhoršení zraku a sluchu* (3,39), dále pak následuje *zvýšený výskyt nemocí* a *úbytek síly* (oba znaky získaly shodně 3,52). *Zhoršení zraku a sluchu* a *šedivění a vypadávání vlasů* získalo též stejný výsledek, a to 3,39 bodů. *Bolest* byla ohodnocení

bodovým výsledkem 3,26, za ní následují *poruchy spánku* s 3,17 body, *opotřebením a ztrátou chrupu* (3,04), *špatná chůze* (3,00), *závislost na okolí a neschopnost postarat se o sebe* (2,96). Shodně jako mužům, i dotázaným ženám se *nadváha* jeví jako nejméně charakteristický rys stáří, který získal skóre 2,87 bodů.

Jak vidíme v grafu, krom charakteristiky *závislost na okolí a neschopnost seniora postarat se o sebe* a charakteristiky *nadváha, obezita* se s většinou vybraných typických ukazatelů stáří ztotožňují spíše muži.

Poslední graf, vztahující se k dotazníkové položce, která zjišťovala, jaké jsou podle adolescentů nejtypičtější fyzické znaky stáří, uvádí, jaké bylo průměrné skóre celého výzkumného souboru dohromady.

Graf 9. Fyzické ukazatele stáří.

Jak lze vidět v tabulce výše, jako nejčastější ukazatel stáří celkově se adolescentům jeví *zhoršení funkcí zraku a sluchu* (s výslednou hodnotou 3,95), dále pak *úbytek síly* (3,84), *šedivění a vypadávání vlasů* (3,79), vyšší *nemocnost* (3,65) a *opotřebením a ztrátou chrupu* (3,59). Dále následuje *bolest* (3,49), *špatná chůze* (3,48), *poruchy spánku* (3,32), *závislost na okolí a neschopnost postarat se o sebe* (2,98) a na posledním místě je *nadváha či obezita seniorů* (2,59).

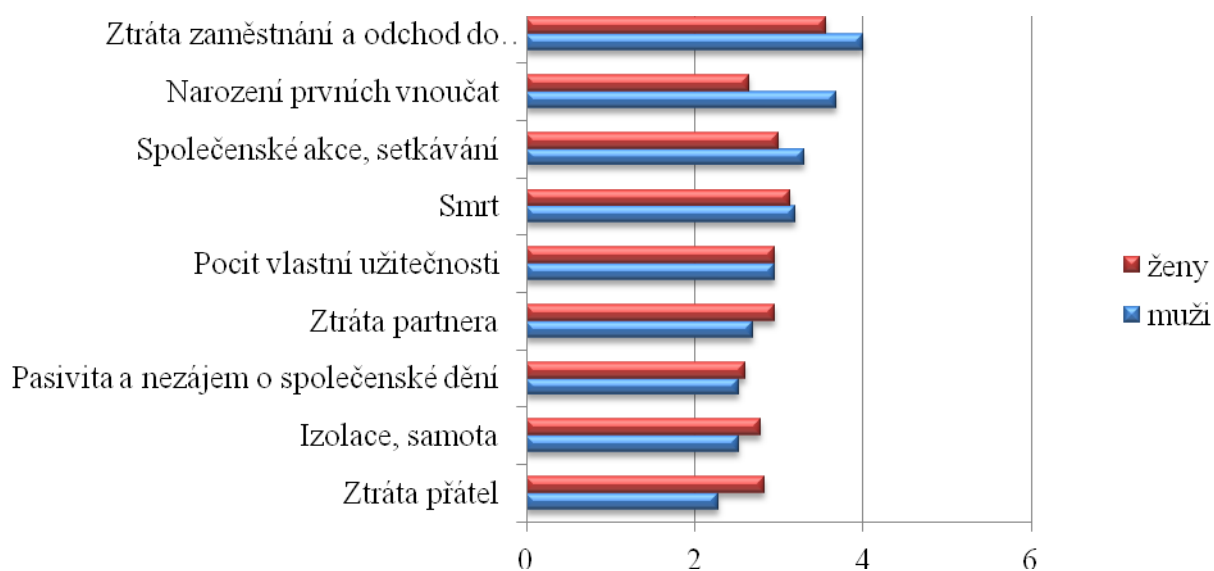
4.6.3 Sociální souvislosti

Studentů jsme se prostřednictvím dotazníku ptali, které z vybraných sociálních aspektů, jsou dle nich typické pro období stáří. Některé z jejich odpovědí jsou zaznamenány v tabulce vyobrazené na následující straně.

Do nabídky odpovědí jsme jako jednu z možností zahrnuli také položku *smrt*, kterou uvádělo jako sociální aspekt stáří valné procento respondentů, kteří se účastnili předvýzkumu, a která se stářím výrazně souvisí.

Sociální události ve stáří	muži	ženy	celkem
ztráta zaměstnání a odchod do starobního důchodu	4	3,57	3,84
narození prvních vnoučat	3,68	2,65	3,3
společenské akce, setkávání	3,3	3	3,19
smrt	3,2	3,13	3,17
pocit vlastní užitečnosti	2,95	2,96	2,95
ztráta partnera	2,7	2,96	2,79
izolace, samota	2,53	2,78	2,62
pasivita a nezájem o společenské dění	2,53	2,61	2,56
ztráta přátel	2,28	2,83	2,48

Tab. 8. Sociální události typické pro stáří z pohledu mužů a žen.

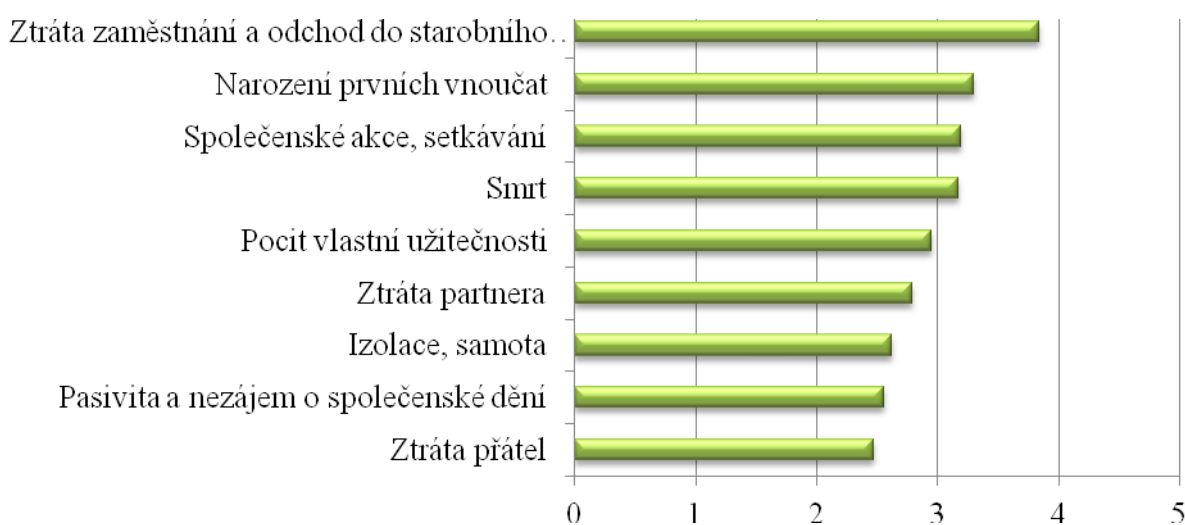
Graf 10. Sociální události typické pro stáří z pohledu mužů a žen.

Předchozí graf uvádí rozdíly ve vnímání sociálních událostí u mužů a žen. Jakožto nejtypičtější změna v sociální oblasti se zároveň mužům i ženám jeví *ztráta zaměstnání a odchod do starobního důchodu*. Muži této skutečnosti ale přikládají ještě o něco větší význam – muži průměrně ohodnotili tuto dotazníkovou položku 4,00 body, ženy 3,57 body.

Hned na druhém místě se u mužů objevila událost *narození prvních vnoučat*, kterou ohodnotili 3,68 body, u žen se tato možnost objevila až na osmém místě z devíti možností s ohodnocením 2,65. Ženy jako druhou nejtypičtější sociální skutečnost související se stářím uvedli *smrt* (3,13), kterou muži v průměru označili až jako čtvrtou možnost (3,2). U obou pohlaví se na třetím místě objevila možnost *společenských akcí a setkávání s přáteli*, kterou ženy ohodnotili 3,00 body, muži podobně 3,30 body. Jako čtvrtý nejtypičtější sociální aspekt ženy ohodnotily *pocit vlastní užitečnosti* (2,96), který byl u mužů na místě pátém (2,95). Stejný posun o jedno místo se objevil u *ztráty partnera* či *izolace a samoty*.

Větší rozdíl shledáváme u *ztráty přátel* – tuto skutečnost získala u respondentů ženského pohlaví místo šesté s 2,83 body, u mužů až poslední, deváté, ohodnocené 2,28 body. Rozdíl byl též u možnosti *pasivita a nezájem o společenské dění*, který se u žen objevil na místě posledním (2,61), leč u mužů na přičce sedmé (2,53), ačkoli s téměř stejným bodovým výsledkem.

Následně uvádíme graf vyobrazující skóre odpovědí všech respondentů.

Graf 11. Sociální události typické pro stáří.

Pro stáří se jako nejtypičtější sociální událost jeví respondentům *ztráta zaměstnání a odchod do starobního důchodu*, kterážto možnost získala průměrnou hodnotu 3,84 bodů.

Na dalším místě s hodnotou 3,3 je *narození prvních vnoučat*, dále pak *společenské akce a setkávání se s přáteli*, které získalo skóre 3,19. Vysoké skóre, celých 3,17 bodů, získala *smrt*, která se stala čtvrtou nejtypičtější událostí pro stáří. Až za ní následovaly události jako *pocit vlastní užitečnosti* (2,95) či *ztráta partnera* (2,79). Velmi podobného výsledku dosáhla možnost *izolace* či *samota*, a to 2,62 bodů, a *pasivita a nezájem o společenské dění* s 2,56 body. *Ztráta přátel* se svými 2,48 body se z uvedených možností jeví jako nejméně typická pro stáří.

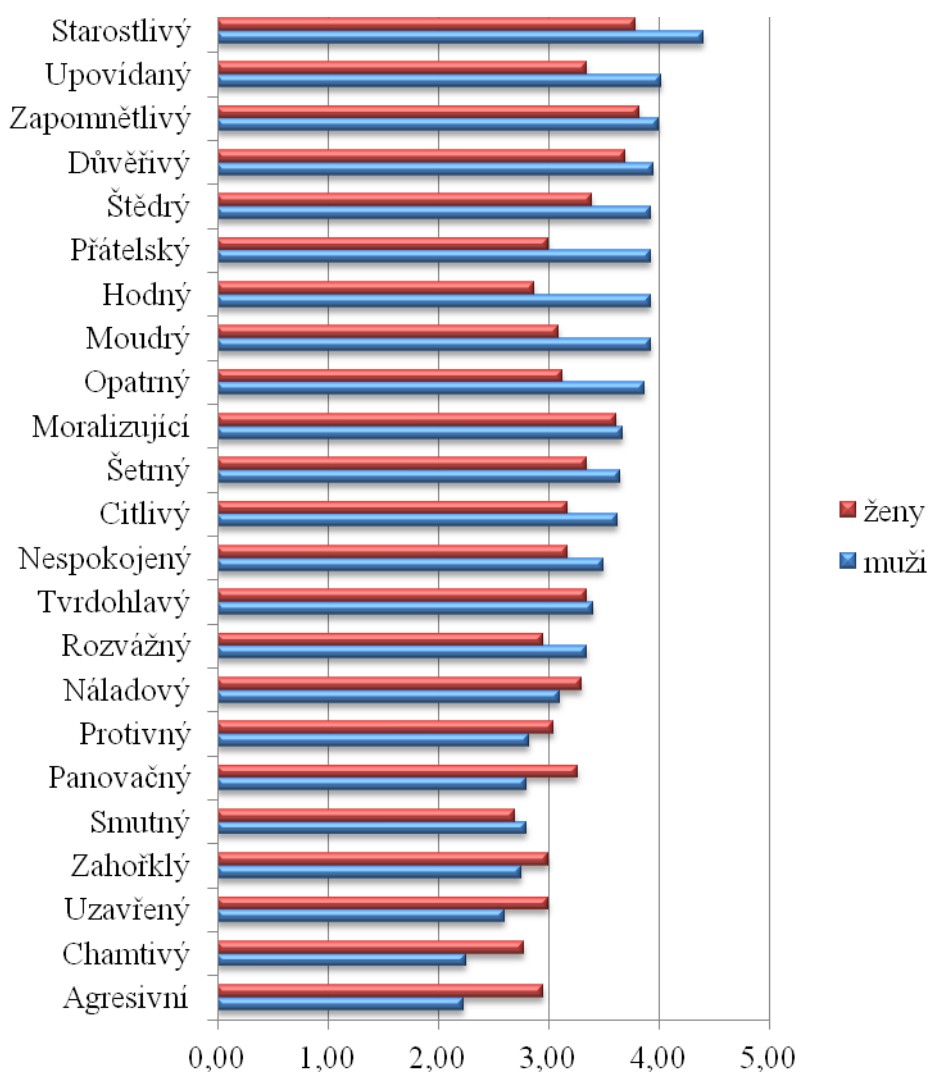
4.6.4 Vlastnosti typické pro seniory

Respondenti měli v dotazníku u 23 vybraných vlastností na škále od 1 do 5 rozhodnout, do jaké míry jsou dle jejich osobního mínění a zkušenosti dané vlastnosti typické pro osoby v seniorském věku. Zajímalo nás, budou-li respondenti odpovídat negativně či pozitivně stereotypně.

Vlastnost	muži	ženy	celkem
starostlivý	4,4	3,78	4,17
zapomnětlivý	4	3,83	3,94
důvěřivý	3,95	3,7	3,86
upovídaný	4,03	3,35	3,78
štědrý	3,93	3,39	3,73
moralizující	3,68	3,61	3,65
moudrý	3,93	3,09	3,62
opatrný	3,88	3,13	3,60
přátelský	3,93	3	3,59
hodný	3,93	2,87	3,54
šetrný	3,65	3,35	3,54
citlivý	3,63	3,17	3,46
nespokojený	3,5	3,17	3,38
tvrdohlavý	3,4	3,35	3,38
rozvážný	3,35	2,96	3,21
náladový	3,1	3,3	3,17

panovačný	3,26	2,8	2,97
protivný	2,83	3,04	2,90
zahořklý	2,75	3	2,84
smutný	2,8	2,7	2,76
uzavřený	2,6	3	2,75
agresivní	2,23	2,96	2,49
chamtivý	2,25	2,78	2,44

Tab. 9. Charakteristické vlastnosti seniorů dle mužů a žen.

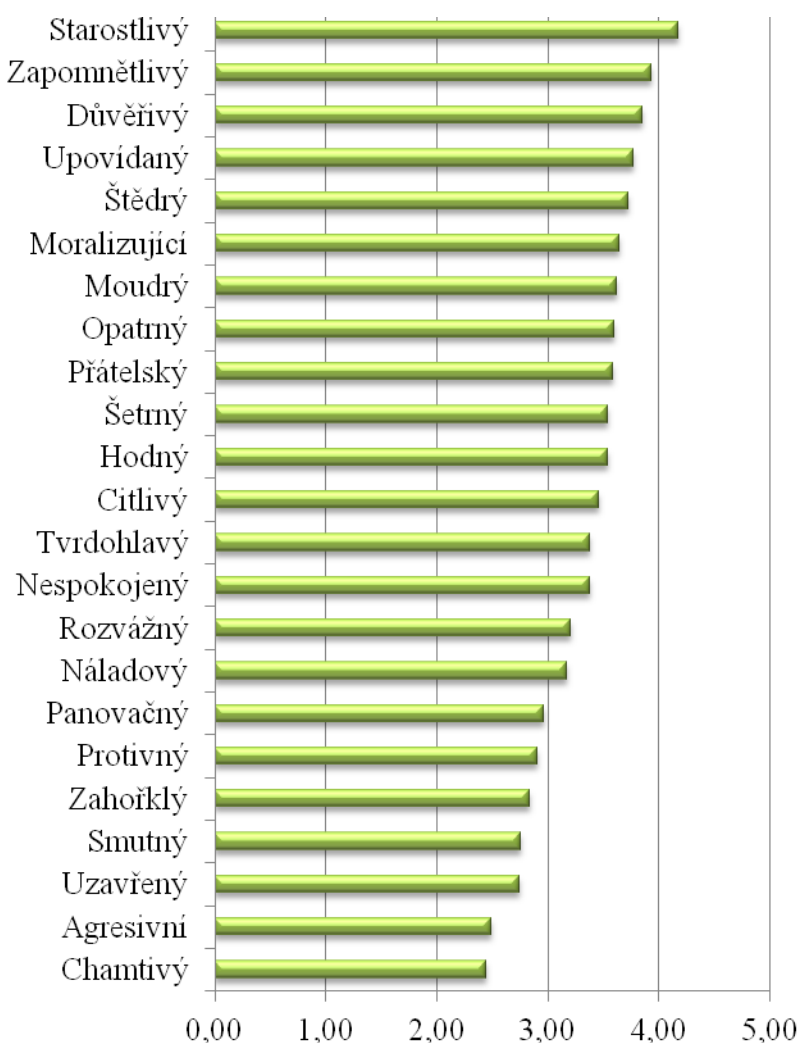

Graf 12. Charakteristické vlastnosti seniorů dle mužů a žen.

Pokusíme-li se srovnat názor žen a mužů na to, které vlastnosti jsou pro seniory typické, zjistíme následující. Muži průměrně přiřadili nejvyšší skóre vlastnosti *starostlivý*, a to celé 4,4 body, ženy si seniory asociují v prvé řadě spíše jako *zapomnětlivé* (3,83 bodů). Dále si na

tomto místě vyjmenujeme spíše ty vlastnosti, které se u obou pohlaví v pořadí výrazněji odlišovaly. Např. *upovídanost* muži označovali v průměru jako druhou nejtypičtější vlastnost (4,03), u žen tato vlastnost byla v pořadí až šestou s 3,35 body; před ní se, krom výše zmíněných charakteristik, umístila *důvěřivost*, *štedrost* či snaha *moralizovat*. Významnější rozdíly se ukázaly být také např. u vlastnosti *moudrý*, kterou ženy hodnotí na 3,09 bodů, muži výše, a to 3,93 bodů. Podobný rozdíl je také u vlastnosti *přátelský* (ženy 3,00, muži 3,93), *opatrný* (ženy 3,13, muži 3,88), *rozvážný* (ženy 3,35, muži 2,96), *panovačný* (ženy 2,8, muži 3,26) atd. Rozdíl větší než celý jeden bod jsme zaznamenali pouze u charakteristiky seniorů jako *hodných* – průměr mezi ženami byl 2,87 bodu, mezi muži 3,93.

Na tomto místě uvádíme graf, který souhrnně vyobrazuje průměrné hodnoty, přiřazené jednotlivým vlastnostem celým výzkumným souborem.

Graf 13. Charakteristické vlastnosti seniorů.

Ze zjištěných dat vyplývá, že dotázaní respondenti považují za nejcharakterističtější vlastnost seniorů *starostlivost*. Ta získala z možných 5 bodů 4,17. Dále respondenti odpovídali, že senioři jsou *zapomnětliví* (3,94), *důvěřiví* (3,86), *upovídaní* (3,78), *štědrí* (3,73), *moralizující* (3,64), *moudří* (3,62), *opatrní* (3,60), *přátelští* (3,59), *hodní* a *šetrní* (3,54), *citliví* (3,46). Z těchto vlastností není žádná mimořádně negativní, naopak, můžeme soudit, že adolescenti dotázaní v rámci našeho šetření mají se seniory převážně dobré zkušenosti. Pozitivním stereotypem můžeme označit „moudrost“, která může, leč nemusí stáří doprovázet.

Až ve druhé polovině soupisu seřazených vlastností se objevuje více negativních vlastností. Respondenti dále charakterizují starší osoby jako *nespokojené* či *tvrdohlavé* (obě tyto charakteristiky získaly stejné skóre, a to 3,38 bodů), dále pak jako *rozvážené* (3,21), *náladové* (3,17), *panovačné* (2,97), *protivné* (2,90), *zahořklé* (2,84), *smutné* (2,76), *uzavřené* (2,75), *agresivní* (2,49) a na posledním místě *chamtivé* osoby (2,44).

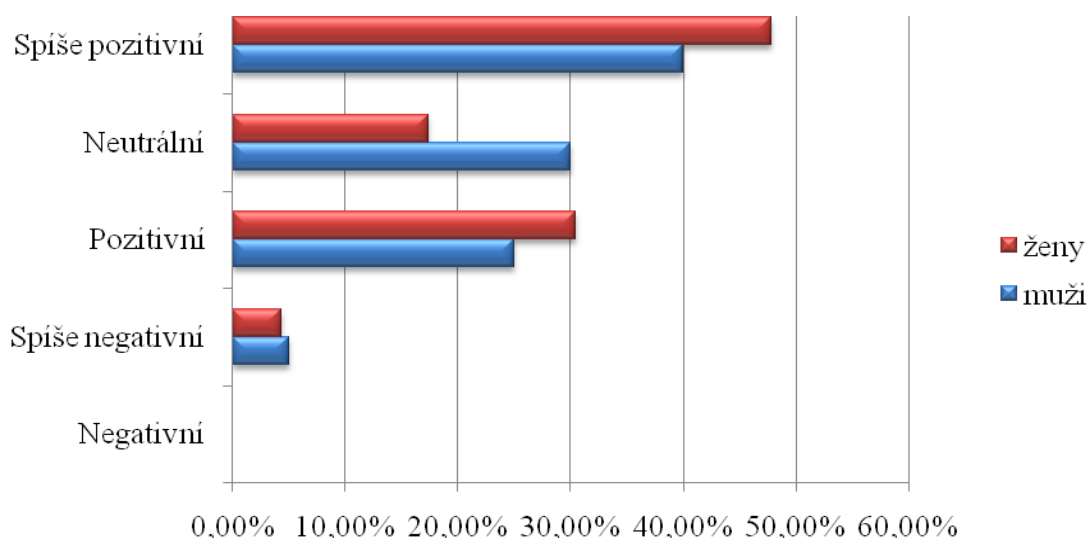
4.6.5 Vztah respondentů k seniorům

Do dotazníku jsme zařadili samostatnou položku, která měla zjistit, jaký vztah mají respondenti k seniorům. Bylo jim nabídnuto pět možností odpovědí, kterými mohli dotazovaní charakterizovat svůj vztah jako *pozitivní*, *spíše pozitivní*, *neutrální*, *spíše negativní* či *negativní*.

Jak jsme již podotkli, odpověď uvedená respondentem nemusí přesně vypovídat o tom, jaký vztah skutečně zaujímá, protože roli v této situaci může mít i to, jakou odpověď považují respondenti za vhodnou či společensky nejpřijatelnější.

Vztah k seniorům	muži	muži %	ženy	ženy %	celkem	celkem %
pozitivní	10	25,00%	7	30,43%	17	26,98%
spíše pozitivní	16	40,00%	11	47,83%	27	42,86%
neutrální	12	30,00%	4	17,39%	16	25,40%
spíše negativní	2	5,00%	1	4,35%	3	4,76%
negativní	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Σ	40	100,00%	23	100,00%	63	100,00%

Tab. 10. Vztah mužů a žen k seniorům.

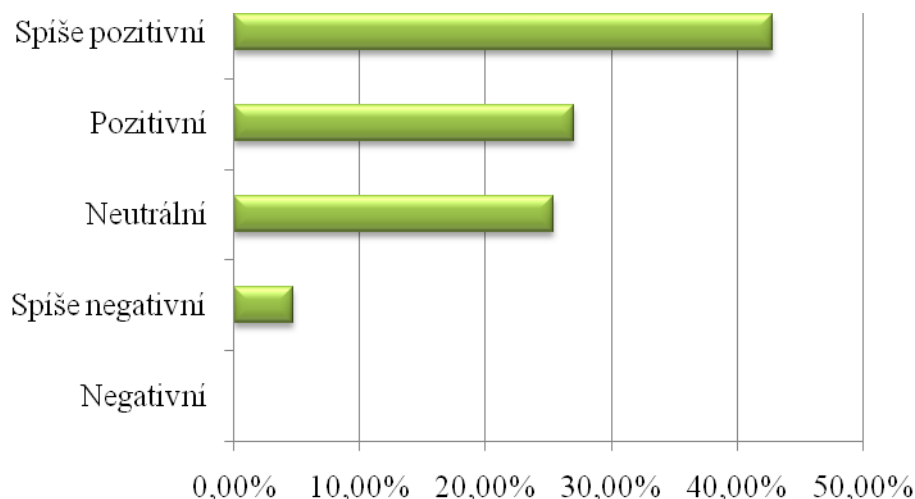

Graf 14. Vztah mužů a žen k seniorům.

Pokud se pokusíme o srovnání odpovědí žen a mužů, vidíme shodu v tom, že zástupci obou pohlaví volili jako nejčastější odpověď v souvislosti se svým vztahem k seniorům možnost *spíše pozitivní*, a to 16 respondentů mužského pohlaví (tj. 40,00 %) a 11 žen (tj. 47,83 %). Pakliže pomineme skutečnost, že možnost *ne* ne zvolil ani jeden respondent z celkového počtu, pak nejméně frekventovanou odpovědí byla možnost *spíše negativní* vztah, kterou zvolili 2 muži, tedy 5,00 % respondentů, a 1 žena, tj. 4,35 % respondentů. Odpovědi obou pohlaví se lišily u možností pozitivní vztah a neutrální.

K *pozitivnímu* vztahu se přikláněly častěji ženy, a to v počtu 7 osob (tzn. 30,43 %), mužů pak tuto položku zvolilo 10, což znamená 25,00 % respondentů mužského pohlaví. Naopak muži se častěji přikláněli k odpovědi, která vypovídala, že jejich vztah k seniorům je *neutrální*. Jednalo se o 12 osob, tj. 30,00 % dotázaných mužů. U žen to pak byly pouze 4 dotázané, což odpovídá procentuálnímu podílu 17,39 %.

Úkolem této položky dotazníku bylo zjistit, jak by sami respondenti charakterizovali svůj vztah k seniorům. Odpovědi všech respondentů souhrnně prezentuje graf na následující straně.

Graf 15. Vztah k seniorům.

Ani jeden z respondentů neoznačil odpověď *negativní*, a pouze 3 dotázaní, tedy 7,76 %, uvedli, že mají *spíše negativní* vztah ke starším osobám. Jako *neutrální* svůj vztah popsalo 16 z celkového počtu respondentů, tedy 25,40 % dotázaných osob. Můžeme konstatovat, že převážná část respondentů má k seniorům *pozitivní vztah* – 17 osob (tj. 26,98 %) odpovědělo na tuto otázku, že jejich vztah ke starším osobám je *pozitivní*, a téměř polovina respondentů uvedla odpověď *spíše pozitivní* (v tomto případě se jednalo o 27 dotázaných, tedy 42,86 %).

4.6.6 Negativní a pozitivní stereotypy

Opírajíc se o odpovědi respondentů získané v předvýzkumu, sestavili jsme nabídku osmi možností, které určitým způsobem vyobrazují seniory. Jedná se o stereotypní výroky, kterým respondenti stejně jako v předchozích případech přiřazovali hodnotu od jedné do pěti dle míry jejich souhlasu či nesouhlasu s tvrzením. Hodnoty u jednotlivých tvrzení pak vypovídají o tom, do jaké míry dotázaní studenti souhlasí s těmito stereotypními výroky. Čím blíže se výsledná hodnota blíží číslu 5, tím větší je souhlas respondentů s uvedeným tvrzením. Naopak, čím menší je výsledná hodnota, tím méně se respondenti s uvedeným výrokem ztotožňují.

Stereotypní tvrzení o seniorech	muži	ženy	celkem
Člověk, který se věnuje velkému množství zálib a koníčků.	2,15	1,74	2
Usměvavý člověk s hůlkou a šedivými vlasy.	2,58	2,17	2,43
Starší člověk, který ztratil zájem o společenské dění.	2,35	2,7	2,48
Osoba stranící se společnosti, která žije ve „vlastním světě“.	2,63	3,04	2,78
Neupravený člověk v teplácích sledující pořad v televizi.	2,75	2,91	2,81
Starší člověk, který mladším předává své životní zkušenosti.	3,08	2,7	2,94
Nevrlá starší paní dožadující se uvolnění místa k sezení v autobuse.	3,32	2,96	3,13
Člověk, který si se vším dělá zbytečné starosti.	3,4	3,22	3,33

Tab. 11. Pozitivní a negativní stereotypy.

Graf 16. Pozitivní a negativní stereotypy v pohledu mužů a žen.

Graf vyobrazuje míru souhlasu mužů a žen se stereotypními výroky o seniirech. Vidíme zde, že ženy i muži nejvýrazněji souhlasí s tvrzením, že *starší lidé si se vším dělají zbytečné starosti* (muži 3,4 a ženy 3,22 bodu). Obě pohlaví také spíše souhlasila s představou starého člověka jako *osoby dožadující se místa k sezení v autobuse*, a to opět výrazněji muži.

Dále se prokázal souhlas s tvrzením, že *starší lidé předávají mladším své životní zkušenosti*, se kterým s 3,08 body souhlasili více muži než ženy (2,7 bodu). Průměrnou hodnotou větší než 2,5 bodu, která v našem případě znamená spíše souhlas než nesouhlas, vidíme také u tvrzení, která seniory vyobrazují jako *neupravené lidi v teplácích sledující televizní pořad* (muži 2,75, ženy 2,91), *osoby stranící se společnosti* (muži 2,63, ženy 3,04). Jako *usměvavé lidi s hůlkou a šedivými vlasy* vidí seniory spíše muži s bodovým skóre 2,58,

kdežto ženy tento výrok ohodnotily průměrným skóre 2,17 bodů, které již znamená, že ženy se k tomuto stereotypnímu tvrzení spíše nepřiklání. Naopak spíše souhlas než nesouhlas je u žen (na rozdíl od mužů) vidět u výroku *starší člověk, který ztratil zájem o společenské dění* (2,7).

Z grafu vyplývá, že se všemi uvedenými pozitivními stereotypními tvrzeními (tj. *starší člověk, který mladším předává své životní zkušenosti, usměvavý člověk s hůlkou a šedivými vlasy a člověk, který se věnuje velkému množství zálib a koníčků*) souhlasí spíše muži.

Dále jsme se zajímali o to, existují-li rozdíly ve vnímání seniorů mezi těmi respondenty, kteří bydlí se seniory a těmi, kteří se seniory nebydlí.

Stereotypní tvrzení o seniorech	bydlí se seniorem	nebydlí se seniorem	celkem
Člověk, který se věnuje velkému množství zálib a koníčků.	1,93	2,02	2
Usměvavý člověk s hůlkou a šedivými vlasy.	2,71	2,35	2,43
Starší člověk, který ztratil zájem o společenské dění.	2,86	2,37	2,48
Osoba stranící se společnosti, která žije ve „vlastním světě“.	2,79	2,78	2,78
Neupravený člověk v teplácích sledující pořad v televizi.	3,07	2,73	2,81
Starší člověk, který mladším předává své životní zkušenosti.	3,07	2,9	2,94
Nevrlá starší paní dožadující se uvolnění místa k sezení v autobuse.	2,43	3,33	3,13
Člověk, který si se vším dělá zbytečné starosti.	3,29	3,35	3,33

Tab. 12. Pozitivní a negativní stereotypy z pohledu osob, které bydlí a nebydlí se seniory.

Graf 17. Pozitivní a negativní stereotypy z pohledu osob, které bydlí a nebydlí se seniory.

Dotázané osoby, které bydlí se seniory, souhlasí o něco více s tvrzením, že senior je *člověk, který předává mladším své životní zkušenosti* (dosáhli u této položky skóre 3,07 bodu, respondenti, kteří společně se seniory nebydlí 2,9 bodu), *neupravený člověk v teplácích sledující pořad v televizi* (respondenti, kteří nemají zkušenost soužití se starším člověkem, dosáhli skóre 2,73, na rozdíl od těch, kteří se seniorem bydlí a ohodnotili tento výrok opět hodnotou 3,07 bodu). Dotázaní, kteří bydlí se seniory, dále spíše souhlasili s výrokem, který prezentuje seniory jako *osoby, které ztratily zájem o společenské dění* (2,86 bodu, na rozdíl od osob, které s žádným seniorem nebydlí a dosáhli skóre 2,37 bodu).

Naopak ti dotázaní, kteří se seniory společné bydlení nemají, častěji souhlasili s tvrzením, které prezentuje seniora jako *nevrlou starší paní dožadující se uvolnění místa k sezení v autobuse*. Jejich bodové ohodnocení dosáhlo průměrné hodnoty 3,33 bodu, lze tedy konstatovat, že s tímto stereotypním výrokem výrazně souhlasí. Osoby, jež bydlí se seniory, ohodnotily tuto položku 2,43 body. S představou, že si staří lidé dělají se vším zbytečné starosti, souhlasily opět výrazněji osoby, které se seniory nebydlí (3,35 bodu), než osoby, které se seniory společné bydlení sdílí (3,29).

V grafu na další straně se pokusíme shrnout výsledky všech respondentů. Jak jsme již uvedli, čím je výsledná hodnota nižší, tím menší je shoda s daným výrokem.

Graf 18. Pozitivní a negativní stereotypy.

Z grafu je patrné, že nejmenší je souhlas s tvrzením, že senior je *člověk, který se věnuje velkému množství zálib a koníčků*. Výroky *Starší člověk, který ztratil zájem o společenské dění* a *Usměvavý člověk s hůlkou a šedivými vlasy* byly ohodnoceny přibližně stejně, a to 2,48 a 2,43 body. Protože se hodnoty obou výpovědí pohybují okolo středu, lze říci, že se respondenti nepřiklání ani k souhlasu, ani k nesouhlasu s uvedeným tvrzením.

Zbylá stereotypní označení vyjadřují svým bodovým ohodnocením větší míru souhlasu než nesouhlasu. Tvrzení, že starší člověk je *osoba stranící se společnosti, která žije ve vlastním světě*, byl ohodnocen 2,78 body, podobný výsledek, a to 2,81 bodu získal soud, že se jedná o *neupraveného člověka v teplácích, který sleduje pořad v televizi*. Velkou měrou souhlasili respondenti s představou seniora jako někoho, kdo *mladším předává své životní zkušenosti* (2,94 bodu).

Nejvýraznější souhlas jsme zaznamenali u představy mladých lidí, která zobrazuje staršího člověka např. jako *nevrlou starší paní, která se dožaduje uvolnění místa k sezení v autobuse* (3,13 bodu) nebo jako *někoho, kdo si dělá zbytečné starosti* (3,33 bodu).

4.6.7 Prospěšnost seniorů společnosti

Stejně jako v předchozí položce jsme vytvořili stereotypní výroky, které se ale tentokrát týkaly toho, jak vidí mladí lidé starší osoby v souvislosti s jejich přínosem společnosti.

Tato položka měla tedy za úkol zjistit, v jakých oblastech hodnotí mladí lidé seniory jako prospěšné širšímu společenství, a do jaké míry se ztotožňují s tvrzeními, která jsme jim předložili.

Stereotypní pohled na prospěšnost seniorů	muži	ženy	celkem
Starší lidé jsou důležití, protože se díky nim udržují tradice a zvyky.	2,3	2,48	2,37
Senioři jsou prospěšní, protože mohou mladším generacím předávat své zkušenosti.	2,65	2,13	2,46
Senioři jsou zátěží pro zdravotní a sociální systém státu.	2,63	2,74	2,67
Senioři jsou bezohlední a sebestřední.	2,58	2,91	2,7
Starší lidé jsou velmi nápomocní a potřební při výchově vnoučat.	2,95	2,48	2,78
Senioři obsazují pracovní místa mladším lidem.	2,63	3,04	2,78

Tab. 13. Prospěšnost seniorů společnosti dle mínění mužů a žen.

Graf 19. Prospěšnost seniorů společnosti dle mínění mužů a žen.

Při srovnání výsledků obou pohlaví zjišťujeme, že krom výroku *Starší lidé jsou velmi nápomocní a potřební při výchově vnoučat* a *Senioři jsou prospěšní, protože mohou mladším generacím předávat své zkušenosti*, dosahují u všech tvrzení vyššího skóre ženy.

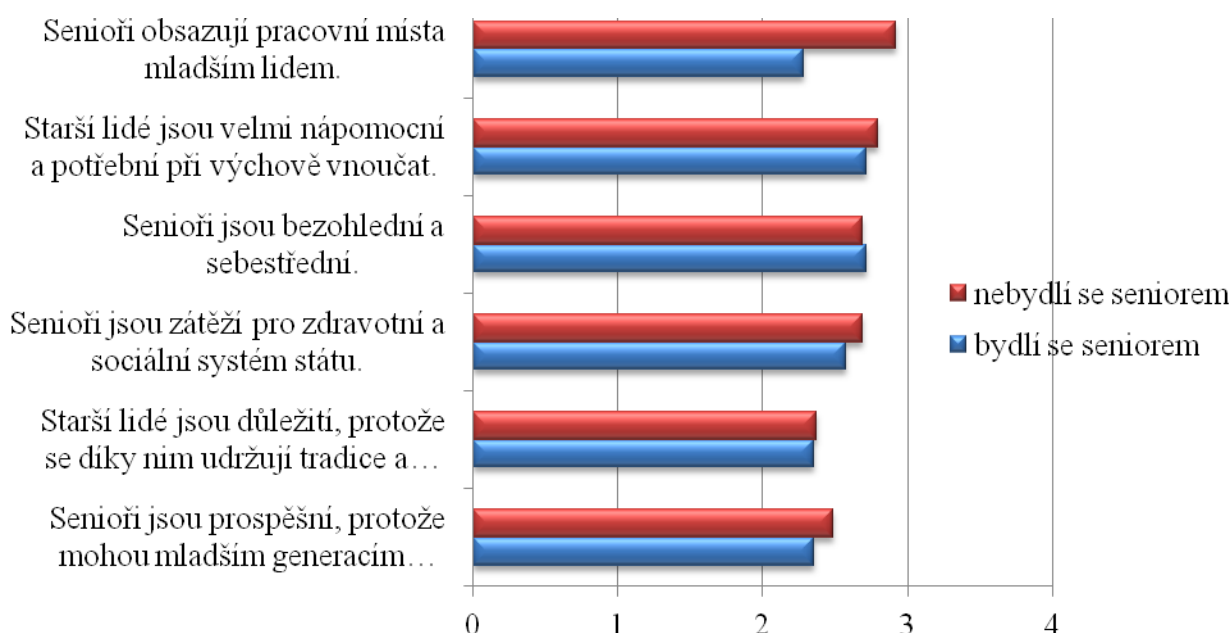
U výroku *Starší lidé jsou důležití, protože se díky nim udržují tradice a zvyky* dosáhli muži (2,3) i ženy (2,48) menšího skóre než je středová hodnota (průměrně 2,37 bodu), nedá se tedy hovořit o tom, že by se jednalo o silně zakořeněný předsudek. Právě naopak, je znatelný

spíše mírný nesouhlas s tvrzením. U výroku *Senioři jsou prospěšní, protože mohou mladším generacím předávat své zkušenosti* dosáhly ženy průměrného skóre 2,13 bodu, což značí, že k této stereotypní představě se spíše nepřiklání.

Těž nás zajímalo, existuje-li výraznější rozdíl v chápání prospěšnosti seniorů v rámci širší společnosti, a to u respondentů, kteří mají se seniory společné bydliště a měli by tedy být méně zatíženi stereotypními představami o stáří a starých lidech.

Stereotypní výrok o seniorech ve společnosti	bydlí se seniorem	nebydlí se seniorem	celkem
Starší lidé jsou důležití, protože se díky nim udržují tradice a zvyky.	2,36	2,37	2,37
Senioři jsou prospěšní, protože mohou mladším generacím předávat své zkušenosti.	2,36	2,63	2,46
Senioři jsou zátěží pro zdravotní a sociální systém státu.	2,57	2,69	2,67
Senioři jsou bezohlední a sebestřední.	2,71	2,69	2,7
Starší lidé jsou velmi nápomocní a potřební při výchově vnoučat.	2,71	2,8	2,78
Senioři obsazují pracovní místa mladším lidem.	2,29	2,92	2,78

Tab. 14. Prospěšnost seniorů společnosti z pohledu osob bydlících a nebydlících se seniorem.

Graf 20. Prospěšnost seniorů společnosti z pohledu osob bydlících a nebydlících se seniorem.

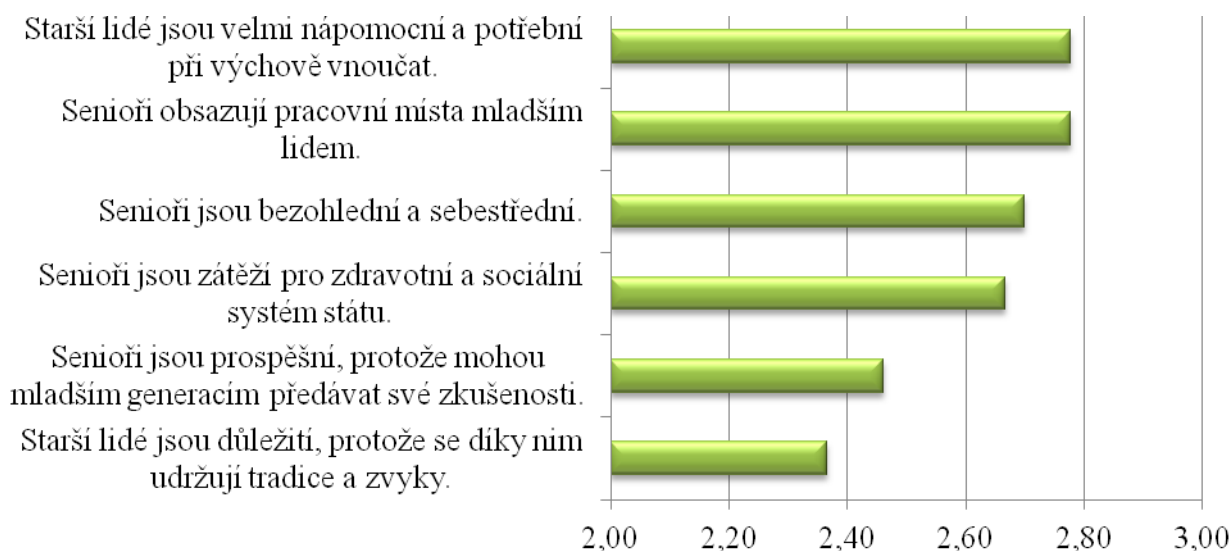
Osoby, které nemají společné bydliště se seniory spíše souhlasí s tvrzením, že *senioři obsazují pracovní místa mladším lidem*, než ti jedinci, kteří společně se seniory žijí. Míra ztotožnění se s tímto stereotypním tvrzením dosahuje u respondentů nežijících společně se seniorem hodnoty 2,92. Naopak osoby, které se seniorem společné bydlení sdílejí, s uvedeným tvrzením spíše nesouhlasí (hodnota 2,29 bodu).

Věnujme pozornost také rozdílu mezi skupinami u výroku, že *senioři jsou prospěšní předáváním zkušeností mladším generacím*. Zatímco osoby, které se seniory společně nebydlí s uvedeným tvrzením spíše souhlasí (2,63), respondenti, kteří zkušenost společného bydlení mají, dosáhli výsledku 2,36 bodu, což značí, že tento stereotyp se u nich spíše nevyskytuje.

Obě skupiny pak hodnotily pozitivně *potřebnost starších osob při výchově vnoučat*, a to s hodnocením 2,71 bodu u osob, jež bydlí společně se seniorem, a 2,8 u těch, které společně se žádným seniorem nebydlí.

V grafu také vidíme, že vyšší míru ztotožnění se se stereotypními tvrzeními dosáhly osoby nežijící společně se seniory (krom nepatrně vyššího skóre osob, které se seniory žijí, u tvrzení, že *senioři jsou bezohledné a sebestředné osoby*).

Graf níže uvádí hodnocení prospěšnosti seniorů celým výzkumným souborem.

Graf 21. Prospěšnost seniorů společnosti.

Z námi vybraných tvrzení, která jsou rozšířena ve společnosti, souhlasili respondenti nejsilněji s tím, že *senioři jsou potřební při výchově vnoučat*, a také s výrokem, který zobrazuje seniora jako někoho, kdo *obsazuje mladším lidem pracovní místa*, a to se skóre 2,78.

Představa seniorů jako *sebestředných a bezohledných* nabyla hodnoty 2,7. Dalším stereotypem, se kterým respondenti souhlasili (s hodnotou 2,67), se ukázal být dojem, že *senioři jsou zátěží pro zdravotní a sociální systém státu*.

Téměř středové hodnoty dosáhlo s 2,46 body tvrzení, že *jsou senioři prospěšní, protože mohou mladším generacím předávat své zkušenosti*. Tato hodnota vypovídá o tom, že se s tímto výrokiem dotázaní respondenti výrazně neztotožňují, ale ani jej neodmítají.

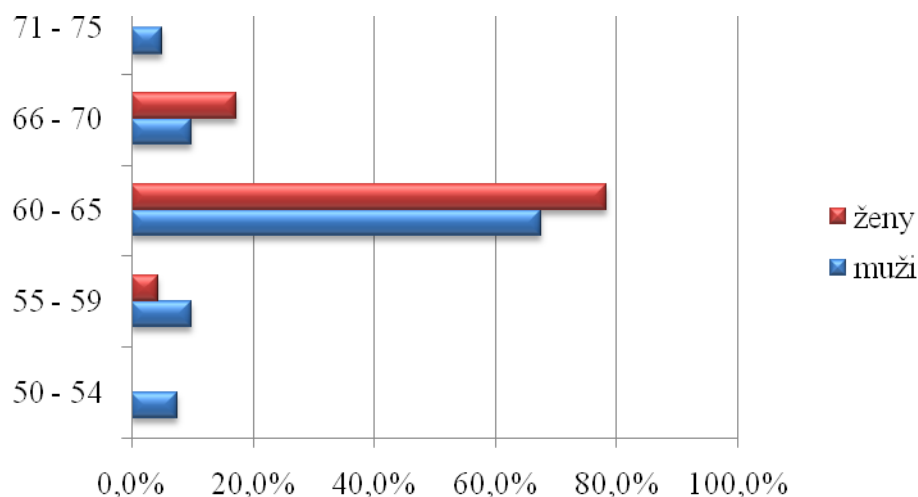
Nejmenší mírou souhlasu ocenili dotázaní studenti výrok, že *starší lidé jsou důležití, protože se díky nim udržují tradice a zvyky*. Výsledky hovoří pro skutečnost, že si mladí lidé spíše nemyslí, že by senioři byli důležití pro předávání zvyků a tradic (ohodnoceno 2,37 body).

4.6.8 Věk

Ptali jsme se respondentů, kdy dle jejich mínění začíná stáří. Zajímalo nás v tomto případě konkrétní číslo, které měli dotazovaní napsat. Někteří (celkem 7 dotázaných osob) připojili také poznámku, že stáří nelze vymezit určitou věkovou hranicí, ale že je důležité, jak se sám člověk cítí. Odpovědi respondentů se pohybovaly v rozmezí 50 – 75 let, vytvořili jsme tedy pět kategorií, kam jsme jednotlivé odpovědi zařadili.

Věk	muži	muži %	ženy	ženy %	celkem	celkem %
50 – 54	3	7,50%	0	0,00%	3	4,90%
55 – 60	4	10,00%	1	4,30%	5	8,10%
60 – 65	27	67,50%	18	78,30%	45	71,10%
66 – 70	4	10,00%	4	17,40%	8	12,80%
71 – 75	3	5,00%	0	0,00%	2	3,20%

Tab. 15. Počáteční věková hranice stáří dle mužů a žen.

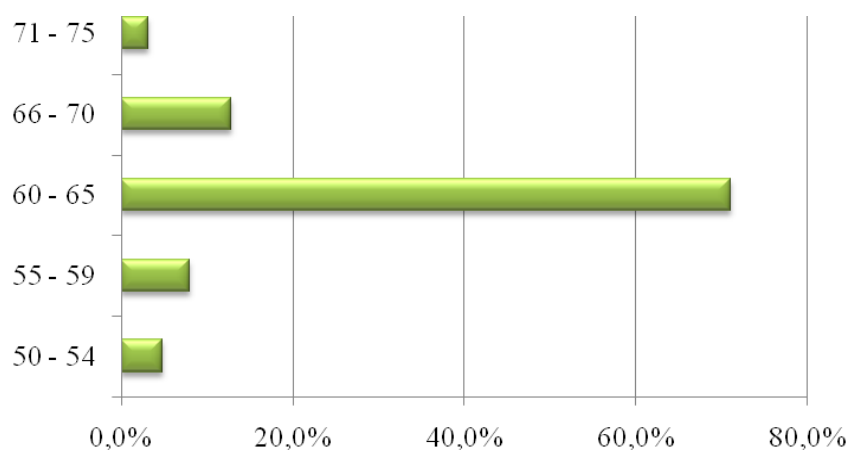

Graf 22. Počáteční věková hranice stáří dle mužů a žen.

Srovnáme-li odpovědi mužů a žen, pak zjistíme, že odpovědi žen byly zastoupeny pouze ve třech z pěti kategorií. Nejnižším věkem, kdy dle mínění žen začíná stáří je 55 – 59 let, ke kterémuž věkovému rozpětí se přiklonila jedna respondentka, tj. 4,30 %. Celkem 4 dotázané studentky, tedy 17,40 % respondentek, uvedli jako období počátku stáří dobu mezi 66 a 70 rokem věku. Největší procentuelní zastoupení ale získaly odpovědi, které se pohybovaly v rozptylu 60 – 65 let. Tuto odpověď zvolilo 18 respondentů, což mezi dotázanými ženami činí 78,30 %.

U žen i mužů jsme dále vypočítali průměrnou číselnou hodnotu, kdy dle zástupců skupin jednotlivých pohlaví začíná stáří. Ze všech odpovědí žen jsme získaly průměrný věk 63,42 let, z odpovědí mužů pak věk 61,03.

Úkolem této položky dotazníku bylo zjistit, jaký věk je dle mínění respondentům hranicí, kdy začíná stáří. Souhrn všech odpovědí je uveden na následujícím grafu.

Graf 23. Počáteční věková hranice stáří.

Největší počet respondentů (celkem 71,10 %) se domnívá, že stáří začíná ve věkovém období mezi 60 a 65 lety, a tento údaj je shodný s různými druhy periodizací stáří, které také vycházejí z tohoto věkového limitu.

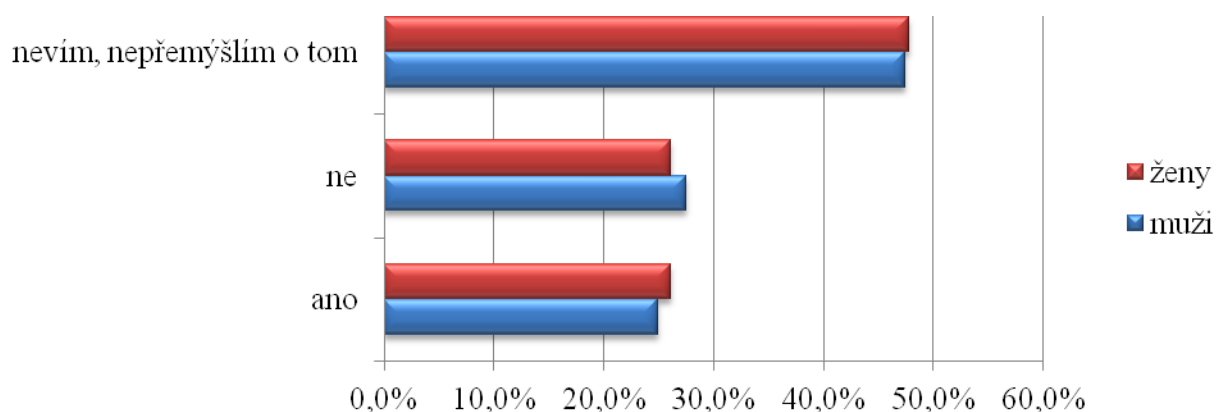
Podstatně menší procentuelní výsledek získaly ostatní čtyři kategorie. K počátku stáří v rozmezí let 66 – 70 se přiklání 12,80 % ze všech dotázaných studentů, číslíci v rozmezí 55 – 60 let odpovědělo 8,10 % respondentů, k rozpětí let 50 – 54 se přiklání 4,90 % dotázaných. Nejméně osob z celkového počtu, pouze 3,20 %, se domnívá, že stáří začíná v období let 71 až 75.

4.6.9 Strach ze stáří

Respondentů jsme se ptali, mají-li strach z toho, že budou sami staří. Položka zahrnovala i možnost písemného rozvedení odpovědi, které ale využilo jen velmi málo dotázaných osob.

Strach ze stáří	muži	muži %	ženy	ženy %	celkem	celkem %
ano	10	25,00%	6	26,10%	16	25,40%
ne	11	27,50%	6	26,10%	17	27,00%
nevím, nepřemýšlím o tom	19	47,50%	11	47,80%	30	47,60%
Σ	40	100,00%	23	100,00%	63	100,00%

Tab. 16. Strach ze stáří u mužů a žen.

Graf 24. Strach ze stáří u mužů a žen.

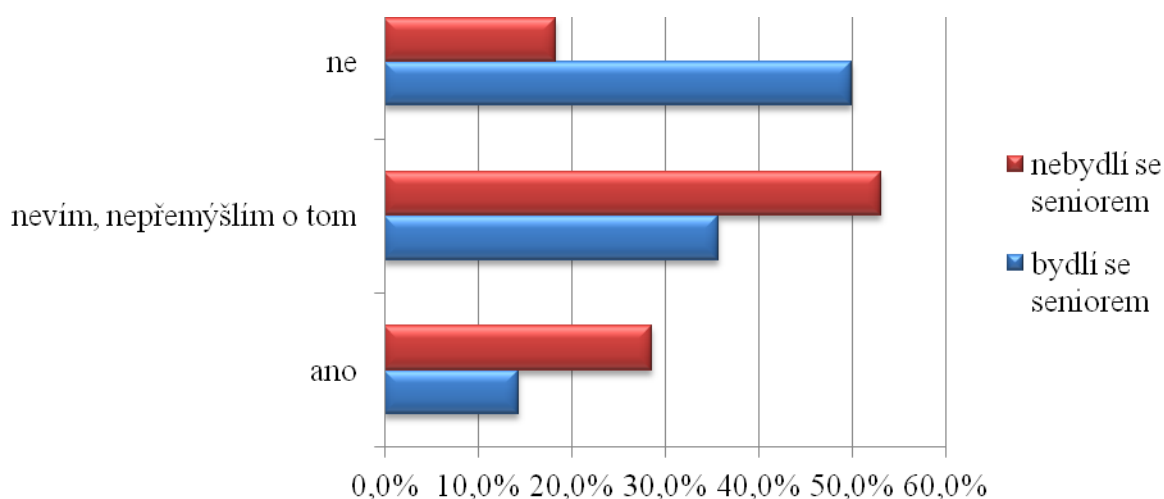

Z grafu výše vyplývá, že pohlaví nemá vliv na to, zda mají jedinci obavy z příchodu vlastního stáří. Studenti odpovídali vyrovnaně ve všech třech možných kategoriích. Odpovědi byly u obou skupin velmi vyrovnané. Nejčastěji respondenti odpovídali, že *nad stářím* zatím *nepřemýšlí*, tuto možnost zvolilo celkem 30 respondentů, tj. 47,60 % všech dotázaných. I odpovědi *ano* a *ne* dosahují velmi podobných hodnot. Odpověď *ano*, tedy že dotazovaní mají obavy ze stáří, zvolilo 25,40 % respondentů (tedy 16 dotázaných osob), odpověď *ne* se objevila u 27,00 % dotázaných (tj. 17 osob).

Následně se zaměříme na osoby, které bydlí nebo nebydlí společně se seniory. Tabulka a také graf vypovídají o tom, jak vnímají stáří osoby, které buď žijí či nežijí společně se seniory. Z uvedených dat vyvozujeme, že osoby, které mají se seniory a životem ve stáří větší osobní zkušenost, mají v menší míře strach ze stáří, než osoby, které se seniory společně nežijí.

Strach ze stáří	bydlí	bydlí %	nebydlí	nebydlí %	celkem	celkem %
ano	2	14,30%	14	28,60%	16	25,40%
ne	7	50,00%	9	18,40%	16	25,40%
nevím, nepřemýšlím o tom	5	35,70%	26	53,10%	31	49,20%
Σ	14	100,00%	49	100,00%	63	100,00%

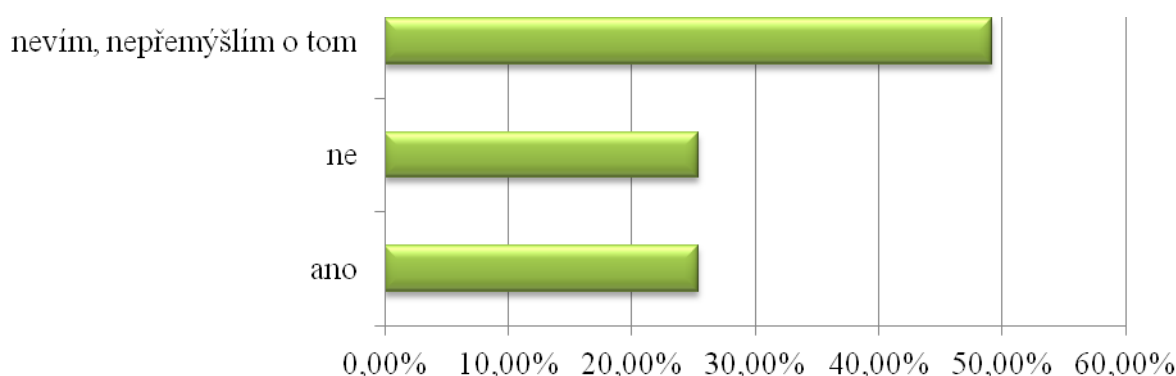
Tab. 17. Strach ze stáří u osob, které žijí či nežijí se seniory.

Graf 25. Strach ze stáří u osob, které žijí či nežijí se seniory.

Respondenti, kteří bydlí se seniory, odpovídali v 50,00 % případů, že se stáří nebojí, 35,70 % uvedlo, že nad příchodem stáří *neuvažují* a jen 14,30 % dotázaných uvedlo, že *mají* ze stáří *strach*. Nejvíce respondentů, kteří se seniory nebydlí, uvedlo, že nad stářím *dosud nepřemýšlejí*, a to v 53,10 %. Dále následovala odpověď *ano*, ke které se kloní 28,60 % dotázaných. Možností *ne* na položku odpovědělo 18,40 % respondentů, kteří nesdílí společné bydlení se seniory.

Následuje graf celkového rozložení odpovědí na otázku, mají-li dotázaní strach ze stáří.

Graf 26. Strach ze stáří.

Respondentů jsme se ptali, mají-li ze stáří strach. Téměř polovina ze všech zúčastněných studentů uvedla, že *neví*, protože nad touto skutečností zatím nepřemýšlí. Na odpověď *ano* i *ne* odpovědělo v obou případech necelých 25 % respondentů.

U této položky dotazníku měli respondenti možnost písemně dále rozvést svůj názor a odůvodnit odpověď. Této možnosti nevyužili všichni respondenti, nýbrž pouze přibližně třetina z nich. Na tomto místě si uvedeme pouze některé z jejich odpovědí, protože ne všechny byly smysluplné. Někteří z respondentů, kteří uvedli, že o stáří *neuvažují*, zdůvodňovali svou odpověď tvrzením, že stáří stejně *musí přijít* a je tedy zbytečné nad tím předem přemýšlet. V případě, že dotázaní uvedli, že ze stáří strach nemají, zdůvodňovali tento fakt tím, že je stáří *přirozené* a patří k životu, protože je nesmyslné se ho bát, tři respondenti uvedli, že stáří, stejně jako jiná životní období, si člověk může *užít*.

Respondenti, kteří přiznali svůj strach ze stáří, uváděli, že se bojí např. z toho důvodu, že *přijdou o své blízké* a partnery, několik dotázaných také odpovědělo, že se bojí *smrti*. Strach ze stáří byl v některých odpovědích respondenty zdůvodněn tak, že nechtějí být staří, protože to sebou nese nejrůznější *nemoci*, *únavu* či *neschopnost* postarat se sám o sebe. Jeden respondent napsal, že se stáří bojí kvůli současné situaci ve společnosti a *negativním názorům*

na seniory. Jeden dotázaný uvedl jako důvod svých obav *nudu*, která dle jeho názoru stáří doprovází.

Jeden z dotázaných respondentů neoznačil žádnou z nabízených možností odpovědi a napsal, že nad stářím někdy uvažuje, ale nedovede jednoznačně říci, zda se ho bojí, protože „*stáří má svá pozitiva i negativa, se kterými musí každý člověk počítat*“.

4.7 Ověřování hypotéz

Chtěli jsme v této práci obecně *zmapovat, jaký má současná mladá generace vztah k seniorům a jejich životnímu stylu, a jaké činitele tento vztah ovlivňují*. Výsledky výzkumného šetření uvedené výše, se vztahovaly k výzkumným cílům popisným neboli deskriptivním. Dále jsme si stanovili také relační výzkumné cíle, které měli objasnit, zda je-li rozdíl ve vnímání starších osob mezi *dívkami a chlapci*; zjistit, jestli se liší vztah k seniorům u adolescentů žijících *ve městech a na vesnicích*, a závisí-li vztah adolescentů k seniorům na tom, mají-li tyto generace *společné bydliště*.

Z těchto cílů jsme vyvodili následující pracovní hypotézy:

1. Vztah adolescentů k seniorům je odlišný u mužů a žen.
2. Vztah adolescentů k seniorům je jiný u osob, které žijí ve městě a u těch, které žijí na vesnici.
3. Vztah adolescentů k seniorům je ovlivněn společným místem bydliště.

Hypotézy jsme chtěli zkoumat statistickou metodou pro ověřování vztahů mezi jevy, konkrétně *testem dobré shody chí-kvadrát*. Této metody ale nemohlo být pro žádnou z hypotéz použito, jelikož ani po sdružení některých odpovědí jsme nedosáhli důležité podmínky pro jeho užití, a to té, že „*testu nezávislosti chí-kvadrát nelze použít v případech, kdy ve více než 20 % polí kontingenční tabulky jsou očekávané četnosti menší než 5*“¹¹².

Jelikož nám nízké četnosti neumožnili užít testu dobré shody chí-kvadrát u dat pro hypotézy, které jsme si původně stanovili, rozhodli jsme se využít jej u některých fyzických znaků, sociálních souvislostí a psychických vlastností, u kterých jsme mezi muži a ženami zjistili rozdíl alespoň 0,7 bodu (viz příloha č. 2). U dat, která budou této hodnotě odpovídat, se pak na hladině významnosti 0,05 pokusíme ověřit statisticky významný rozdíl mezi muži a ženami.

---

¹¹² CHRÁSKA, M. *Úvod do výzkumu v pedagogice : základy kvantitativně orientovaného výzkumu*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2003, s. 94.

4.7.1 Rozdíl ve vnímání fyzických ukazatelů stáří

Výzkumný problém zní: Existuje rozdíl ve vnímání fyzických znaků, které doprovází stáří, mezi muži a ženami? K uvedenému problému jsme stanovili hypotézu *Muži a ženy vnímají odlišně některé fyzické znaky, které mohou být doprovodným rysem stáří.*

Fyzické znaky, u kterých byla absolutní hodnota rozdílu větší než 0,7 bodu jsou *špatná chůze, opotřebování a ztráta chrupu a zhoršení zraku a sluchu.*

U znaku *špatná chůze a zhoršení zraku a sluchu* jsme nemohli test nezávislosti chí-kvadrát provést, protože více než 20 % očekávaných četností bylo menších než 5, i když jsme některé hodnoty sloučili.

Test nezávislosti chí-kvadrát jsme spočítali pro znak *opotřebování a ztráta chrupu.* Sloučili jsme hodnoty odpovědí 1 a 2, které znamenaly, že respondenti s uvedeným znakem spíše nesouhlasí, a dále také hodnoty 4 a 5, které znamenaly určitou míru souhlasu.

Pro tabulku o 2 řádcích (r) a 3 sloupcích (s) jsme určili počet stupňů volnosti dle vztahu $f = (r - 1) \cdot (s - 1)$. V našem případě tedy $f = (2 - 1) \cdot (3 - 1) = 2$. Pozorované a očekávané četnosti, stejně jako testové kritérium χ^2 vidíme v tabulce na další straně.

Formulovali jsme nulovou a alternativní hypotézu:

H_0 : Mezi pohlavími neexistuje významný rozdíl ve vnímání znaku opotřebování a ztráta chrupu, jakožto ukazatele stáří.

H_A : Mezi pohlavími existuje významný rozdíl ve vnímání znaku opotřebování a ztráta chrupu, jakožto ukazatele stáří.

	1; 2	3	4; 5	Σ
muži	5 (8,8889)	8 (6,9841)	27 (24,1270)	40
ženy	9 (5,1111)	3 (4,0159)	11 (13,8730)	23
Σ	14	11	38	63

Tab. 18. Opotřebování a ztráta chrupu (pozorované a očekávané četnosti).

$$\chi^2 = 3,0247 + 2,9589 + 0,1478 + 0,2570 + 0,3421 + 0,5950 = 7,3255$$

Vypočítaným 2 stupňům volnosti testového kritéria a hladině významnosti 0,05, kterou jsme si zvolili, odpovídá kritická hodnota $\chi^2_{0,05}(2) = 4,303$.

Protože výsledná hodnota χ^2 je větší než kritická hodnota $\chi^2_{0,05}(2)$, odmítáme nulovou hypotézu a s jistotou 95 % přijímáme závěr, že *mezi pohlavími existuje statisticky významný rozdíl ve vnímání znaku opotřebování a ztráta chrupu, jakožto ukazatele stáří*. Jako výraznější znak je *opotřebování a ztráta chrupu* chápáno muži.

4.7.2 Rozdíl mezi muži a ženami ve vnímání sociálních skutečností ve stáří

Ptáme se, existuje-li ve vnímání sociálních souvislostí, které doprovázejí stáří a seniory, rozdíl mezi muži a ženami.

Z nabídky sociálních skutečností, které se týkají stáří a seniorů, se respondenti pouze u jediné z nich v názoru lišili o více než 0,7 bodu. Jednalo se o skutečnost *narození prvních vnoučat*, kterou seniorům přisuzují vyšší měrou muži než ženy.

Chceme zjistit, jestli je rozdíl u této souvislosti významný mezi muži a ženami a stanovujeme tedy hypotézy:

H_0 : Neexistuje významný rozdíl mezi muži a ženami v tom, přisuzují-li narození prvních vnoučat lidem v seniorském věku.

H_A : Existuje významný rozdíl mezi muži a ženami v tom, přisuzují-li narození prvních vnoučat lidem v seniorském věku.

	1; 2	3	4; 5	Σ
muži	5 (11,4284)	12 (9,5238)	26 (19,0476)	40
ženy	13 (6,5714)	3 (5,4762)	7 (10,9524)	23
Σ	18	15	30	63

Tab. 19. Narození prvních vnoučat (pozorované a očekávané četnosti).

$$\chi^2 = 3,6161 + 6,2888 + 0,6438 + 1,1197 + 0,8201 + 1,4263 = 13,9148$$

$$\chi^2_{0,05}(2) = 4,303$$

Výsledná hodnota χ^2 je větší než kritická hodnota $\chi^2_{0,05}(2)$. Odmítáme tedy nulovou hypotézu a přijímáme závěr, že *existuje statisticky významný rozdíl mezi muži a ženami v tom, považují-li narození prvních vnoučat za významnou sociální charakteristiku osob v seniorském věku*. Muži se k této skutečnosti přiklání více než ženy.

4.7.3 Rozdíl ve vnímání vlastností přisuzovaných seniorům

U této položky jsme se zajímali o to, jestli existují významné rozdíly v přisuzování určitých vlastností seniorům, a to opět při srovnání mužů a žen.

Rozdíl větší než 0,7 bodu se z uvedených charakteristik objevil u možnosti *agresivní, opatrný, moudrý, přátelský, hodný*. Ženy a muži hodnotí tyto vlastnosti rozdílně a chceme zjistit, zda je tento rozdíl statisticky významný.

H_0 : Neexistuje významný rozdíl ve vnímání agresivity mezi muži a ženami.

H_A : Existuje významný rozdíl ve vnímání agresivity mezi muži a ženami.

Pakliže vypočítáme pozorované a očekávané četnosti, zjišťujeme, že u jedné očekávaných je hodnota menší než 5. Nejedná se ale o více než 20 % všech očekávaných četností, a tudíž můžeme pokračovat počítáním testového kritéria χ^2 .

	1; 2	3	4; 5	Σ
muži	25 (20,9524)	10 (12,0635)	5 (6,9841)	40
ženy	8 (12,0476)	9 (6,9365)	6 (4,0159)	23
Σ	33	19	11	63

Tab. 20. Agresivita (pozorované a očekávané četnosti).

$$\chi^2 = 0,7819 + 1,3599 + 0,3530 + 0,6139 + 0,5637 + 0,9803 = 4,6526$$

$$\chi^2_{0,05}(2) = 4,303$$

Výsledná hodnota χ^2 je větší než kritická hodnota $\chi^2_{0,05}(2)$. Odmítáme tedy nulovou hypotézu, přijímáme alternativní, a můžeme říci, že *existuje statisticky významný rozdíl ve vnímání agresivity mezi muži a ženami*. Ženy tedy považují agresivitu výrazněji typičtější pro seniory než osoby mužského pohlaví.

Další vlastností, u které jsme zjišťovali, existuje-li mezi muži a ženami významný rozdíl, byla *opatrnost* seniorů.

H_0 : Neexistuje významný rozdíl ve vnímání opatrnosti seniorů mezi muži a ženami.

H_A : Existuje významný rozdíl ve vnímání opatrnosti seniorů mezi muži a ženami.

	1; 2	3	4; 5	Σ
muži	6 (7,6190)	7 (8,8889)	27 (23,4921)	40
ženy	6 (4,3810)	7 (5,1111)	10 (13,5079)	23
Σ	12	14	37	63

Tab. 21. Opatrnost seniorů (pozorované a očekávané četnosti).

$$\chi^2 = 0,3440 + 0,5983 + 0,4014 + 0,6981 + 0,5238 + 0,9110 = 3,4767$$

$$\chi^2_{0,05}(2) = 4,303$$

Výsledná hodnota χ^2 je menší než kritická hodnota $\chi^2_{0,05}(2)$. Přijímáme proto nulovou hypotézu a je možné konstatovat, že *neexistuje statisticky významný rozdíl ve vnímání opatrnosti seniorů mezi muži a ženami*.

U vlastností *přátelský a moudrý* jsme test nezávislosti nemohli počítat z toho důvodu, že všechny očekávané četnosti měly menší hodnotu než 5. Tuto metodu jsme tedy použili až u poslední charakteristiky, a to, že senioři jsou *hodní*.

H_0 : Neexistuje významný rozdíl mezi pohlavími v tom, vnímají-li seniory jako hodné.

H_A : Existuje významný rozdíl mezi pohlavími v tom, vnímají-li seniory jako hodné.

	1; 2	3	4; 5	Σ
muži	3 (6,9841)	8 (12,0635)	29 (20,9524)	40
ženy	8 (4,0159)	11 (6,9365)	4 (12,0476)	23
Σ	11	19	33	63

Tab. 22. Hodný (pozorované a očekávané četnosti).

$$\chi^2 = 2,2728 + 3,9526 + 1,3688 + 2,3804 + 3,0910 + 5,3757 = 18,4413$$

$$\chi^2_{0,05}(2) = 4,303$$

Protože výsledná hodnota χ^2 je větší než kritická hodnota $\chi^2_{0,05}(2)$, přijímáme alternativní hypotézu, což znamená, že *existuje statisticky významný rozdíl mezi pohlavími v tom, vnímají-li seniory jako hodné*. K tomu, že jsou senioři hodní se výrazněji přiklání osoby mužského pohlaví než ženského.

4.8 Shrnutí výsledků výzkumného šetření

Údaje o respondentech, kteří se účastnili výzkumného šetření, lze shrnout následovně. Výzkumu se celkem zúčastnilo 63 osob, z toho 40 bylo mužského a 23 ženského pohlaví. Od respondentů jsme zjišťovali, bydlí-li ve městě či na vesnici. Z celkového počtu pocházelo 25 dotázaných z města a 38 z vesnice. Zajímali jsme se také o to, mají-li respondenti společné místo bydliště s nějakým seniorem (např. s prarodiči aj.). Ze všech zúčastněných potvrdilo soužití se seniorem pouze 14 respondentů, 49 respondentů uvedlo, že se seniory nebydlí.

Zajímalo nás, mají-li respondenti z řad adolescentů představu o tom, co přináší stáří. Konkrétně jsme se ptali, zda si myslí, že stáří přináší nějaká pozitiva. Nejvíce se respondenti přikláněli k odpovědi, že stáří pozitivita *spíše nepřináší*, a to v téměř 40 % případů. Druhou nejčastější odpovědí byla odpověď *ano*, kterou zvolilo necelých 27 % dotázaných. Nejméně se respondenti domnívali, že stáří *pozitiva nepřináší*, a to v 3,17 % případů. Odpovědi mužů a žen se výrazně nelišily. Rozdíl byl výrazný u odpovědi *nevím*, kterou volili častěji muži, a u odpovědi *určitě ano*, se kterou se naopak ztotožňovaly spíše ženy. Osoby z města nejčastěji uváděly odpověď *ano*, tedy, že stáří *přináší pozitiva*, respondenti z vesnice se naopak nejvíce ztotožnili s odpovědí, že stáří *pozitiva nepřináší*. Poslední srovnání u této položky se týkalo názorů osob, které bydlí, a které nebydlí společně se seniory. Respondenti, kteří mají zkušenost z bydlení se seniory, uváděli jako nefrekventovanější odpověď *ano*, tedy že stáří je *přináší* člověku pozitivita. Že stáří *spíše pozitivita nepřináší*, uváděli v největším počtu případů osoby, které se seniory nebydlí.

U fyzických charakteristik, které se týkají stáří, byla nejvíce zastoupena odpověď *zhoršení zraku a sluchu*, a to celkově mezi všemi respondenty, i zvláště mezi muži a ženami. Jako na nejméně typickém znaku se stáří se respondenti shodli na *nadváze či obezitě*.

Uvedli jsme také nabídku sociálních událostí, které často souvisí se stářím. Z nich za nejcharakterističtější pro toto životní období respondenti označili *ztrátu zaměstnání a odchod do starobního důchodu*. Jako nejméně typický znak byla označena *ztráta přátel*, kterou respondenti stáří příliš nepřisuzují.

Vytvořili jsme soubor několika vlastností, u nichž měli respondenti rozhodnout, které jsou dle jejich mínění seniorům typické, a které méně. Vyjmenujeme si na tomto místě pouze první tři nejvíce a tři nejméně charakteristické. Jako nejcharakterističtější se respondentům jevila *starostlivost*, která získala nejvíce bodů, další byla *zapomnětlivost* a *důvěřivost*. Jako nejméně typické pro seniory se pak respondentům jevíly charakteristiky *uzavřený*, *agresivní*

a *chamtivý*. Mezi muži a ženami pak bylo dosaženo výraznějšího rozdílu pouze u vlastností *agresivní, opatrný, moudrý, přátelský* a *hodný*. Jako statisticky významný se ukázal být pouze rozdíl u vlastnosti *agresivní*, kterou seniorům přisuzovaly výrazněji ženy.

Ptali jsme se respondentů, jak by popsali svůj vztah k seniorům. Na výběr dostali z možností *pozitivní, spíše pozitivní, neutrální, spíše negativní* a *negativní*. Nejvíce z celkového počtu respondentů uvedlo, že jejich vztah k seniorům je *spíše pozitivní*. Dále následovaly odpovědi *pozitivní, neutrální* a *spíše negativní*. Ani jeden z respondentů neuvedl, že by jeho vztah ke starším lidem byl *negativní*. *Spíše pozitivní* vztah k seniorům uvádělo nejvíce mužů, stejně jako nejvíce žen. Muži ve větší míře ale popisovali svůj vztah k seniorům jako *neutrální*, ženy naopak častěji jako *pozitivní*.

Další položka dotazníku byla sestavena z nabídky možností, které určitým způsobem vyobrazovaly seniory. Zajímalo nás, do jaké míry se s jednotlivými tvrzeními respondenti ztotožňují. Nejvíce typickým obrazem seniora se stal *člověk, který si se vším dělá zbytečné starosti*, dále následovala představa *nevrlé starší paní, která se dožaduje místa k sezení v autobuse* a *člověka, který mladším předává své životní zkušenosti*. Krom toho studenti také vidí seniory jako *neupravené osoby v teplácích, které sledují televizní pořad*. Zakořeněným stereotypním vyobrazením seniora je také představa *seniora jakožto člověka, který se straní společnosti a žije ve vlastním světě*.

V rámci výzkumného šetření jsme se zajímali o to, jak respondenti hodnotí přínos seniorů užšímu i širšímu sociálnímu okolí. Největší míru souhlasu projevili respondenti u tvrzení, že *senioři jsou potřební při výchově vnoučat, obsazují pracovní místa mladším lidem*, dále pak, že *jsou bezohlední a sebestřední, a zatěžují zdravotní a sociální systém státu*. Naopak spíše nesouhlasili s tím, že *jsou starší lidé důležití pro udržování tradic a zvyků*.

Pakliže se zaměříme na to, jaký věk by respondenti přisoudili stáří, zjišťujeme, že největší část z dotázaných se domnívá, že stáří začíná ve věku mezi 60 a 65 lety. Z hodnot, které respondenti uváděli, jsme získali průměrné hodnoty a zjistili, že dle žen začíná stáří průměrně ve věku 63,42 let. Odpovědi mužů odpovídají průměru 61,03 let.

Respondentů jsme se ptali, jestli mají strach ze stáří. Tato položka se dotýká tématu celoživotní přípravy na stáří. Ukázalo se ale, že téměř polovina ze všech zúčastněných *nad touto skutečností zatím nepřemýšlí*. Odpověď *ano* i odpověď *ne* zvolilo shodných 25 % dotázaných. Ve srovnání žen a mužů se neobjevily výraznější rozdíly ve vnímání strachu ze stáří. V případě srovnání odpovědí respondentů, kteří bydlí nebo nebydlí společně se seniory, vidíme, že menší strach ze stáří mají ti, kteří společně se seniory bydlí.

Ještě před zpracováním dat získaných z výzkumu, jsme si stanovili hypotézy, které ale nemohly být vyhodnoceny pro nízké hodnoty některých četností. Zvolili jsme si tedy náhradní hypotézy, a zjišťovali, zda rozdíly u vybraných hodnot (některých fyzických ukazatelů stáří, sociálních souvislostí a vlastností přisuzovaných seniorům) jsou statisticky významné. Z fyzických znaků se statisticky významný rozdíl mezi muži a ženami potvrdil u charakteristiky *opotřebování a ztráta chrupu*. Jako statisticky významný rozdíl se také prokázal rozdíl mezi muži a ženami u sociální souvislosti *narození prvních vnoučat*. Z vlastností typicky přisuzovaných seniorům, se významný rozdíl mezi muži a ženami prokázal u charakteristiky *agresivita*, a také u vyobrazení seniorů jako *hodných*.

ZÁVĚR

Tato diplomová práce byla zaměřena na seniory a stáří, a to v pohledu současné mladé generace. Práce byla rozčleněna do kapitol, z nichž první byla zaměřena na generaci adolescentů a na charakteristiku změn, jež doprovází toto vývojové období. Druhá kapitola se zabývala seniory a stářím. Dotkli jsme se zde okrajově stárnutí populace, zabývali se periodizací období stáří, změnami charakteristickými pro tuto životní etapu a krátce se zmínili o životním stylu a významu aktivity ve stáří. Třetí teoretická kapitola se věnovala sociálním aspektům, konkrétně jsme pojednávali o sociální percepci, komunikaci se seniory, ageismu a též o násilí na seniorech. Poslední, kapitola práce byla věnována výzkumnému šetření, kterého se účastnili studenti třetích ročníků dvou středních škol, a jehož cílem bylo zjistit, jak současná mladá generace vnímá seniory a život ve stáří. Domníváme se, že stanovených cílů se nám v této práci podařilo dosáhnout.

Výsledky zjištěné v rámci uskutečněného šetření jsou uvedeny výše, přesto je na tomto místě krátce shrneme. Výzkum prokázal, že adolescenti mají spíše dobrý vztah k seniorům, zároveň se však domnívají, že stáří převážně nepřináší žádná pozitiva. V mínění o seniorech také panuje vysoký stupeň přesvědčení, že jsou to lidé, kteří si se vším dělají zbytečné starosti a poměrně výrazně je také zakořeněna stereotypní představa, že senioři obsazují mladším lidem pracovní místa, a že jsou senioři sebestřední a bezohlední. Velká míra souhlasu byla ale prokázána také u tvrzení, že staří lidé jsou prospěšní při výchově vnoučat. Co se týče věku, respondenti se převážně shodli na nástupu stáří mezi šedesátým a pětasedmdesátým rokem, průměrný věk počátku stáří byl pak nižší u mužů než u žen. Nejtypičtějším znakem fyzického stáří bylo zvoleno zhoršení zraku a sluchu, dále pak úbytek síly a šedivění a vypadávání vlasů. Za nejcharakterističtější ukazatel stáří z oblasti sociálních změn je považována ztráta zaměstnání v souvislosti s odchodem do starobního důchodu. Z výčtu vlastností volili mladí lidé jako pro seniory typické nejčastěji charakteristiky jako starostlivý, zapomnětlivý, důvěřivý či upovídaný.

Domníváme se, že pohled mladých lidí na seniory je velkou měrou ovlivněn stereotypními představami a předsudky, z nich následně plyne nepříliš pozitivní hodnocení seniorů a celého životního období stáří mladými lidmi. Jelikož se ale jedná o adolescenty, můžeme u nich v návaznosti na přibývajícím věku a získávání stále nových zkušeností očekávat další vývoj názorů. Doufejme tedy, že se bude jednat o zkušenosti pozitivní a nezatížené univerzálním a šablonovitým vnímáním lidí okolo nás i celého světa.

Ve stínu výše zmíněných skutečností nezbývá než upozornit na to, že díky svým životním i pracovním a jiným zkušenostem jsou senioři důležití pro společnost, která by jim měla projevovat úctu. Pokud tyto zkušenosti mohou uplatnit, předat mladším generacím, a jsou uznáváni okolím, pak mají pocit prospěšnosti, lepší sebepojetí, stoupá jejich životní spokojenost. Postoj společnosti ke stáří a starším lidem by se měl změnit a namísto vidiny stárnutí populace jakožto společnost ohrožujícího fenoménu, bychom se měli zaměřit na možnosti rozvoje starších osob, vyplnění jejich volného času, rozšíření nabídky činností i aktivit a jejich další uplatnění a větší zapojení do veřejného života, měli bychom jim projevovat úctu, jež si zaslouží a nezapomínat na to, že všichni budeme jednou staří. Není snad starý člověk, přestože má možná o něco méně síly a šedivější vlasy, stejně hodnotným a důležitým členem společnosti jako kdokoli jiný, ať už jakéhokoli věku?

Závěrem se krátce pozastavme nad citátem, který se vztahuje k problematice, jež byla nastíněna v této diplomové práci.

*„Při velkých výkonech nezáleží na tělesné síle, obratnosti nebo rychlosti,
ale na rozvaze, vážnosti a správných názorech,
a to jsou přednosti, o které stáří nejen není ochuzováno, ale které mu dokonce přibývají.“*
(*Marcus Tullius Cicero*)

POUŽITÉ PRAMENY A LITERATURA

- ALLPORT, Gordon W. *O povaze předsudků*. 1. vyd. Praha : Prostor, 2004. 576 s. ISBN 80-7260-125-3.
- BLATNÝ, Marek et al. *Psychologie osobnosti : Hlavní témata, současné přístupy*. 1. vyd. Praha : Grada, 2010. 301 s. ISBN 978-80-247-3434-7.
- BURCIN, Boris, FIALOVÁ, Ludmila, RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka et al. *Demografická situace České republiky : Proměny a kontexty 1993 – 2008*. 1. vyd. Praha : Sociologické nakladatelství, 2010. 238 s. ISBN 978-80-7419-024-7.
- CIBULEC, Jindřich. *Soužití tří generací*. 1. vyd. Praha : Práce, 1980. 208 s.
- ČELEDOVÁ, Libuše, ČEVELA, Rostislav. *Výchova ke zdraví : vybrané kapitoly*. 1. vyd. Praha : Grada, 2010. 126 s. ISBN 978-80-247-3213-8.
- DE SINGLY, Francois. *Sociologie současné rodiny*. 1. vyd. Praha : Portál, 1999. 127 s. ISBN 80-7178-249-1.
- DESSAINTOVÁ, Marie-Paule. *Nezačínajte stárnout*. 1. vyd. Praha : Portál, 1999. 232 s. ISBN 80-7178-255-6.
- DEVITO, Joseph A. *Základy mezilidské komunikace*. 6. vyd. Praha : Grada, 2008. 502 s. ISBN 978-80-247-2018-0.
- GOLDMANN, Radoslav et al. *Vybrané kapitoly ze sociálních disciplín*. Dotisk 3., přeprac. a dopl. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 2007. 131 s. ISBN 80-244-1454-6.
- GRUSS, Peter (ed.). *Perspektivy stárnutí : Z pohledu psychologie celoživotního vývoje*. 1. vyd. Praha : Portál, 2009. 224 s. ISBN 978-80-7367-605-6.
- HARTL, Pavel, HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. 1. vyd. Praha : Portál, 2000. 776 s. ISBN 80-7178-303-X.
- HARTL, Pavel. *Stručný psychologický slovník*. 1. vyd. Praha : Portál, 2004. 312 s. ISBN 80-7178-803-1.

- HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Fenomén stáří*. 1. vyd. Praha : Panorama, 1990. 407 s. ISBN 80-7038-158-2.
- HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Fenomén stáří*. 2., podst. přeprac. a dopl. vyd. Praha : Havlíček Brain Team, 2010. 365 s. ISBN 978-80-87109-19-9.
- HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Manuálek o násilí*. 1. vyd. Brno : Národní centrum ošetrovatelství a nelékařských zdravotnických oborů, 2004. 83 s. ISBN 80-7013-397-X.
- HAYES, Nicky. *Základy sociální psychologie*. 5. vyd. Praha : Portál, 2009. 168 s. ISBN 978-80-7367-639-1.
- HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 1. vyd. Praha : Grada, 2007. 280 s. ISBN 978-80-247-1168-3.
- CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu : základy kvantitativního výzkumu : vědecký výzkum a analyzování, statistické metody, výhody a nevýhody kvantitativního přístupu, měření v pedagogickém výzkumu, metody zpracování výsledků, sběr dat*. 1. vyd. Praha : Grada, 2007. 265 s. ISBN 978-80-247-1369-4.
- CHRÁSKA, Miroslav. *Úvod do výzkumu v pedagogice : základy kvantitativně orientovaného výzkumu*. 1. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 2003. 198 s. ISBN 80-244-0765-5.
- JANOŠOVÁ, Pavlína. *Dívčí a chlapecká identita : Vývoj a úskalí*. 1. vyd. Praha : Grada, 2008. 288 s. ISBN 978-80-247-2284-9.
- JESENSKÝ, Ján. *Andragogika a gerontagogika handicapovaných*. 1. vyd. Praha : Univerzita Karlova : Karolinum, 2000. 354 s. ISBN 80-7184-823-9.
- JIRÁSKOVÁ, Věra. *Mezigenerační porozumění a komunikace*. 1. vyd. Praha : Eurolex Bohemia, 2005. 198 s. ISBN 80-86861-80-5.
- KALIBOVÁ, Květa, PAVLÍK, Zdeněk, VODÁKOVÁ, Alena. *Demografie (nejen) pro demografy*. 3., přepracované vyd. Praha : Sociologické nakladatelství, 2009. 241 s. ISBN 978-80-7419-012-4.
- KLENER, Pavel (ed.). *Velký sociologický slovník : II. svazek (P – Z)*. Praha : Karolinum, 1996. 1627 s. ISBN 80-7184-310-5.

- KLEVETOVÁ, Dana, DLABALOVÁ, Irena. *Motivační prvky při práci se seniory*. 1. vyd. Praha : Grada, 2008. 202 s. ISBN 978-80-247-2169-9.
- KOZÁKOVÁ, Zdeňka, MÜLLER, Oldřich. *Aktivizační přístupy k osobám seniorského věku*. 1. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. 54 s. ISBN 80-244-1552-6.
- KRIEGELOVÁ, Marie. *Záměrné sebepoškozování v dětství a adolescenci*. 1. vyd. Praha : Grada, 2008. 176 s. ISBN 978-80-247-2333-4.
- KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Já a ty : O zdravých vztazích mezi lidmi*. 2. vyd. Praha : Avicenum, 1986. 256 s.
- KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Psychologie moudrosti a dobrého života*. 1. vyd. Praha : Grada, 2009. 144 s. ISBN 978-80-247-2362-4.
- KUCHAŘOVÁ, Věra. *Život ve stáří : Zpráva o výsledcích empirického šetření*. Praha : VÚPSV, 2002. 89 s. [online]. Dostupné z: <http://praha.vupsv.cz/Fulltext/zivest.pdf> [cit. 17. 02. 2012].
- Kvalita života ve stáří : Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 až 2012*. 1. vyd. Praha : Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2008. 60 s. ISBN 978-80-86878-65-2.
- LANGMEIER, Josef, KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. 2., aktualiz. vyd. Praha : Grada, 2006. 368 s. ISBN 80-247-1284-9.
- MACEK, Petr. *Adolescence : Psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. 1. vyd. Praha : Portál, 1999. 207 s. ISBN 80-7178-348-X.
- MACHOVÁ, Jitka et al. *Výchova ke zdraví*. 1. vyd. Praha : Grada, 2009. 296 s. ISBN 978-80-247-2715-8.
- MACHOVÁ, Jitka, KUBÁTOVÁ, Dagmar et al. *Výchova ke zdraví*. 1. vyd. Praha : Grada, 2009. 291 s. ISBN 978-80-247-2715-8.
- MAŇÁK, Josef et al. *Kapitoly z metodologie pedagogiky*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 1004. 125 s. ISBN 80-210-1031-2.

- MAREŠ, Jiří, KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Sociální a pedagogická komunikace ve škole*. 1. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1990. 164 s. ISBN 80-04-21854-7.
- MATOUŠEK, Oldřich, KODYMOVÁ, Pavla, KOLÁČKOVÁ, Jana (eds.). *Sociální práce v praxi : Specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. 1. vyd. Praha : Portál, 2005. 351 s. ISBN 80-7367-002-X.
- MIKULÁŠTÍK, Milan. *Komunikační dovednosti v praxi*. 1. vyd. Praha : Grada, 2003. 361 s. ISBN 80-247-0650-4.
- MOŽNÝ, Ivo et al. *Mezigenerační solidarita : Výzkumná zpráva z mezinárodního srovnávacího výzkumu „Hodnota dětí a mezigenerační solidarita“*. Praha: VÚPSV – výzkumné centrum Brno, 2004. 138 s. [online]. Dostupné z: <http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_155.pdf> [cit. 17. 02. 2012].
- MÜHLPACHR, Pavel. *Gerontopedagogika*. 2. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 2009. 203 s. ISBN 978-80-210-5029-7.
- MÜHLPACHR, Pavel. *Schola gerontologica*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 2005. 314 s. ISBN 80-210-3838-1.
- NAKONEČNÝ, Milan. *Sociální psychologie*. 2., rozš. a přeprac. vyd. Praha : Academia, 2009. 498 s. ISBN 978-80-200-1679-9.
- NOVOSAD, Libor. *Poradenství pro osoby se zdravotním a sociálním znevýhodněním : Základy a předpoklady dobré poradenské praxe*. 1. vyd. Praha : Portál, 2009. 272 s. ISBN 978-80-7367-509-7.
- OREL, Miroslav, FACOVÁ, Věra et al. *Člověk, jeho mozek a svět*. 1. vyd. Praha : Grada, 2009. 256 s. ISBN 8024726173.
- PACOVSKÝ, Vladimír. *Geriatric : Geriatrická diagnostika*. 1. vyd. Praha : Scientia medica, 1994. 150 s. ISBN 80-85526-32-8.
- PICHAUD, Clément, THAREAUOVÁ, Isabelle. *Soužití se staršími lidmi : Praktické informace pro ty, kdo doma pečují o staré lidi, i pro sociální a zdravotnické pracovníky*. 1. vyd. Praha : Portál, 1988. 160 s. ISBN 80-7178-184-3.

- PLAŇAVA, Ivo. *Průvodce mezilidskou komunikací : Přístupy – dovednosti – poruchy*. 1. vyd. Praha : Grada, 2005. 148 s. ISBN 80-247-0858-2.
- PLOCEK, Karel. *Psychologie dospívání*. 2. vyd. Brno : Ústav pro další vzdělávání středních zdravotnických pracovníků, 1977. 67 s.
- POKORNÁ, Andrea. *Komunikace se seniory*. 1. vyd. Praha : Grada, 2010. 160 s. ISBN 978-80-247-3271-8.
- PRAŠKO, Ján, PRAŠKOVÁ, Hana. *Asertivitou proti stresu*. 2. přeprac. a dopl. vyd. Praha : Grada, 2007. 277 s. ISBN 978-80-247-1697-8.
- PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška, MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 6., aktualiz. a rozšíř. vyd. Praha : Portál, 2009. 395 s. ISBN 978-80-7367-647-6.
- RABUŠICOVÁ, Milada, KAMANOVÁ, Lenka, PEVNÁ, Kateřina. Učení v rodině v mezigeneračním pohledu. *Pedagogická orientace*, 2010, roč. 20, č. 4, s. 92 – 111. ISSN 1211-4669.
- ROSLAWSKI, Adam. *Jak zůstat fit ve stáří*. 1. vyd. Brno : Computer Press, 2005. 74 s. ISBN 80-251-0774-4.
- ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem*. 2., přeprac. vyd. Praha : Portál, 2004. 390 s. ISBN 80-7178-829-5.
- ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie osobnosti*. 6., rev. a dopl. vyd. Praha : Grada, 2010. 208 s. ISBN 978-80-247-3133-9.
- SEDLÁČKOVÁ, Daniela. *Rozvoj zdravého sebevědomí žáka*. 1. vyd. Praha : Grada, 2009. 123 s. ISBN 978-80-247-2685-4.
- Stop násilí na seniorech*. Praha : Život 90, 2006. 22 s.
- STUART-HAMILTON, Ian. *Psychologie stárnutí*. 1. Vyd. Praha : Portál, 1999. 320 s. ISBN 80-7178-274-2.
- SÝKOROVÁ, Dana. *Autonomie ve stáří : kapitoly z gerontosociologie*. 1. vyd. Praha : Sociologické nakladatelství, 2007. 284 s. ISBN 978-80-86429-62-5.

- ŠAMÁNKOVÁ, Marie et al. *Lidské potřeby ve zdraví a nemoci : aplikované v ošetrovatelském procesu*. 1. vyd. Praha : Grada, 2011. 136 s. ISBN 978-80-247-3223-7.
- ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, Jitka et al. *Přehled vývojové psychologie*. 2. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 2008. 175 s. ISBN 978-80-244-2141-4.
- ŠTILEC, Miroslav. *Pohybově-relaxační programy pro starší občany*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2003. 94 s. ISBN 80-246-0788-3.
- ŠTILEC, Miroslav. *Program aktivního stylu života pro seniory*. 1. vyd. Praha : Portál, 2004. 135 s. ISBN 80-7178-920-8.
- TVAROH, František. *Všichni stárneme*. 2. vyd. Praha : Avicenum, 1983. 252 s.
- VÁGNEROVÁ, Marie, VALENTOVÁ, Ludmila. *Psychický vývoj dítěte a jeho variabilita*. Dotisk. Praha : Univerzita Karlova : Karolinum, 1992. 115 s. ISBN 80-7066-384-7.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie : Dětství, dospělost, stáří*. 1. vyd. Praha : Portál, 2000. 528 s. ISBN 80-7178-308-0.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie II. : Dospělost a stáří*. 1. vyd. Praha : Univerzita Karlova : Karolinum, 2007. 461 s. ISBN 978-80-246-1318-5.
- VENGLÁŘOVÁ, M. *Problematické situace v péči o seniory: Příručka pro zdravotnické a sociální pracovníky*. 1. Vyd. Praha : Grada, 2007. 96 s. ISBN 978-80-247-2170-5.
- VIDOVIČOVÁ, Lucie. *Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 2008. 233 s. ISBN 978-80-210-4627-6.
- VYBÍRAL, Zdeněk. *Psychologie lidské komunikace*. 1. vyd. Praha : Portál, 2000. 264 s. ISBN 80-7178-291-2.
- VYKOPALOVÁ, Hana (ed.). *Násilí na seniorech*. Sborník příspěvků z pracovního semináře. 1. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2002. 65 s. ISBN 80-244-0409-5.
- VYKOPALOVÁ, Hana. *Vybrané kapitoly ze sociální psychologie v kontextu komunikace*. 1. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 2000. 198 s. ISBN 80-244-0084-7.

SEZNAM PŘÍLOH

- Příloha č. 1   Dotazník použitý v rámci výzkumného šetření.
- Příloha č. 2   Absolutní hodnota rozdílu mezi muži a ženami u typických fyzických znaků seniorů (tabulka).
- Absolutní hodnota rozdílu mezi muži a ženami ve vnímání sociálních skutečností ve stáří (tabulka).
- Absolutní hodnota rozdílu mezi muži a ženami ve vnímání možných vlastností seniorů (tabulka).

Příloha č. 1

Vážení studenti,

dostává se Vám do rukou dotazník s prosbou o jeho pravdivé a čitelné ☺ vyplnění.

Pozorně si přečtete každou otázku a označte nejvhodnější odpověď. Pokud se u otázky objeví prostor pro slovní vyjádření odpovědi, napište prosím svůj názor. U otázek škálových se stupnicí „1 – 2 – 3 – 4 – 5“ se vždy vychází z předpokladu, že: 5 znamená „naprosto souhlasím/ano/na 100%“ a 1 „naprosto nesouhlasím/rozhodně ne“.

Dotazník je anonymní, data nebudou zneužita, nýbrž použita výhradně v rámci výzkumu pro mou diplomovou práci na téma *Postoj současné mladé generace k seniorům a životu ve stáří*.

1. Pohlaví

- žena
- muž

2. Místo bydliště

- vesnice
- město

3. Máte se svými prarodiči (nebo jinými seniory z rodiny) společné bydliště?

- ano
- ne

4. Myslíte si, že stáří člověku přináší něco pozitivního?

- určitě ano
- ano
- nevím
- spíše ne
- ne

Pokud jste zvolili odpověď „ano“, napište, co pozitivního dle Vašeho názoru stáří přináší:

---

5. Když se řekne senior, vybaví se mi:

- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 Nevrlá starší paní dožadující se uvolnění místa k sezení v autobuse.
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 Člověk, který si se vším dělá zbytečné starosti.
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 Neupravený člověk v teplácích sledující pořad v televizi.

- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 Usměvavý člověk s hůlkou a šedivými vlasy.
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 Starší člověk, který ztratil zájem o společenské dění.
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 Člověk, který se věnuje velkému množství zálib a koníčků.
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 Osoba stranící se společnosti, která žije ve svém „vlastním světě“.
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 Starší člověk, který mladším předává své životní zkušenosti.

6. Na škále označte, do jaké míry souhlasíte s uvedeným tvrzením:

- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 Senioři jsou zátěží pro zdravotní a sociální systém státu.
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 Senioři jsou prospěšní, protože mohou mladším generacím předávat své zkušenosti.
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 Starší lidé jsou velmi nápomocní a potřební při výchově vnoučat.
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 Senioři obsazují pracovní místa mladším lidem.
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 Senioři jsou bezohlední a sebestřední.
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 Starší lidé jsou důležití, protože se díky nim udržují tradice a zvyky.

7. V kolika letech se dle Vašeho mínění stává člověk seniorem?

---

8. Které uvedené fyzické charakteristiky jsou podle Vás pro stáří příznačné?

- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 Šedivění a vypadávání vlasů
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 Zhoršení zraku a sluchu
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 Opotřebování a ztráta chrupu
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 Úbytek síly
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 Poruchy spánku
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 Zvýšený výskyt nemocí
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 Závislost na okolí a neschopnost postarat se o sebe
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 Nadváha, obezita
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 Bolest
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 Špatná chůze

9. Jaké sociální změny či souvislosti Vás napadají ve spojitosti se stářím?

- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 Narození prvních vnoučat
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 Ztráta zaměstnání a odchod do starobního důchodu
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 Ztráta přátel
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 Smrt
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 Izolace, samota
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 Pasivita a nezájem o společenské dění
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 Ztráta partnera
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 Pocit vlastní užitečnosti
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 Společenské akce, setkávání

10. Na škále označte, do jaké míry jsou podle Vás uvedené charakteristiky typické pro seniory:

- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 starostlivý

- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 smutný
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 moudrý
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 náladový
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 citlivý
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 zapomětlivý
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 nespokojený
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 opatrný
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 hodný
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 přátelský
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 moralizující
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 agresivní
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 šetrný
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 uzavřený
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 zahořklý
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 panovačný
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 tvrdohlavý
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 štedrý
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 rozvážný
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 upovídaný
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 chamtivý
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 protivný
- 1 – 2 – 3 – 4 – 5 důvěřivý

11. Jaký máte Vy osobně vztah k seniorům?

- pozitivní/kladný
- spíše pozitivní/kladný
- neutrální
- spíše negativní/záporný
- negativní/záporný

12. Bojíte se vlastního stáří?

- ano
- ne
- nevím, nepřemýšlím o tom

Vaši kladnou či zápornou odpověď zdůvodněte:

Děkuji za Vaše odpovědi a čas věnovaný tomuto dotazníku!

Markéta Doláková

Příloha č. 2

Fyzické znaky charakteristické pro seniory	muži	ženy	absolutní hodnota rozdílu
závislost na okolí a neschopnost postarat se o sebe	3	2,96	0,04
zvýšený výskyt nemocí	3,73	3,52	0,21
poruchy spánku	3,40	3,17	0,23
bolest	3,63	3,26	0,37
nadváha, obezita	2,43	2,87	0,44
úbytek síly	4,03	3,52	0,51
šedivění a vypadávání vlasů	4,03	3,39	0,64
špatná chůze	3,75	3	0,75
opotřebování a ztráta chrupu	3,90	3,04	0,86
zhoršení zraku a sluchu	4,28	3,39	0,89

Tab. Absolutní hodnota rozdílu mezi muži a ženami u typických fyzických znaků seniorů.

Sociální souvislosti stáří	muži	ženy	absolutní hodnota rozdílu
Pocit vlastní užitečnosti	2,95	2,96	0,01
Společenské akce, setkávání	3,3	3	0,3
Smrt	3,2	3,13	0,07
Pasivita a nezájem o společenské dění	2,53	2,61	0,08
Izolace, samota	2,53	2,78	0,25
Ztráta partnera	2,7	2,96	0,26
Ztráta zaměstnání a odchod do starobního důchodu	4	3,57	0,43
Ztráta přátel	2,28	2,83	0,55
Narození prvních vnoučat	3,68	2,65	1,03

Tab. Absolutní hodnota rozdílu mezi muži a ženami ve vnímání sociálních skutečností ve stáří.

Vlastnost	muži	ženy	absolutní hodnota rozdílu
tvrdohlavý	3,4	3,35	0,05
moralizující	3,68	3,61	0,07
smutný	2,8	2,7	0,1
zapomnětlivý	4	3,83	0,17
náladový	3,1	3,3	0,2
protivný	2,83	3,04	0,21
důvěřivý	3,95	3,7	0,25
zahořklý	2,75	3	0,25
šetrný	3,65	3,35	0,3
nespokojený	3,5	3,17	0,33
rozvážný	3,35	2,96	0,39
uzavřený	2,6	3	0,4
citlivý	3,63	3,17	0,46
panovačný	3,26	2,8	0,46
chamtivý	2,25	2,78	0,53
štědrý	3,93	3,39	0,54
starostlivý	4,4	3,78	0,62
upovídaný	4,03	3,35	0,68
agresivní	2,23	2,96	0,73
opatrný	3,88	3,13	0,75
moudrý	3,93	3,09	0,84
přátelský	3,93	3	0,93
hodný	3,93	2,87	1,06

Tab. Absolutní hodnota rozdílu mezi muži a ženami ve vnímání možných vlastností seniorů.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Bc. Markéta Doláková
Katedra:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	Mgr. Pavla Vyhnálková, Ph.D.
Rok obhajoby:	2012

Název práce:	Pohled současné mladé generace na seniory a život ve stáří
Název v angličtině:	View of young generation to the elderly and life in old age
Anotace práce:	Diplomová práce se zabývá pohledem adolescentů na seniory a stáří, a to s ohledem na stereotypní představy, které si mladší generace vůči starším vytváří. První část práce obsahuje obecné informace o období adolescence, zabýváme se zde seniory a životní etapou stáří. Dále se zaměříme na problematiku komunikace se seniory a vztahy mezi generacemi. Druhá část práce je pak věnována výzkumnému šetření, které nás seznámí s tím, jaký vztah mají mladí lidé ke starším generacím a samotnému stáří.
Klíčová slova:	Adolescence Stáří Senior Komunikace Mezigenerační vztahy Ageismus
Anotace v angličtině:	This thesis deals with an approach of adolescents to the elderly and old age, with regard to the stereotypical notions that younger generations creates about older people. The first part contains general informations about adolescence and old age. We focus on the issue of communication with the elderly and the relationships between the generations. The second part is devoted to research, which introduces us into young people's relationships to the older generations and the old age.
Klíčová slova v angličtině:	Adolescence Old age Senior Communication Intergenerational relations Ageism
Přílohy vázané v práci:	Dotazník k výzkumnému šetření. Tabulky hodnot absolutních rozdílů mezi muži a ženami pro fyzické ukazatele stáří, vnímání sociálních skutečností ve stáří a vnímání vlastností přisuzovaných seniorům.
Rozsah práce:	91 stran
Jazyk práce:	Český